

अवश्य पढिये

पुस्तक मिलनेका पता:-

मनोहरसिंह गणेशलाल महेता

श्री जैन मनोहर पुस्तकालय

उदयपुर-मेघाड

श्री 'सुवामा' प्रिन्टिंग प्रेसमां अर्थात्सिंह माधवराज महेताए, जयपुर

ठे. श्रीकांठ रोड पानामार्गनी बाड़ी-भमदाबाद

मनोहर साहित्यरत्न माला रत्न १

॥ घन्दे वीरम् ॥

॥ गृहिधर्मकल्पतरुः ॥

लेखकः-

विश्वविल्यात-कोल्हापुरराज्यगुरु, प्र व प्रकाण्ड पण्डितरत्न आशुक्वि-

“ मुनिश्री “ वासीलालजी ” महाराज ”

संशोधकः-

सुश्रावक-मणीलाल-रूपचंद-गांधी

हाल करांची (नेहडो निवासी)

गुजराती अनुवादकः-

चुडानिवासी श्रीयुत मधालाल माणेकचंद शाह

हाल कराची अग्रेजी शिक्षक

सहायक -

मोस्वीनिवासी श्रीमान् अमृतलाल लक्ष्मीचंद-खोखाणी.

प्रकाशक -

मनोहरसिंह गणेशलाल महेता

श्रीजैन मनोहर पुस्तकालय उदयपुर (मेवाड.)

प्रथमावृत्ति १००० वीराब्द २४६२ विक्रम १९९३
प्रति ५०० श्री जैन मनोहर पुस्तकालय उदयपुर को भेंट

मूल्य मात्र ०-८-० (मूल्य जान खातामें लगेगा)

पुस्तकका सर्व हक प्रकाशकको स्वाधीन है.

भूमिका दिग्दर्शन

आत्माका निज स्वरूप अनन्त ज्ञान आदिरूप है, यह ज्ञान-वरणीय भादि अष्ट कर्म दससे आच्छादित हो रही है, उस कर्म दसका दूर करने के लिये सम्यक्दर्शन आदि है, जिस छक्तिद्वारा आत्मा परमात्म स्वरूप को मकल करके दीप्यता को प्राप्त कर सकता है, जिसमे स्वपर कल्याण ज्ञान्त मचार करता हुआ संसार की दुर्घट अवस्था को मुख्य रूप बनाता है, अपने जीवन पुष्पों की महकाठी हुई सुगन्धीद्वारा अन्वित संसार का दुष्कृतरूप दुर्गंधी को मिटाकर सौरभ्यमय बना कर अक्षय अमर सुखों की सहरा में सहरायमान करता है, उस अमृतमयी श्रीकृष्ण इस "गृह्णियम कफल्लक" में सामान्य और विनाय धर्मक रूपसं विश्व सुविल्यास शाह उमपति कोल्हापुर राज्यगुरु शास्त्रप्रचारि, शासनप्रभावक पञ्चदश भापा के ज्ञाना प्रभावशास्त्री आजस्वी मारुमिय धर्मोपदेशक व्याख्यान-दाता जैन धर्म के सुप्रसिद्ध महाशयपण्डितरत्न आशुक्रषि, मुनि भी १००८ भी "घासीलातजी" महाराजभीमे समझाया है, सो पाषक इन्द्र दुःखरूप इस संसार पापको मुख्यमय सौन्दर्यमय बनाने

के लिये तथा आत्म तत्त्व विकसित करने के लिये इसे पढ़ें (वाँचें) मनन करें जिससे आत्मसिद्धि मिले, ऐहिकपारलौकिक कल्याण-परंपरारूप कल्प वृक्षों का वगीचा हरा-भरा होकर सुख रूप सुगंधी और केवलज्ञान केवलदर्शनरूप फल प्राप्त कराने में समर्थ हो । गृहस्थधर्म सम्बन्धी पुस्तकें और भी छप चुकी हैं, पर इतना विस्तृत विशद रोचक सर्वाङ्गपूर्ण एवं महत्त्वपूर्ण गृहिधर्मकल्पतरु अभी तक नहीं प्रकाशित हुआ है, यह अपने ढंगका पहला ही ग्रन्थ है और जैन या जैनेतर सभी के बड़े काम की चीज है । हम निःसंदेह कह सकते हैं कि ग्रन्थ इतने महत्त्वका है कि इसे सभी पुस्तकालयों में स्थान मिलना चाहिये । प्रत्येक जैन यानी वह चाहे दिगम्बर हो चाहे श्वेताम्बर हो इसे अपने घर में रखना चाहिये । सभी जैन विद्यालयों, पाठशालाओं, स्कूलों और गुरुकुलों के पाठ्यक्रम में इस पुस्तक का समावेश अत्यावश्यक है । ऐसी सुन्दर पारमार्थिक उपकारी एवं उपयोगी पुस्तक लिखनेके कारण मुनि महाराज श्री के सभी साहित्यप्रेमी जैन या अजैन अत्याभारी हैं । यह प्राकृत संस्कृत हिन्दी गुजराती साहित्यकी एक अमूल्य वस्तु है । ऐसे ग्रन्थोंके निर्माता मुनि महाराज श्री को मेरा हार्दिक नमस्कार है । किमधिकम् ।

इति निवेदयति मुहुर्मुहुः—

मुनि-मनोहरलालः

के लिये तथा आत्म तत्त्व विकसित करने के लिये इसे पढ़ें (वाँचें) मनन करें जिससे आत्मसिद्धि मिले, ऐहिकपारलौकिक कल्याण-परंपरारूप कल्प वृक्षों का वगीचा हरा-भरा होकर सुख रूप सुगंधी और केवलज्ञान केवलदर्शनरूप फल प्राप्त कराने में समर्थ हो। गृहस्थधर्म सम्बन्धी पुस्तकें और भी छप चुकी हैं, पर इतना विस्तृत विशद रोचक सर्वाङ्गपूर्ण एवं महत्त्वपूर्ण गृहिधर्मकल्पतरु अभी तक नहीं प्रकाशित हुआ है, यह अपने ढंगका पहला ही ग्रन्थ है और जैन या जैनेतर सभी के बड़े काम की चीज है। हम निःसंदेह कह सकते हैं कि ग्रन्थ इतने महत्त्वका है कि इसे सभी पुस्तकालयों में स्थान मिलना चाहिये। प्रत्येक जैन यानी वह चाहे दिगम्बर हो चाहे श्वेताम्बर हो इसे अपने घर में रखना चाहिये। सभी जैन विद्यालयों, पाठशालाओं, स्कूलों और गुरुकुलों के पाठ्यक्रम में इस पुस्तक का समावेश अत्यावश्यक है। ऐसी सुन्दर पारमार्थिक उपकारी एवं उपयोगी पुस्तक लिखनेके कारण मुनि महाराज श्री के सभी साहित्यप्रेमी जैन या अजैन अत्याभारी हैं। यह प्राकृत संस्कृत हिन्दी गुजराती साहित्यकी एक अमूल्य वस्तु है। ऐसे ग्रन्थोंके निर्माता मुनि महाराज श्री को मेरा हार्दिक नमस्कार है। किमधिकम्।

इति निवेदयति मुहुर्मुहुः—

मुनि-मनोहरलालः

भस्तेतावना

धम प्रेमी सन्ताने ।

आप केवा धर्मोत्साहोना साहित्य प्रेमर्मा अलि-
 वृद्धि काम तथा जन समुदाय उत्तम कौटीना सिद्धांत
 प्रेमी समर्थवाने अधिकारी जनवा नेटवर्क शोधना प्राप्त
 करी शकें जने तेजोना जयःकरव्यो उच्च प्रकारना ध्यान
 सुखोष्ठी सुखरक्षुत जनी लवन सहजत्वानो भाज शोभी
 ठाठे जेकर ज्ञा पुस्तकनो मुष्म ध्येव छे

आ अनुभव रत्न पुस्तक जनेक पूर्व महांत्साहोना,
 राजनिजोने जेनेतर पद्धितीने तथा सई चूकस्थोने वांणी
 मनन करी पात पाताना अलिप्रायो ज्ञापी अज्ञ जने उत्तेजन
 आधुछे जने विशेषमां ज्ञा पुस्तकना टैणक डोक्कापुरराज्यप्रद
 पठित रत्न पूर्व मुनित्री १००८ श्री वासीलावल महां
 मंदाशरुथीने धन्यवाद ज्ञापेल छे आ जधा मंदाशरोनो
 दु अदि जतःकरण पूर्व अक्षर मानु छे जने ज्ञा
 ज्ञ रचनामां मंदाशरुथीने पातानो अभूव्य जवसर
 ज्ञापी जे परिश्रम छे ते भाराणी ठडि पण
 भूलायी नदि

ગૃહસ્થ ધર્મની વ્યાખ્યા અતિ કઠિન છે પરંતુ સાથે સાથે અલભ્ય જીવનમા તેની ઘણીજ આવશ્યકતા છે ગૃહસ્થ ધર્મને સમજાવતા અનેક ગ્રંથો અને પુસ્તકો બહાર પડી ચૂક્યા છે પણ તેમાના કોઈમા પણ સંપૂર્ણતા તથા સ્પષ્ટતા માલુમ પડતી નથી જનતાની આ આવશ્યકતાને પુરી પાડવા આ ગ્રંથ લખાયેલ છે ભાષા પણ કેવી સુંદર અને સરળ બનાવી દીધેલ છે કે આ-બાલ વૃદ્ધને પણ સમજવામા ખીલકુલ મુશ્કેલી નડે નહિ આ પુસ્તકમા સામાન્ય ગૃહસ્થ ધર્મ, વિશેષ ગૃહસ્થ ધર્મ, જ્ઞાન પૂર્વક વિધિ ક્રિયા, આચાર, વિચાર, વિગેરે આપણા જીવનમા થઈ પડેલા ગભીર વિષયો (Problems) ને પણ સુંદરતા અને સંપૂર્ણતાથી સરળ બનાવી નાખ્યા છે તેવીજ રીતે માત્ર ગભીર પ્રશ્નો ચર્ચાને સાધારણ પ્રશ્નોને જતા નથી કર્યા જીવાદિ તત્ત્વ, કર્મના સારા ચા માઠા ફળ, આત્મમિલન, પવિત્ર બનવાનો માર્ગ, દુઃખ અને સુખ, મોક્ષ, અક્ષય સુખ, દયા, સત્કર્મો, પરોપકાર, વ્યસન, ત્યાગ, વસ્તુજ્ઞાન, નીતિ, વિગેરે અનેક સાધારણ પરંતુ માનુષિક જીવનને ઘણાજ જરૂરી એવા પ્રશ્નોનો શુદ્ધ અને સરળ ભાષામા ખુલાસો કરેલ છે.

શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે 'યથા નામ તથા ગુણા' આ કહેવતને આ પુસ્તકમા ચરિતાર્થ કરી બતાવેલ છે વળી કહ્યું છે કે, 'ગૃહસ્થધર્મ કલ્પતરુ' જેવી રીતે કલ્પવૃક્ષ મનની મર્વ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરે છે, તેવી રીતે આ પુસ્તક ગૃહસ્થાશ્રમીઓને માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે કલ્પવૃક્ષ માત્ર પૌદ્ગલીક વસ્તુઓની આવશ્યકતા પૂરી પાડે છે પરંતુ આ

તો આત્મિક ક્રિયા પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાએ પાર પાઠવામાં
આનંદ જીવનને માટે આશ્વાત્ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે

શ્રી જન ધર્મમાં જ્ઞાન શિયળ તપ અને ભાવ આ
ત્રણને આધન કહ્યા છે જ્ઞાન તો ધનથી અને બળથી યથ
ચક્રે છે શિયળ મનને જીતીને કાળુમાં રાજવાથી ચક્ર ચક્રે,
અને તપ માં આત્મબળની જરૂર છે પરંતુ આ ત્રણમાં
ભાવ તો પહેલી અને મૂખ્ય વસ્તુ છે જેવા ભાવ હોય તેવું
કૃણ પ્રાપ્ત થાય ભાવ બે પ્રકારના છે એક તો સમ ભાવ
અને બીજો વિષમ ભાવ સમ ભાવથી સંસારના બંધ ભ્રમણ
નાશ થાય છે અ્યારે વિષમ ભાવ સંસારના પરિભ્રમણમાં
અભિવૃદ્ધિ કરે છે આ કારણથી જ સમ તથા વિષમ ભાવને
જોજખવાની જાણ જરૂર હોવાથી જૈન શાસ્ત્રમાંથી સુદી
સુદીને પ્રાણીમાત્રના ઉદ્ધારને માટે મહારાજ શ્રીએ આ
પુસ્તક રચ્યું છે તો આશા છે કે ધર્મ પ્રેમીઓ આ અમૂલ્ય
પુસ્તકનો લાભ લેવા ચૂક્યો નહિ

મહાસજ શ્રીએ આ પુસ્તક પ્રાકૃત, સંસ્કૃત હિન્દી
આદિ ભાષાઓમાં લખેલ છે પરંતુ આ પુસ્તકનો સુજ્જવાલી
અનુવાદ થાય તો સુજ્જવાલીએ પણ લાભ ઉઠાવી શકે આ
ત્રુદી પુરી પાઠ્યાર કાલમાં કરાંબીમાં રહેતા ચૂડા નિવાસી
શાક મથાલાલ માલોક્ષક કાલમાં એક જાત્રેજી શાળામાં
આસ્તર છે જેમણે આ પુસ્તકનો અનુવાદ કર્યો છે તેમને
પણ હું અહિં આભારી છું આ પુસ્તકને પ્રસિદ્ધ કરવા
શ્રીમતી બેન ઇચ્છા કુવરે પાવાના સ્વર્ગસ્થ પતિ શ્રીમાન

ઝવેરી નરસિંરામ લક્ષ્મીચંદ મોરબી નિવાસી તથા તેમના
 મોટા ભાઈ અમૃતલાલ લક્ષ્મીચંદ ખોખાણી મોરબી
 નિવાસીએ ડૉયની સહાય આપીને જૈન સમાજને અપૂર્વ
 જ્ઞાન દાન નો લાભ આપ્યો છે. એઓશ્રી પણ ધન્યવાદને
 પાત્ર છે. પ્રભુ એમની ઉદારતાને આગળ વધારે

કેશવલાલ એન. ગોસલાયા

અનુવાદકનું નિવેદન

જેન તેમજ જનેતર જનતાને સહયોગ વિહિત કશામાં આવે છે કે સદરકું પુસ્તક ધી ઠાકાપુર શાસ્ત્રમુકે ખર્મ પુરખર મહાન પઠિત રત્ન પૂજ્ય સુનિધી ૧૦૦૮ ધી ઘાસીલાલભાઈ મહારાજધીએ જમાજ મહેનત લઈ રખું છે તે પુસ્તક ધીમાને સરકૂવ તેમજ સરકૂવ છાયા અને હિંદી ભાષાનુવાદમય જનાનું છે તેઓધીની જ્ઞેમ ઇચ્છા યઈ કે આ પુસ્તકનો શુભરાતી ભાષા જાણનારાઓ પણ લાભ લે તો ઇચ્છવા જ્ઞેમ છે તેથી તેઓધીએ આ વાત મારા સમક્ષ મૂકી અને મને પણ જ્ઞેમ ઇચ્છા ઉઠાવી કે મારા વતિકેચિત સ્થાનનો લાભ મારા શુભરાત સમાજને મળે તે શ્રેયસ્કર છે આ પ્રેરણાથી મહારાજધીને ઠાકું કે જે આપને ઠાકું પણ પ્રકારનો વાંધા ઉપરિચિત ન થતો હોય તો આપના લખાણનો અક્ષરશઃ અનુવાદન કરવામારી દિટિએ આપના આ અનુપમ ગ્રન્થનું રાખવાઈ હલીહો આપી વિવેચન કરૂ આ વાત મહારાજધીને લખીજા પ્રસંગ આવવાથી આ ગ્રન્થનું વિવેચન મારી દિટિએ અને મારા સાંજાનુચાર કયેલ છે જે કે આજ સેખકના મૂજ સ્વરૂપને ઠાકું પણ પ્રકારનો જામ આવતો નથી આ શુભરાતી વિવેચનનો સાર વાંચક વચ હ સનીરકીરની અપેક્ષાએ વાંચશે અને કાલમા મૂકી તો અનુવાદકનો લખવાનો પરિશ્રમ સફળ થશે અણથી અસ્તુ

સવહીય—

મધાલાલ માણેકજી દ શાહ.

पति ।

सहायदाता मारुतीनिवाली एवं भीमान हर्षरी नरभराम
कवमीचन्द गान्वाणी (कराची)

આભાર સ્વીકાર

જેર જનતાને, સદરહુ પુસ્તક સબધમાસ યો-
જ ધીને કહેવામા આવે છે કે મજકુર પુસ્તક શ્રી
 કોલ્હાપુર રાજ્યગુરુ ધુરંધર પડીત રત્ન મહારાજ
 શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ શ્રીએ
 અનહદ પરિશ્રમ લઈ પ્રાકૃત, સસ્કૃત અને હિન્દીમા રચુ
 છ, તે બદલ તેઓશ્રીનો આ સેવક હૃદયપૂર્વક આભાર
 માને છે મારા સમજવા પ્રમાણે ચાર ચાર ભાષાઓમા
 લખાએલ ચાલુ પુસ્તક જૈન સમાજમા પહેલવહેલુજ પ્રગટ
 થાય છે શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીની ઇચ્છા એવી હતી કે
 આ પુસ્તક પ્રાકૃત-સસ્કૃત અને હિન્દીમય હોઈ જો તેનું
 ભાષાન્તર (વિવેચનપૂર્વક) ગુજરાતીમા થાય તો
 જનસમાજને તેમજ ગુજરાતી પ્રજાને પણ લાભદાયક નીવડે
 “યાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી” એસૂત્રાનુસાર
 મહારાજશ્રીની શુભ ભાવના હોઈ તેઓશ્રીની ભાવના પૂરી
 પાડવાના સંયોગો તરતજ મળી ગયા એ સંયોગો એવી
 રીતે મળ્યા કે શ્રી કરાચીમા રહેતા ચુડા નિવાસી શ્રીચુત
 મધાલાલ માણેકચંદ શાહ કે જેઓને જૈન તેમજ જૈન
 ધર્મશાસ્ત્રોનું બહોળું જ્ઞાન છે, જેઓશ્રી એક અગ્રજી હાઈ-
 સ્કૂલમા શિક્ષક તરીકે કામ કરે છે, જેઓશ્રીને ધર્મની
 ઘણીજ લાગણી છે તે ભાઈનો ઇશ્વરકૃપાથી મેળાપ થતા

આ પુસ્તકનો અનુવાદ ગુજરાતીમાં વિવેચનપૂર્વક થયો છે,
આ ભાઈનો પણ આ સ્થળે હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું

આ બ્ર-ચને હૃદયની લાગણીથી વાંચી શુદ્ધ કરનાર
શાસ્ત્રમંત્ર ભાઈ મહિષાસુર રૂપવદ ગાંધીજી પોતાનો
અમૂલ્ય સમય વ્યય કરી પ્રસ્તુત બ્ર-ચનો સંશોધનકર્મી છે
માટે જ્ઞેમનો, તથા જ્ઞેમના ઊંટાભાઈ દુર્લભભાઈજી પોતાના
અઘાત પરિશ્રમથી આ બ્ર-ચ ઉપર સર્જીત અગ્રેષ્ઠ ગુજ
રાતીમાં ટિપ્પણી લખી છે તેથી તેમનો કું હૃદય પૂર્વક
આભાર માનું છું આ વિષયના પરિચયક ત્રણપદો (પૃષ્ઠાકો)
છે તે અહીં નીચે લખવામાં આવે છે —

“ સુરાષ્ટ્રદેસે સ્વલ્લ મૌરવી પુરી—

સ્મીપસંવર્તિનિસાદ્યાસિના ।

વિવેક્ષિના ક્ષાશ્ચિનિશાસિનાઽધુના,

મહાશય-શ્રીમણિલાલ ગાન્ધિના ॥૧॥

જિનાગમે સાદરદત્તદષ્ટિના,

સદા મસાદાન્મુસ્વચિત્તદષ્ટિના ।

મધ્ધાન્તપિષ્તેન વિપચિતા મુદ્ધા,

વિશ્વાપિતં પુસ્તકમેતવાદિત' ॥ ૨ ॥

અસ્યાત્તુનો દુર્લભમાર્ગ-નામા,

સાક્ષાત્સમાજે ક્ષિમ્ દુર્લભોઽસ્તિ ।

તેન પ્રતેને સરસ્તા સુરમ્યા,

તદ્દિપ્ત્વળી બ્રન્વસુબોધિકાસ્મ્યા ॥ ૩ ॥ ”

જો જોત તેમજ જોનેતર સમાજ આ પુસ્તકનો સહુપયોગ કરશે તો લેખક નો પરિશ્રમ સફળ થયો ગણાશે સદરહુ પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ બીન સ્વાર્થે કરાએલો હોઈ જો ગુજરાતી જનતા તેનો સહુપયોગ કરશે તો અનુવાદકનો પ્રયાસ સફળ ગણાશે

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામા શ્રીમતી ખડેન ઇચ્છાકુવરે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિ શ્રીમાન્ ઝવેરી નરભેરામ લક્ષ્મીચંદ ખોખાણીને સ્મરણાર્થે તથા તેમના મોટાભાઈ અમૃતલાલ લક્ષ્મીચંદ મોરબી નીવાસીએ સ્વકલ્યાણાર્થે દ્રવ્ય સહાયતા કરી છે તે બદલ આ સેવક આભાર માનવાનુ યુક્તો નથી

આ ગ્રન્થના પ્રૂક્ષે શ્રીમાન્ પડિત મૂલચંદ્રજી વ્યાસ નાગોર નિવાસીએ પોતાની અટૂટ લાગણીથી સુધાર્યા છે માટે પડિતજીનો પણ પૂર્ણ ઉપકાર માનવામા આવે છે

પાઠક ગણને આ ગ્રન્થમા સશોધન મુદ્રણ આદિથી કોઈ પણ પ્રકારની ત્રુટિ માલમ પડે તો વાચકવૃન્દ કૃપા કરી પ્રકાશકને સૂચિત કરશે તો પાઠક મહાશયનો પૂર્ણ ઉપકાર માનવામા આવશે અને આગામી આવૃત્તિમા સુધારી શકાશે

સૂચના—આ પુસ્તક વહેચતા જે કોઈ રકમ આવશે તે જ્ઞાનપ્રચારક અર્થે વાપરવામા આવશે

મનોહરસિંહ મહેતા

गृहिधर्मकल्पतरु

(विषयानुक्रम)

स	विषय	पृष्ठ		
			१२ (१)	स्यूस-मवतादान विरमण ११६
१	मङ्गलचरण	१	१३ (४)	स्वदारसंशोध १२३
२	सामान्याङ्गारधर्म	२	१४ (५)	इष्टमपरिमाण १३८ (तीन गुणवत्)
	विशेषाङ्गारधर्म-	१३	१५ (१)	दिग्गत १४६
३	सम्पत्कवच्छरण	"	१६ (२)	उपमोमपरिमोम- परिमाण ऋत १५१
४	अग्निना नौ लक्ष	१४	१७ (३)	भनर्धदण्डवि १७३ (चार शिक्षावत्)
५	देवस्वरूप	२४	१८ (१)	सामायिकऋत १८१
६	नवस्वरूप	२९	१९ (२)	देशात्कञ्चिक्क. २०२
७	सप्तमाग्नी	५९	२० (३)	पोषपोषवास २०८
८	गुरुस्वरूप	७५	२१ (४)	भतिविसंविमाण. २१८ संछेस्वना
९	धर्मस्वरूप	८	२२	सस्तारक (संघात) २२६
	बारह वत्	८५	२३	उपसंहार २३५
	(पांच अप्पुवत्)			
१० (१)	स्यूसमाणातिपात- विरमण ऋत	८५		
११ (२)	स्यूसमृचावादि.	१०२		

पणितरत्नऽऽशुकविपूज्यमुनिश्री१००८श्री
घासीलालजीमहाराजधिरचितं

श्रीमहावीराष्टकम् ॥

(शिखरिणी)

प्रभुः शुद्धः सिद्धो धवलगुणसिन्धुर्ध्रुवमतिः
प्रबुद्धो निःक्षुब्धो निगमनिविरुद्धो जितरिपुः ।
प्रसिद्धः सिद्धीशोऽघमलपरिषिद्धो निरुपमो—,
महावीरः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ १ ॥

निराधाराऽऽधारो विहितहितसारो जिनवरो;
विजित्यालं कालं वसति सुविशालं शिवपटे
महानन्दस्यन्दः प्रणतसुरवृन्दः सुखकरो;
महावीरः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ २ ॥

भवभ्रान्तिध्वान्त-प्रशमसविता सर्वजगतां,
सतां ध्यानाधारो विगलितविकारो गुणनिधिः ।
पुनीते यन्मार्गो हरति सकल कर्मनिकरं,
महावीरः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ३ ॥

परं ज्योतिश्चन्द्रं हतभुवनतन्द्रं सिततरं,
तथा गीतीभूतं निजमलमलं हर्तुमखिलम् ।
नभस्तद्वद्भव्यः श्रयति यममुं सोऽमरविभु—
महावीरः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ४ ॥

विपश्चात्स्वासाप्रश्नमन्महामघसदृशा—,
 यदिञ्चाहीनोऽपि भ्रमहरणदक्षो मलयज ।
 महाभिष्याध्वान्तापनितमनसां तिग्मकिरणा,
 महावीरं स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ५ ॥

तदैकव्यापारो नलभिजलम्प्रो घृतवस—,
 स्वमापा निश्वासो गस्त्रितनिस्त्रिज्ञाश्चा मृगयते ।
 महारत्न योगी तदिब यमिनं चैति क्लिप्त स,
 महावीरं स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ६ ॥

पय पीतं स्फीतं सुमधुरसिताया समश्रिता ,
 कृता भोगासक्तिस्तदपि त्रिजवाळ्छा न विगता ।
 यदीयध्वानेनास्त्रिभुवनराज्यं शिषसुखं,
 महावीरं स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ७ ॥

मतीरं गंभीरं भयजलपितीरं जिगमिषु—,
 र्मुनिर्पासीयात्वा भ्यरक्षयत वीराष्टफमिदम् ।
 पठन्नभ्यं नभ्य परमशिवसौरभ्यं भयति यं,
 महावीरं स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ८ ॥

॥ इति श्री महावीरपद्य

संपूज्य

॥ श्रीवीतरागाय नमः ॥

॥ गृहिधर्मकल्पतरुः ॥

हिन्दीगुर्जरभाषानुवादसहितः ।

॥ मंगलाचरणम् ॥

सिरिजिणदेवं नञ्चा, घासीलालो मुणी वई सुद्धं ।
भवियणहियबोहड्डं, कुब्बे गिहिधम्मकप्पतरुं ॥१॥

—>ॐ<—

अगार धर्म दो प्रकारका है—(१) सामान्यरूप (२) विशेषरूप । इनमें विशेषरूप अगार धर्म श्रावक धर्मको कहते हैं, वह प्रत्येक व्यक्ति के पालन करनेमें कठिन होता है अतः प्रथम सर्वसाधारण लोगोंके अनुष्ठान करने योग्य सामान्य गृहस्थधर्मको कहते हैं । वह इस प्रकार है—

अगार (गृहस्थ) धर्म ये प्रकारना छे (१) सामान्य रूप (२) विशेषरूप, जेभा-विशेषरूप अगारधर्मने 'श्रावक धर्म' कहे छे. जे धर्म प्रत्येक व्यक्तिने पालन करवाभा कठिन छे. अटला भाटे प्रथम सामान्य लोकोने भाटे 'सामान्य गृहस्थधर्म' समजववाभा आवे छे —

मुहूर्ते 'सर्वार्थसिद्धे, नमस्कारसमन्वित ।
नित्यं प्रातः समुत्थाय, धर्मजागरणां चरेत् ॥१॥

छात्र—“ अग्निस्तारं विषयं, विसोवम मम कर्हं मणो अह ।

माणुसज्जम् गिष्वा मए कर्हं किंच किंच ज्योसि” ॥१॥

अहुणा किमणुद्वेयं एसो कस्तोचिज्जो तद्वा कास्ये ।

गिष्वां मप्पू सहज्जो, अणुभावइ पुण्णमो मे ॥२॥

सर्वार्थसिद्ध मुहूर्तमें उठकर—नवकारमंत्र उच्चारण पूर्वक
धर्मजागरणाको करे, यह इस प्रकार—

“ अहा ! ये इन्द्रियोंके विषय सर्वथा निस्तार हैं, विषयके
समान हैं, मेरा मन इनकी ओर क्यों आकर्षित होता है ? ।
यह मनुष्य जन्म पाकर जैसे इसे अकारय स्वोदिया, जितना
यह श्रेय रहा है इसमें क्या करना चाहिये ? ॥ १ ॥ यह समय

१ रात्रिकी पिछली चार घड़ीमें सुखादिष के नवकीककी
दो घड़ी छोड़कर उक्त पहिलकी दो घड़ी को 'सर्वार्थ
सिद्ध मुहूर्त' कहते हैं

इसके गृहस्थे सर्वार्थ सिद्ध मुहूर्तमा उठीने नवकारमंत्र
उच्चारणपूर्वक नीचे प्रभासे मनन करवुं ज्येष्ठे ते आ प्रभासे—

“ आ जगतां सब इन्द्रियोना विषया निस्तार छे
कालकुट अर समान छे ईलाहव अर प्रसित छे ते

१ सुबोदय पढेला चार घड़ीभाधी पढेला ने घटीने
सर्वार्थसिद्ध मुहूर्त' कहे छे

णहि सह गच्छद् वधू, धणधन्नकलत्तपुत्तमित्तांड ।

णियकयकम्मद्दुमफल्लेस्सेस्स ससायओ वला जीवो ॥३॥

तम्हा एगो अप्पा, सच्चो णिच्चो य सव्वसुहरासी ।

चिच्चा वाहिरभावे, दद्धुव्वो नाणदसणाहारो” ॥ इति ॥४॥

प्रातः कृत्यं समास्थाय, मातापित्रभिवन्दनम् ।

गुरोश्च दर्शनं कुर्याद्भक्तिश्चद्धादिसंयुतः ॥२॥

किस कर्तव्यमें लगांना चाहिये ? मृत्यु अनिवार्य है और वह सदैव परछाईकी तरह मेरे पीछे पीछे लगी रहती है ॥२॥ वन्धु वान्धव, धन-धान्य, पुत्र-कलत्र और मित्र, कोईभी साथ जाने-वाला नहीं है । जिसने जैसा कर्मरूपी वृक्ष लगाया है उसे वैसेही वृक्षके फलका रस (अनुभाग) भोगना पडता है ॥३॥ इसलिये समस्त बाह्य वस्तुओंका परित्याग कर, सत्य, नित्य, सर्वसुखों के समूह अनन्त ज्ञान दर्शन के धारक केवल आत्मा को साक्षात् करो ॥४॥ ”

शा माटे भने आ विषयो ते तरई आ कर्षे छे ? अनुष्यज्जन्म मणवे।
घणो कठीन छे, आवो रत्न समान अनुष्य देह शा माटे वेडई
नाप्यो ? हुवे जटलो पाडी रह्यो छे तेमा मारे शु करवु ? मृत्यु
अनिवार्य छे, सहाय मारी प्रतिष्ठायानी माईक मारा पछवाडे
अनुसरे छे ॥२॥ बाई पधु पुत्र भिन्न, सगा सहोदर, दुट्टु पं परि-
वार विगेरेडाई मारी साथे आववानु नथी जवा कर्मे उपाज्जन
क्या हुसे तेवा तेना ईल प्राप्त थसे माटे हे आत्मा । सर्व पाह्य
वस्तुओनो त्याग करी सत्यअने शाश्वत सुष्यप आत्म दर्शन कर.

धर्मोपदेशं शृणुयात्तथा श्रद्धानवान् भवेत् ।
 देवे गुरो च धर्मे च, सर्वदाऽऽलस्यवर्जित ॥३॥
 दानशीलो भवेत्तद्वत्सतां सङ्ग न हापयेत् ।
 सेवेत व्रतिनः किञ्च, वृद्धान् दीनांस्तु रक्षयेत् ॥४॥
 मृत्यान् सद्भावयेन्नित्यं सुपात्रादिप्रदानवान् ।
 आश्रितानात्मवत्यश्येत्समाहितमतिस्तथा ॥५॥

“सम्भार धर्म जागरणा करे, मातृ कृत्य करके माता पिताके
 शरणोमें मस्तक नम्राए, गुरुओं मुनियोंका दर्शन करे, धर्मका उपदेश
 सुन, देव गुरु और धर्म पर परम प्रतीति रखे, शक्तिके अनुसार
 सदा दानशील रहे, सत्सगति करे, व्रतधारियों और वृद्धमनोंकी
 सेवा शुभ्रपा करे, दीन हीन प्राणियों की रक्षा करे, अन्नदान
 सुपात्रदान और कृष्णा दान दे, आश्रित जनोका निजकीनाई
 पामन पापण कर ॥५॥ द्रव्य क्षेम कास मायको देखकर महिषि करे,

उपरोक्त प्रकारे धर्म अगस्त्य करे, मातृ कृत्य करी माता
 पिताना शरणोमां मस्तक नम्रावे गुरु मुनिराश्रिताना दर्शन करे,
 धर्मोपदेश साधने, देव गुरु, धर्म पर परम प्रतीति रखे, शक्ति
 अनुसार दान शील तप आचारे सत्सग करे व्रतधारी अने वृद्ध-
 मनोनी सेवा-शुभ्रपा करे. मरीज कर्माण, निराश्रित मनोनी रक्षा
 करे अन्नदान सुपात्रदान अने कृष्णादान करे आश्रितजनोनु-
 शास्य करे ॥५॥ द्रव्य, क्षेम, कास अने भाव प्रमाद्ये प्रवृत्ति करे

द्रव्यादिभावानालोक्य प्रवर्तेत यथोचितम् ।

धर्मशास्त्रं तथा नीतिग्रन्थांश्च परिलोकयेत् ॥६॥

महतां पुरतस्तद्वद्विनयेन समाचरेत् ।

विपत्तौ धैर्यशाली स्यात्, सम्पद्यनभिमानवान् ॥७॥

सुकार्ये परसाहाय्यं, विदध्याद्विजितेन्द्रियः ।

यदन्नाद्युपलभ्येत, तदव्यात्तुष्टमानसः ॥८॥

पुरादौ साधवो विज्ञः—श्रावका यत्र संस्थिताः ।

तत्रैव निवसेन्मार्गं, समालोक्य विलङ्घयेत् ॥९॥

धर्मशास्त्रोंका स्वाध्याय करे, नीतिशास्त्रोंका अवलोकन करे
गुरुजनों के सन्मुख विनयपूर्वक वार्ता करे, विपत्ति आनेपर
धैर्य धरे, सपत्ति होने पर अभिमान न करे, शुभकार्योंमें दूसरों
को सहायता दे, इन्द्रियों को वशमें रखे, जैसा भोजन-पान
प्राप्त हो जाय उसी को प्रसन्नचित्त होकर खावे ।८। जिसनगर

धर्मशास्त्रोंके स्वाध्याय करे, नीति ग्रन्थोंके अवलोकन करे गुरु,
वडिल विगेत्रोंके विनय करे, विपत्ति आवे धैर्य धरे, सपत्ति
आवे अभिमान न करे, शुभ कार्योंमें अन्यके सहायता आवे,
इन्द्रियोंके कायुभा राधे, जेवु अन्न पाणी भणे तेवु सतोपथी
सोअवे जे नगरमां साधु, गार्ध्वी तथा विशेषज्ञ-विद्वान् आवक
रहे त्यांनिवास करे वगर दृष्टे रस्नेन यावे, ।८। आउ पारी याव

विद्यायाऽऽहम्बर वेपं, समनस्कश्चरेत्कृतिम् ।
 सर्वे सह सदा मैत्री, विदधीत विशेषतः ॥१०॥
 दुःखी स्यात्परदुःखेन, सुखेन च सुखी भवेत् ।
 किं भक्ष्य किमभक्ष्य च, तद्विशिष्य विचारयेत् ॥११॥
 देशस्य घर्मजात्योश्च, पारम्पर्यक्रमागतौ ।
 वेपाऽऽचारौ सदा रक्षेत्, सत्कुर्याच्च गृहागतम् ॥१२॥

आदि में साधु और विशेषज्ञ-विद्वान् आचरक निवास करते हों
 उसी नगर आदिमें निवास कर, रास्ता बिना देखे न चले । १०।
 आहम्बरी वेप (शोकीनीका ठाठ-घाट) न रखे, कर्तव्यका
 पासन तन मनस कर, सबके साथ मित्रता रखे, दूसरेके दुःखमें
 दुःखी और सुखमें सुखी हो, भक्ष्य अभक्ष्यका विचार रखे, अपने
 दक्षका, घर्मका और जातिका परम्परासे चमा आयाहुआ वेप
 पारण कर, ना परपर भाव बसका सत्कार करे, ११। सत्यघर्मका
 पालन कर, प्राणीमात्र पर अनुकम्पा रखे, पवित्रता पूर्वक मृष्टि

त्यागे (साद्यार्थी रहे) कर्तव्यपरायण् याम् इरेकनी साये
 भिन्नता रा भे, अन्यता सुभ दुःखमां वाम वे भावा पिवाभां
 कक्ष्य अने अभक्ष्य वस्तुअने विचार राभे, देश, धर्म अति
 अने पर परा अनुभार पीताने पठेरेवैय भास्यु करे, धेर
 आवेस डार्थ पयु व्यक्तिने पीतानी यक्तिअनुभार स डार करे,
 १२। सत्यघर्मनु पालन करे प्राणीमात्र पर अनुकम्पा राभे.

अनुव्रजेत्सत्यधर्मं, दध्याज्जीवदयां तथा ।
 पवित्रो मृदु भापेत, कार्पण्यं च परित्यजेत् ॥१३॥
 निशायां नैव भोक्तव्यं, भ्रमादपि कदाचन ।
 न केनापि कथां कुर्याद्, गर्हितां च तथा वृथा ॥१४॥
 नाम्भः पिवेत्पटापूतं, मृषाभाषां च वर्जयेत् ।
 आसज्जेत न च कापि, शयानं न प्रबोधयेत् ॥१५॥
 न दूयेत परोन्नत्या, निन्द्यकार्याणि नाऽऽचरेत् ।
 अकाले चाबुभुक्षायां न भुञ्जीत प्रमादतः ॥१६॥
 करे, सदा कोमल वाणी बोले, मक्खीचूस (कंजूस) न हो,
 रात्रीभोजनसे घृणा करे. वृथा वक्वाद न करे, विनाछना जल
 न पिए, मिथ्या भाषण न करे, किसी वस्तु में अत्यन्त आशक्त
 न हो, विशेष कारण विना सोते को न जगावे, परका अभ्युदय-
 देख दुःखी न हो, निन्दनीय कार्यो से दूर रहे, असमयमें और

पवित्रतापूर्वक प्रवृत्ति करे, सदाय निर्दोष अने ठोमण वाणी
 बोले कंजूसार्थ न करे, पणु करकसर तो जइर करे, रात्री
 लोजन न करे, जुहो अक्वाद न करे, अणुगण पाणी न पीये,
 भोटा आड पर अने भोटी अडार्थ न करे, जगतनी वस्तुओमां
 आसक्त न रहे, पास कारण विना डार्थने जगाडे नही, डार्थनी
 अडती जेथ द्वेष न करे पणु पुथी थाय, निन्दनीय कार्योथी दूर
 रहे, क्षुधा विना लोजन न करे, १९६। कमाथी वधारे अर्थ न

वीयान्नायाधिक धर्म,—विरुद्ध नाऽऽचरेत्तथा ।

मलमूत्रे नावरुन्ध्या,—तत्र ते न समुत्सृजेत् ॥१७॥

मित्रेण सह कापट्य, न कुर्यान्नाविचारितम् ।

क्रोधाभिमानरुक्षत्वाऽर्कचव्यानि विवर्जयेत् ॥१८॥

सदा निरस्येदालस्यं, स्वकर्तव्येषु यत्नवान् ।

बन्धुभिश्च महद्भिश्च, विरुन्ध्याज्जातु न क्वचित् ॥१९॥

त्यजेदयोग्यमुद्वाह,—मभियोग मनागपि ।

प्रजाहितेच्छुना तद्वद्विद्रोह च महीक्षिता ॥२०॥

बिनाशस्वके मामन न करे, ११६। आयसे अधिक व्यय न करे, धर्म
विरुद्ध आपराध न करे, मल मूत्र को न रोके, मल-मूत्रपर मल-
मूत्र त्याग नहीं करे, मित्र के साथ कपट न करे, विशेष विचार
किये बिना कोई भी कार्य न करे, क्राय मान रुखाई और अकर्त
व्यसे दूर रहे, करने योग्य कार्य में प्रमाद न करे, बन्धुवर्ग तथा
महान् जनों से विरोध न बांधे, ११९। अयाम्यविवाह, अपराध,
राजद्राह न करे ॥२०॥ जूमा, मांसमक्षण मदिरापान, बेश्यागमन,

करी, वृद्ध अने व्याण धर्म न करे तेमज करावे नहीं धर्म विरुद्ध
आचरण न करे, कुहरती दाखतने रोके नहीं, मलमूत्र पर मल
मूत्रनो त्याग करे नहीं छेष्टनी साथे कपटभावधी वते नहीं
कथाधेने पातण पाटे, शोभ्य कार्य करवाभा प्रमाद न करे, छेष्टनी
साथे विशेष न बगडे, रान्धद्रोह, जुआर धाड मांस वधालु, शिरी

द्यूतं मांसं सुरां चौर्यं, वेश्याऽऽस्वेटपरस्त्रियः ।
 रसलोलुपतामहि, स्वापं निन्दां परस्य च ॥२१॥
 तृष्णामख्यातिना तद्वत्, सम्बन्धं कुलरोगिणा ।
 प्रियमेव वदेत्सत्य, -मपृष्टो नोत्तरं स्पृशेत् ॥२२॥
 मध्ये कस्यापि वार्ताया, विच्छेदं न समाचरेत् ।
 न ब्रूयात्स्वगृहच्छिद्रं, पुरतो यस्यकस्यचित् ॥२३॥

पापदि (शिकार खेलना) चोरी, परस्त्रीसेवन रूप सात व्यसन,
 चटोरापन, दिनमें नींद लेना, परादिनिन्दा, परधनकी तृष्णा,
 अपरिचित और कौलिक (कुल परम्परासे आये हुवे छूतके)
 रोगीके साथ विवाहादि सम्बन्धका परित्याग करे परंतु कष्टमें सेवा
 जरूर करे, प्रिय सत्य ही बोले, बिना पूछे उत्तर न दे, कोई बात
 चीत करता हो तो बीचमें न बोले, घरकी बुराई किसीसे न कहे
 ॥२३॥ विनाजाने और परीक्षा किये किसी वस्तुका व्यवहार न
 करे, किसीकी प्रतिपत्ति में हस्तक्षेप न करे, विश्वासघात न करे,

वेश्यागमन, शिकार, परस्त्री गमन—विगेरे सात व्यसनोना त्याग
 करे आवापीवाभां लोलुपी (स्वादीलो) न अने, दिवसे उध न ले,
 परनिन्दा परधन तृष्णानो परित्याग करे अपरिचित अने दुष्ट
 परंपराथी आवेल रोगथी अहित (सपडाअेल) व्यक्ति साथे
 विवाहादि सम्बन्ध न राप्ते, पणु कष्टमां सेवा जरूर करे प्रीथ
 अने सत्य बोले, पूछया बिना उत्तर न आपे, ये अणुनी वातमां

नैव वस्तु व्यवहरे, -दज्ञातमपरीक्षितम् ।

न कुर्यात्कस्यचित् कीर्त्ति, -स्रण्ड विश्वामघातनम् ॥२४

योगक्षेमच्छेदभेदौ, ग्रामादीना न माघयेत् ।

न भुञ्जीतावष्टयित्वा, वस्तु किञ्चिदपि क्वचित् ॥२५

अनीत्या नार्जयेत्द्रव्य, निजमूलघनापहम् ।

तन्नाऽऽचरेज्जातु यत्स्यादिहामुत्र च गर्हितम् ॥२६॥

परस्त्रिया सहैकाकी, न गच्छेन्न च सवदेत् ।

न वा तथा सहैकान्तवाममामादयेदपि ॥२७॥

ग्रामनगर भादि क याग-क्षम (भक्त्य बन्धक माघ करमे और मन्व्यपी रसा करन) में विष्णु न टाण्ड, बिना शैट (पासमें रह दूबोंवा बिना टिप) कभी निमी बम्बुरा न स्याप, अन्यायम घनापार्जन न कर, इह्याय परत्यारुम प्रतिहृम काय न कर, परगी क माय प्रक्या न जाव, न बाण्ड और न एवास्तमें

पोन भाग्यु भारे नती डोअन्ध कामभा टमसभीरीन करे पोनानी परनी बाग अन्यने न करे, डोअ बस्तुने तनी परीमा कयो सिवाय बापर नती विद्यामपान इनाड्टोड न करे गाभ नगर तथा रेशन्ध 'याग शैमभा विष्णु न न्यपे. अन्यायपी पनड त-जन न करे आशोक अने पावेक निश्च काय करे नती बरभी म' मेडातभां बास करे नती. तेनी भागे भू.वे न ती

न गृह्णीयात्तथोत्कोचं, गृहादीनि प्रमार्जयेत् ।
 न व्याप्रियेत प्रमादा, -दल्पमूलधनेन च ॥२८॥
 नान्यायमवलम्बीत, जातुचित्सङ्कटेऽपि सन् ।
 महापरिग्रहं किञ्च, महारम्भं विवर्जयेत् ॥२९॥
 अन्यायिनो न पक्षी स्या, -न्नाहेत्वन्यस्य वेश्मगः ।
 न व्रजेद्दुर्गमं माग, -मेकलो मुग्धमानसः ॥३०॥
 न नदी नापि कासारप्रभृति बाहुतस्तरेत् ।
 बालक-प्रवयो-ग्लान, -गर्भिणी-चेटका-ऽऽश्रितान् ॥३१॥
 निवास करे, घूस न ले, सुवह साम घरकी सफाई करे, थोड़ी
 पूंजीसे बड़ा व्यापार न करे, प्राणोंपर सकट आने पर भी
 अनीतिका आश्रय न ले, महा आरम्भ महापरिग्रह वाला काम
 न करे ॥२९॥ अन्यायीका पक्ष न ले, विना प्रयोजन किसीके
 घरमें प्रवेश न करे, विकट मार्गमें अकेला न जावे ॥३०॥
 भ्रुजाओंसे नदी-तालाव आदिमें न तैरे, बालक, वृद्ध, रोगी
 गर्भवती, मृत्यु और आश्रित जनोंको सन्तुष्ट किये विना भोजन

तेमन्त्र यावे नहीं, लाय (इश्वर) ले नहीं, थोड़ी पुण्यी लायो
 वेपार करे नहीं, प्राणु न्य तो पणु अनीतितुं आचरणु करे
 नहीं, महा आरम्भ, महा परिग्रहवाणा कार्यो करे नहीं, अन्याय-
 नो पक्ष न ले पणु अन्याय सामे माथु उंच्ये न्याय पक्ष मन्त्र-
 थुत करे, विना प्रयोजने डार्थना धरमा प्रवेश करे नहीं विकट

અસન્તોષ્ય ન મુક્તીત, ન ચ કશ્ચિત્ કલ્લઙ્કયેત્ ।
 ન દ્રુષ્ટેદ્ ગુરુદેવાય ધર્માય ચ કચ્ચન ॥૩૨॥
 વીટીતમાલમદ્ગાદિ, -વ્યસનાનિ વિવર્જયેત્ ।
 इत्येवमुक्तं सामान्योऽगारधर्मो जिनेश्वरैः ॥३३॥

ન કરે ॥૩૧॥ ખિત્તી પર ઈચ્છા કરસંક ન રખસે શુદ્ધ ધર્મ
 ધર્મકે સાથ દ્રોહ કરનકી ઇચ્છા તુક ન કરે ॥ ૩૨ ॥
 ધીટી, તમાલુ ઓર માંગ માદિ વ્યસનોકા સર્વથા ત્યાગ
 કરે । યહ સામાન્ય અગારધર્મ મીમિનેશ્વર મગવાનને પર
 માયા હૈ ॥ ૩૩ ॥

માગમા એકલા જય નહી નહી તળાવ આદિ શુભએથી તરે
 નહી, જાલ વૃદ્ધ શેત્રી ગર્ભવતી નોકર અને આમિતોને સતુષ્ટ
 કર્યા વગર જમે નહી, કલકિત કાર્ય કરે નહી શુદ્ધ ધર્મ, અને
 સમકિતીની સાથે દ્રોહ રાખે નહી, કાઠ પલુ પ્રકારનું વ્યસન
 રાખે નહી.

આ પ્રકારનો સામાન્ય અગાર ધર્મ (શુદ્ધ ધર્મ)
 જનેશ્વરએ ફરમાવ્યો છે

विशेषागार (गृहस्थ) धर्मस्वरूप.

अब विशेषरूप अगारधर्म (गृहस्थ धर्म) का वर्णन करते हैं—

सम्यग्दर्शन और अणुव्रत आदिको विशेष अगारधर्म कहते हैं। प्रथम संवेग अनुकम्पा आस्तिक्य रूप आत्मपरिणाम को, अथवा तत्त्वार्थ के अर्थात् जीवादि नौ तत्त्वों के, तथा सच्चे देव गुरु और धर्मके यथार्थ बुद्धिपूर्वक श्रद्धान को सम्यग्दर्शन (समकित) कहते हैं।

ये प्रकारना धर्म छनेश्वरेश्ये भताव्या छे (१) सामान्य अगार धर्म (२) विशेष अगार धर्म

सामान्य अगार धर्मनु उपरोक्त विधिसे विवरण थयु छे अने विशेषरूप अगारधर्म के ळमां सम्यग्दर्शन अने अणुव्रतादि आयरणोना समावेश करवामा आव्यो छे ते नीये प्रमाणे शास्त्रानुसार कहेवामा आवे छे—

सम्यग्दर्शन अने अणुव्रतादि आयरणुने विशेषरूप अगार धर्मना पेटामा भूकवामा आवे छे

तत्त्वार्थ दृष्टिथी अने परिणामिक दृष्टिथी सम्यग्दर्शन ना ये भाग पाडवामा आव्या छे—(१) तत्त्वार्थ दृष्टि-अव, अणुव, पुन्य, पाप, आश्रव, सवर, निर्जरा, अध अने मोक्ष (२) पारिणामिक दृष्टि-सम, स वेग, निर्वेग, अनुक पा, आस्था. तत्त्वार्थ दृष्टिथी अटले अवादि नव तत्त्वनुं ज्ञान, सम्यक्देव, गुण, अने धर्मनु बुद्धिपूर्वक श्रद्धान, अने पारिणामिक दृष्टिथी.

મથ પ્રથમ જીવાદિ નૌ તત્ત્વોકા વ્યાખ્યાન કરતે છે—

(૧) જીવ—જ્ઞાનદર્શન મુક્તિ મૌર ચીર્ય, ઇન ચાર માત્રપાર્શ્વો
સે જો જીવા, જીવા છે મૌર જીવગા ત્ત્સે મીચ ક્ષરતે છે।
અથવા વ્યવહાર નયે સે જો પુણ્ય પાપ સ્વ કર્મોકા કર્તા મોક્તા
મૌર પર્યાપ્તિ પ્રાર્થો સ યુક્ત હો ત્ત્સે જીવ માના ગયો છે। નિશ્ચય
નયમ પ્રાણાદિ વ્યવયોગ વાસ્તે જીવ કહલાતા છે।

(૨) અજીવ—જો જીવ ન હો ત્ત્સે અજીવ છે, ત્ત્સે પાંચ
એટલે સમ, સવેગ, વિગેરે ભાવોનુ પરિણામ આ બન્ને
દ્રષ્ટિના સમૂહને સમ્યગ્દર્શન કહે છે એટલે જીવ જીવાદિ
નવતત્ત્વોનુ જ્ઞાન મેળવવું તેના પર બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરી
અહા ધાવવી અને સ સારમાંથી પાછા હટી મોક્તિ તરફ દ્રષ્ટિ
કરવી તેનુ નામજ સમ્યગ્દર્શન અથવા સંમર્કિત।

પ્રથમ જીવાદિ નવ તત્ત્વોનુ વ્યાન કરવામાં આવે છે—

(૧) જીવતત્ત્વ—જ્ઞાન, જ્ઞેય, સુખ અથવા વીચ આ
ચાર ભાવપ્રણેષી એ જીવ્યા જીવે છે અથવા જીવે તેને
જીવ કહેવાય. અથવા વ્યવહાર દ્રષ્ટિથી જીવ પુણ્ય અને પાપ
કર્મોના કર્તા અને મોક્તા છે અથવા પર્યાપ્તિપ્રાર્થણાથી એ
યુક્ત છે તેને જીવ કહેવાય. નિશ્ચયનયથી પ્રાણાદિ જીવવેગ
વાળા જીવ કહેવાય. 'યો જીવતિ સ જીવા—' એ જીવે છે તે જીવ
કહેવાય।

(૨) અજીવ—એ જીવ ન હોય તે અજીવ કહેવાય હીન્દુ
શાસ્ત્ર, તેમજ સાયન્સ પ્રમાણે પણ આ જગતમાં જેવ વસ્તુ

પ્રકારકા છે—(૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) કાલ ઓર (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય ।

(ક) ધર્માસ્તિકાય—ચલનેવાલે જીવો ઓર પુદ્ગલોકો જો ચલને મેં સહાયતા પહુંચાર્તા છે ઉસે ધર્માસ્તિકાય કહતે હૈં, જૈસે જલમેં ચલનેવાલી મછલી કેં ચલને ફિરને મેં જલ સહાયક હોતા છે । ધર્માસ્તિકાય અરૂપી અમૂર્તિક ઓર સમસ્ત લોકાકાશ મેં વ્યાપક છે ઓર જીવ પુદ્ગલોં કી ગતિ મેં નિમિત્ત કારણ છે ।

માલમ પડે છે ‘પુષ્પ અને પ્રકૃતિ’—Matter and Spirit—(મૅટર અને સ્પીરીટ) તો જૈન શૈલસૂત્રી પણ ખેજ વસ્તુનુ પ્રતિપાદન કરે છે (૧) જીવ (૨) અજીવ. અજીવના પાંચ પ્રકાર શાસ્ત્રકારોએ વર્ણુવ્યા છે (ક) ધર્માસ્તિકાય (ખ) અધર્માસ્તિકાય (ગ) આકાશાસ્તિકાય (ઘ) કાલ (ડ) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

(ક) ધર્માસ્તિકાય—જીવ અને પુદ્ગલ (Matter મૅટર)ને હલનચલનાદિ ક્રિયામાં જે વસ્તુ સહાયક કરે છે તેને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય કદાચ અન્ય ધર્મોવાળાને આ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થાય તો તેમને સચોટપણે સમજાવવાને વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (science સાયન્સ) નોદાખલો આપી સમજાવુ છું ‘જગતની દરેક વસ્તુને હલનચલનાદિ ક્રિયામાં સહાયભૂત થાય તેવુ એક ‘ઇથર’ નામનું તત્ત્વ વાતાવરણમાં રહેલુ છે તે ‘ઇથર તત્ત્વ’ દરેક વસ્તુને મદદ કરે છે જેવી રીતે પાણીમાં ચાલવાવાળી માછલીને પાણી સહાય રૂપ છે તેવી રીતે ‘ધર્માસ્તિકાય’ જે અણુ અને અમૂ-

(સ્વ) અધર્મોસ્તિકાય—જેસે રાસ્તે વસતા હુવા મુસાફિર
 યદિ ઠહરના ઘાહે તો હુસ્કી છાયા સસકે ઠહરને મેં સદાસીન
 કારણ હોતી હૈ, હસી પ્રકાર સ્થિતિમાન નીચોં ઓર પુલ્ગલોં
 કી સ્થિતિ મેં જો સહાયક હોતા હૈ હસે અધર્મોસ્તિકાય યા
 અધર્મદ્રવ્ય કહતે હૈં । અધર્મ દ્રવ્ય ઠહરતે હુર ક ઠહરને મેં
 સહાયક માત્ર હોતા હૈ, મેરણા કરકે ઠહરાતા નહીં હૈ । યદ
 મી ધર્મોસ્તિકાય કી ઠરહ અસ્પી ઓર સમસ્ત લોકાકાશ
 બ્યાપી હૈ । લોકાકાશ ઓર અલોકાકાશ કી મર્યાદા કે કારણ
 ધર્મદ્રવ્ય ઓર અધર્મદ્રવ્ય હૈ । જહાં યે દ્રવ્ય હૈં હહ લોકાકાશ
 ઓર જહાં ઇન્કા સઝાહ નહીં હૈ હહ અલોકાકાશ કહસાતા હૈ ।

તિ ઠ છે અને સમસ્ત લોકમા બ્યાપક છે તે ધર્મોસ્તિકાય
 નામનુ તત્ત્વ જીવ અને પુલ્ગલની અતિમાં નિમિત્તરૂપ છે

(અ) અધર્મોસ્તિકાય—એવી રીતે મુસાફરને આરામની જરૂર
 પડતા, વૃક્ષની છાયા તેની રૂઠાવટમાં સહાયરૂપ યામ છે તેવી
 રીતે જીવ અને પુલ્ગલને સ્થિતિમાન યવામાં ‘અધર્મોસ્તિકાય’
 મહદરૂપ છે આ પર્યાયવાચક શબ્દ ધર્મોસ્તિકાયથી વિરુદ્ધ સ્વ
 ભાવવાળું કોઈ તેનું નામ ‘અધર્મોસ્તિકાય’ રાખવામાં આનું
 છે અને આ તત્ત્વ પણ સમસ્ત લોકમાં બ્યાપક છે અને આ
 બે દ્રવ્યો લોક અને અલોકની મર્યાદા બતાવે છે (Line of
 demarcation લાઇન ઓફ ડિમાર્કેશન) કારણકે અલોકમાં
 આધારોસ્તિકાય સિવાય બીજા તત્ત્વોનો અભાવ છે

(ग) आकाशास्तिकाय—जीव आदि द्रव्यों को जो अवकाश देता है, वह आकाशास्तिकाय या आकाश द्रव्य है। आकाश द्रव्य अनन्तप्रदेशी, अमूर्त्तिक और लोक तथा अलोक में व्याप्त है।

(घ) काल—कालद्रव्य अमूर्त्तिक है और द्रव्य की पर्यायों के परिवर्तन का कारण है. मनुष्य आदि में बाल्य युवा और

(ग) आकाशास्तिकाय—आकाशास्तिकाय अटले आली जग्या (Vacuumवक्त्रम) जगतनु दरेक द्रव्य-पोकण छे अटले पोलु छे. आ अे अतावे छे के दरेक वस्तुमां आकाशास्तिकाय नामनु तत्व रहेलु छे दिवालने भीलो भारवाथी अ दर भेरी जय छे ते अे अतावे छे के अ दरनेो लाग पोलो छे—पोकण छे अटले आ-काशास्तिकाय नामनु तत्व रहेलुं छे. जे अ्वादि द्रव्येने अव-काश आपे तेने 'आकाशास्तिकाय' अथवा 'आकाश द्रव्य' कहे छे. आकाश द्रव्य अनन्त प्रदेशी अमूर्त्तिक अने लोक तेमज्ज अलोकमां व्यापक छे कारण् लोकेने पेले पार अेकात आली जग्याज छे. अटले आली जग्या जे प्रदेशमा होय ते प्रदेश आकाशास्तिकायरूप प्रदेश कहेवाय. धर्मास्तिकाय अने अधर्मा-स्तिकाय द्रव्य असभ्यात प्रदेशी छे त्यारे आकाशास्तिकाय अनन्त प्रदेशी छे जेवी रीते 'स्थिरद्रव्य' हेभी शकतु नथी तेवी रीते उपरना द्रव्यो हेभी शकता नथी.

(घ) काल—काल द्रव्य अमूर्त्तिक छे द्रव्यपर्यायना परि-वर्तनमां कारण्भूत छे आल्यावस्था, युवावस्था तथा वृद्धा-

शब्द अबस्या कास ही के प्रमाणसे होती है। यह पुराने का नया और नय को पुराना करता है और अप्रदेशी द्रव्य है, इस के प्रवेश नहीं होते।

(क) पुद्गलास्तिकाय—परमाणु से लेकर घट पर आदि सभी दीर्घाई देनेवाला पदार्थ पुद्गलास्तिकाय या पुद्गल द्रव्य ही है। जिस में रूप, स्पर्श, रस, गन्ध पाय नौय वही पुद्गल है। एक पदार्थ से विभक्त (अलग) होकर दूसरे पदार्थ की पूर्ति करने से इसे पुद्गल कहते हैं। जिसका दूसरा अणु न हा सके ऐसे पुद्गल के सबसे सूक्ष्म अणु का परमाणु कहते हैं। एक परमाणु जब तक दूसरे परमाणु के साथ मिला रहता है तब

वस्था कावना प्रभावधी अने छे कास नवाने अतु अने अतुने ननु अनावे छे कास अन्य द्रव्यनी भाइक प्रदेशी नधी पणु अप्रदेशी छे

(ख) पुद्गलास्तिकाय—परमाणुधी भांडी घटपटादि देभाव तेवी वस्तुओ धर्मत सर्व वस्तुओ पुद्गल ठहेवाय. सर्व पुद्गलानी व्याप्या पुद्गलास्तिकाय नामना द्रव्यधी थाय छे अ द्रव्यभां इप, वस्तु रस अथ स्पर्श ठायते द्रव्य पुद्गला स्तिकाय द्रव्य ठहेवाय अने स्वभाव भेग। यवु अने छुटा वस्तु तेवो छे तेने पुद्गल ठहेवाय, पुद्गलना नानाभां नाना (अविभक्त—Indivisible) आने परमाणु (Atom) ठहे छे त्थारे कास सिवाय नीअ द्रव्येना नानाभां नाना आने प्रदेश

तक उसे प्रदेश कहते हैं' जब वह दो तीन चार आदि अधिक परमाणुओं या प्रदेशों के साथ मिल जाता है तब स्कन्ध कहलाता है। जैसे पट के प्रदेश पट (वस्त्र) से पृथक् हो जाते हैं वैसे धर्मद्रव्य अधर्मद्रव्य आकाश द्रव्य और जीवद्रव्य के प्रदेश पृथक् नहीं हो सकते, वे अत्यन्त घनीभूत अखण्डपिण्डरूप होकर रहते हैं।

प्रश्न—धर्म आदि के साथ जो 'अस्तिकाय' लगाया है उस का क्या अभिप्राय है? और काल के साथ 'अस्तिकाय' शब्द क्यों नहीं लगाया गया है?

कहे छे जेठे पुद्गल सिवाय भीज द्रव्ये अइपी छे देणी शक्य तेवा नथी छता समजवा भाटे तेना नानामा नाना भागने 'प्रदेश' कही सभोधवामा आवे छे पुद्गलनु अेक परमाणु ज्यां सुधी भीज परमाणुनी साथे रहे छे त्यां सुधी ते भागने प्रदेश कहे छे ज्यारे आआ प्रदेश लेगा थछे मोटा समूह थाय छे ते समूहने 'देश' कहे छे ज्यारे धण्डा 'देश' लेगा थछे आंभेथी देणी शक्य तेवा समूह थाय ते समूहने 'स्कंध' कहे छे ज्वी रीते कपडाने दरेक ताण्डावाण्डे कपडायी बिन्न पडी शक्य छे तेवी रीने धर्मद्रव्य—अधर्मद्रव्य—आकाश द्रव्य अने ज्व द्रव्यना प्रदेश पृथक पडता नथी कारणे छे ते प्रदेशो अत्यत घनीभूत—अखण्ड पिण्डरूप छे

प्रश्न—धर्मनी साथे 'अस्तिकाय' शब्द लगाडवामां आव्ये छे तेनु कारणे शु? अथवा 'कालद्रव्य' नी साथे अस्तिकाय शब्द कस लगाडयो नथी?

उत्तर—‘अस्ति’ का अर्थ है ‘प्रदेश’ और ‘काय’ का अर्थ है ‘समूह’ इसलिये ‘अस्तिकाय’ का अर्थ ‘प्रदेशोंका समूह’ ऐसा हुआ। परमास्तिकाय का अर्थ निकला परमस्थ प्रदेशों का समूह। इसी प्रकार अपरमास्तिकाय आदि के विषय में भी समझना चाहिये। किंतु काल क प्रदक्ष नहीं हैं क्यों कि अतीत—(बीता हुआ) काल नष्ट हो चुका है और भविष्य काल इस समय विद्यमान नहीं है, सिर्फ वर्तमान काल समय मात्र तत्र रह जाता है इसलिये उसे अस्तिकाय नहीं कहते। इनमें से परम अपरम और एक जीव-द्रव्य असंख्यात प्रदेश वाले हैं और आकाश अनन्त प्रदेशी है। विशेषता यह है कि आकाश में भी लोकाकाश ता असंख्यात प्रदेशी है पर असाकाकाश अनन्त प्रदेशी है।

उत्तर— ‘अस्ति’ नो अर्थ प्रदेश छे अने काय’ नो अर्थ समूह छे अेटवे अस्तिकाय नो अर्थ प्रदेशोनो समूह’ अवेो याय छे परमास्तिकाय अेटवे परमस्थ प्रदेशोनो समूह-तेवी रीते अपरमास्तिकायनो अर्थ पक्षु तेवोअ याय छे पक्षु काक्षद्रव्य ने प्रदेश नथी कारखुके अतीत यअेव कक्ष नष्ट यई अथ छे अने अविभक्त अत्यारे विद्यमान नथी अने वर्तमानकाल समय मात्र बाही रहे छे अेटला भाटे तेने अस्तिकाय नथी. अने अस्तिकायनो अर्थ विद्यमान प्रदेश समूह तेवो याय छे त्यारे काक्षद्रव्यने विद्यमान समूह नथी तेथी तेने अस्ति कायसण्ड लगाइवामां आयेो नथी तेथी काक्ष अप्रदेशी यथे

(३) पुण्य—जो आत्मा को पवित्र करता है, शुभ बनाता है उसे पुण्य कहते हैं। पुण्य दो प्रकार का होता है—पापानुबन्धी पुण्य, [२] पुण्यानुबन्धी पुण्य। प्राणीयों पर दया रखना, वैराग्य भाव होना, आगम के अनुसार गुरुओं की भक्ति करना, शुद्ध शील का पालन करना पुण्यानुबन्धी पुण्य है। इससे जो विपरीत हो वह पापानुबन्धी पुण्य कहलाता है।

(४) पाप—जो शुभ परिणामों से आत्मा को दूर रखता है—शुभ परिणाम नहीं होने देता उसे पाप कहते हैं।

(५) आश्रव—जिस आत्मपरिणाम के द्वारा जीव में कर्मों का आगमन हो उसे आश्रव कहते हैं।

(३) पुण्य—जो वस्तु आत्माने पवित्र बनावे छे, सुख आपे छे ते वस्तुने 'पुण्य' कहे छे

(४) पाप—जो आत्माने शुभ परिणामथी दूर राखे छे तेने 'पाप' कहे छे

(५) आश्रव—जो द्वारा जिवमां कर्मनु आगमन थाय छे, तेने आश्रव कहे छे आ आश्रवनु आगमन छे द्वार द्वारा आत्मासा थाय छे पांच इंद्रियो अने छटु मन कौछे कहे छे आ जगतमां आश्रवनु आगमन रहेलुज छे अने इंद्रियो तथा मन सदायने माटे पुहलाज रहे छे कारणेके आश्रवमां प्रवर्तन थनु ते इंद्रियो तथा मननो धर्म छे तो तेनी इकावट केम थाय. आ इकावट समजववा माटे 'संवर' नामनु तत्त्व ज्ञानी पुश्पोखे कथि छे ने ते तत्त्व 'आश्रव'नी पछीज—'आश्रव'नी वधारे प्रमाणुमां समजलु माटेज भूक्यु छे.

(૬) સઘર—આતે દુષ્ કર્મ જિસ આત્મ-પરિણામ સે સ્ક જાતે હૈં વસ સંવર કહતે હૈં ।

(૭) વન્ધ—પ્રાત્મા જિસસે વદ્-પરતપ્ર-દા જાતી હૈ વદ્, પ્રયાત્ અમીષ્ટ સ્યાન કી પ્રાપ્તિ કરાનેવાલી ગતિ કો રોકને વાસા વન્ધ કહલાતા હૈ । અથવા સાદે કે ગાંઠેમેં અધિ કી તરફ મીચ ઓર કર્મોં મેં એકતા કા જ્ઞાન કરામે વાસા વન્ધ કહાનાતા હૈ ।

(૯) સંવર—અનુભવકમના આગમનને રોકવા માટે જ સંવરતત્વ કૃત્ય કર્યું છે. દરેક ધર્મશાસ્ત્રમાં કર્યું છે કે મનુષ્ય જીવન મળવું પણ જ કઠીન છે અને વાર વાર નથી મળવું તેનું કારણ એ કે ઈન્દ્રિયો તથા મન પર સંક્રમ નહીં રહેવાથી આત્મશક્તિ જે દિશામાં ખરવાવી એઈએ તે દિશામાં નહીં ખસ્યાતા કામભોગ પાછળ આત્મશક્તિનો વ્યય થાય છે અને આ વ્યય પાછો મેળવતા આત્માને ધણો વખત લાગે છે એટલા માટે જ ધણી યોનીએમાંથી પસાર થઇને ધણા વખત પછી મનુષ્યયોની પ્રાપ્ત થાય છે મનુષ્યયોની જ એક જ યોની છે કે જેમાં આત્મા પોતાના ઉદ્ધારાયે પોતાની શક્તિનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકે અને તે ઉપયોગ પણ પાંચ ઈન્દ્રિયો તથા મન દ્વારાજ થઈ શકે. એટલા માટેજ જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યું છે—આ ઈન્દ્રિયો અને મનદ્વારા આત્મોદ્ધારયે જ શક્તિનો વ્યય કરવો એટલે જમળને તેમ કામભોગ અને વિષયવાસના તરફ ઈન્દ્રિયો અને મનને જતા રોકવા અર્થાત્ આમળને રોકવું તેનું નામજ સંવર કહેવાય.

(૮) નિર્જરા—આત્મા સે કર્મો કા એક દેશ દૂર હોના નિર્જરા કહલાતી હૈ ।

(૯) મોક્ષ—જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકાર કી કર્મ

(૭) બંધ—તે વસ્તુથી આ આત્મા જગતમાં સસારવિટ-બનાથી બંધાય છે તેને 'બંધ' કહે છે જથી આત્મા પરતંત્ર થાય છે તેને 'બંધ' કહે છે. અભીષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવામાં જે રૂકાવટ કરે છે તેને બંધ કહે છે. જમ લોઠાના તપાવેલા ગોળામાં અગ્નિ અને લોઠું એકમેક થઈ જાય છે તેમ આત્મા કર્મોની સાથે એકમેક થાય તેને 'બંધ' (Bondage—બાન્ડેજ) કહેછે.

(૮) નિર્જરા—આત્માની સાથે ખીરનીરની માફક એતપ્રોત થએલ કર્મપ્રદેશનો દેશથી (Partly—પાર્ટલી) છુટકારો થવો તેનુ નામ નિર્જરા કહેવાય નિર્જરાના બે ભેદ છે (૧) સકામ—એટલે મોક્ષની અભિલાષાસહીત (૨) અકામ—મોક્ષની અભિલાષારહીત જને આપણે સકામ કહીએ છીએ તેને 'ગીતા' નિષ્કામ કહે છે અને અકામને 'સકામ' કહે છે આ બન્નેનો ભાવ એકજ છે કારણકે નિષ્કામ એટલે સાંસારિક ઇચ્છા વિનાનું કાર્ય કરવુ તે, તેનો અર્થ 'મોક્ષની અભિલાષા' એવો થાય છે. અને ગીતાનો પર્યાયવાચક શબ્દ 'સકામ' એટલે સાંસારિક ઇચ્છાથી કાર્ય કરવુ તે.

(૯) મોક્ષ—જેવી રીતે આઠ કર્મોનો આત્મામાં બંધ થાય છે તેવી રીતે આત્મામાંથી આઠકર્મોનો છુટકારો થવો તેને મોક્ષ

પાશ્ચાત્તે જીવ કા પૃથક્ (અલગ) હોના, અર્થાત્ જીવ કે સમ્પૂર્ણ કર્મો કા પૂર્ણતયા નષ્ટ હોના યોગ્ય કહી શકાતા હૈ ।

દેવ કા સ્વરૂપ

णिहोसो सजुचो, चउहि णाणाइहि अणतेहि ।
 लोयालोयजहद्विय-सरूवणिहेसगोय जो होई ॥१॥
 एव वमाण-णय-सियवायप्पभावगो विगयराओ ।
 अवि जो परमध्वाइ, सो देवो जेणसासणे वुत्तो ॥२॥

भाषानुवाद—जो दोषों से सर्वथा मुक्त हो, अनन्त चतुष्टय से युक्त हो, लोक अलोक के पर्यार्ष स्वस्व का उपदेशक हो, प्रमाण तप स्याद्वाद की प्रसूया करनेवाला हो, बीतराग और त्यागी हो बही सबा देव जैनशासन में माना गया है ॥ २ ॥

કહે છે અને અમેજીમાં Soul salvation (સીલ સાલ્વેશન)
 કહે છે સ પૂણ પણે આત્મચુલ પ્રગટ થવો તેને મોક્ષ કહે છે

દેવનું સ્વરૂપ

જ અહારહોપરદિત છે અનન્ત જ્ઞાનદશન ચરિત અને તપથી યુક્ત છે લોકલોકના સ્વરૂપજ્ઞાતા દ્રષ્ટા અને ઉપદેશક છે પ્રમાણુતપ તથા સ્યાદ્વાદ તેમની પશ્પણા કરેછે જે સ પૂણ ત્યાગી અને વિતરાગી છે તેને જ જૈનશાસનમાં દેવ કહેલ છે

भावार्थ—यहां दोष से दानान्तराय आदि अठारह दोषों का ग्रहण है, उन का कथन मेरे द्वारा निर्मित 'तत्त्व-प्रदीप' नामक ग्रन्थ में देख लेना चाहिये । अनन्त चनुष्टय का अर्थ अनन्त ज्ञान, अनन्त दर्शन, अनन्त सुख और अनन्त वीर्य (शक्ति) है । जिस (आकाश विशेष) में जीव आदि द्रव्य हों वह लोक कहलाता है, और जिस में आकाश के सिवाय किसी द्रव्य का अस्तित्व न पाया जाय उसे अलोक कहते हैं ।

अन्तराया दानलाभ,—वीर्यभोगोपभोगगाः

हास्यं रत्यरती भीति,—जुगुप्सा शोक एव च ॥१॥

कामो मिथ्यात्वमज्ञानं, निद्रा चाविरतिस्तथा,

रागद्वेषौ प्रभृत्यक्ता, दोषा अष्टादश त्वमी ॥२॥

भावार्थ—(१) दानान्तराय (२) लाभांतराय (३) भोगान्तराय (४) उपभोगान्तराय (५) वीर्यांतराय (६) हास्य (७) रति (८) अरति (९) भय (१०) जुगुप्सा (११) शोक (१२) निद्रा (१३) काम (१४) मिथ्यात्व (१५) अज्ञान (१६) अविरति (१७) राग (१८) द्वेष

आ अठार प्रकारना दोषथी न विभुक्त होय तेने देव (अरिहृत्) उहे छे. आ अठार दोषनु निरूपण महाराजश्री धारसीदासकृत 'तत्त्वप्रदीप' नामना अथमा वधारे प्रमाणुमां

१ प्राप्तिस्थान कृष्णलाल वर्मा मालिक ग्रन्थ भंडार, लेडी हार्डिंज रोड मादुगा (बंबई)

१ प्राप्तिस्थान—कृष्णलाल वर्मा ग्रंथभंडार मादुगा (बंबई)

જિસસે પદાર્થોં કા ચયાર્ય જ્ઞાન હો તસે પ્રમાણ કહતે હૈં, અર્થાત્ સંશય નિર્પર્યય ઓર અનુચયસાય સે મિશ્ર જ્ઞાન અથવા સમ્યગ્જ્ઞાન હી પ્રમાણ હૈ । સમ્યગ્જ્ઞાન (પ્રમાણ) મતિ શુદ્ધ, અવધિ, મનપર્યાય ઓર કેવલ જ્ઞાન કે મંદ સે પાંચ પ્રકાર કા હૈ । ઇસ કા વિસ્તૃત રૂપન 'તત્ત્વપ્રદીપ' મેં કિયા ગયા હૈ ।

યએણુ છે તે જ્ઞાનાસુએ તે અન્ય જોઈ લેવો જ સ્થળમાં જ્યાં સ્તિઠાયાહિ પાંચ અસ્તિઠાય હોય તેને 'લોક' કહે છે જ્યાં આઠાયાસ્તિઠાય સિવાય બીજા દ્ર યેનો અભાવ હોય તેને 'અલોક' કહે છે

જ્યાંથી પદાર્થનું યથાય જ્ઞાન થાય તેને 'પ્રમાણ' કહે છે એટલે સ સમ વિષય અને અનુચયસાયથી ભિન્ન જ્ઞાન અથવા સમ્યજ્ઞાન પણ પ્રમાણ તરીકે ઓળખાય છે સમ્યજ્ઞાન (પ્રમાણ)ના પાંચ પ્રકાર છે મતિજ્ઞાન, શુદ્ધજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પથાયજ્ઞાન અને ઠેવજ્ઞાન જૈનધર્મ અને કાંતવાદી છે તેથી તેને ઓળખવાને (૨૫) દ્રષ્ટિનું યથાય જ્ઞાન હોવું જોઈએ આ પચીસ દ્રષ્ટિનું યથાય જ્ઞાન નહીં હોવાથી જૈનધર્મના ઊપાસકો દ્વારાથી જોઈએક અવધવ લઈને એકેકે અવધવ ઊપર દ્વારથી કેવા છે તેનું અધારણ બાધિ છે તેની આકૃષ્ટ એકેકે દ્રષ્ટિનું નિરૂપણ કરી જૈનધર્મના યજ્ઞા જામતા પાડી રહે તે અત્યંત શોચનીય છે કારણકે જૈનધર્મ અનાદી અને શાશ્વતધર્મ છે તેના જામલા અનેકાત દ્રષ્ટિથી જોતાં પડી શકેલ નહીં. ૨૫ દ્રષ્ટિના

प्रत्येक पदार्थ में अनन्त धर्म पाये जाते हैं, उन सब धर्मों का समुदाय वह पदार्थ है। उन अनन्त धर्मों में से किसी एक विवक्षित धर्म को मुख्य करके और शेष धर्मों को गौण करके अर्थात् उस मुख्य धर्म का आलम्बन लेकर जो पदार्थ का ज्ञान करावे उसे नय कहते हैं। अथवा जिस के द्वारा अनन्त धर्मात्मक पदार्थ का एक धर्म जाना जाय उसे नय कहते हैं। अथवा घट पट आदि समस्त पदार्थ अपने मूल द्रव्य की अपेक्षा से नित्य है किन्तु घट पट आदि पर्यायों की अपेक्षा से

भेद—सात नय चार निक्षेपा चार प्रमाण, छ द्रव्य अने द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव, ज्ञानना प्रकारनु विस्तृत वर्णन 'तत्त्व-प्रदीप' भा. थयेले छे ते ज्ञानसुखे जेठ लेवु

झाँपण पदार्थमा अनन्तधर्म रहेलां छे अने सर्वधर्मना समूहने पदार्थ कहे छे अनन्तधर्ममाथी झाँपण अेक धर्मने 'प्रधान' पदे अने पाद्रीना धर्मने 'गौण' पदे लई ते प्रधान-पदवाणा धर्मनु अवलम्बन लई ते पदार्थनु ज्ञान थाय तेने 'नय' कहे छे जेने अत्रेणमां (Point of view—पोइन्ट ऑइ व्यु) कहे छे अने जीण भाषामां 'द्रष्टिज्ञान' कहे छे अटवे झाँपण पदार्थने जे द्रष्टिभिंदुथी जेठये अने ते द्रष्टिभिंदुथी ते पदार्थनी आपणु तुलना करीये तेने 'नय' कहे छे जेनी रीते घट, पट, आदि समस्त पदार्थी पोताना मूलद्रव्यनी अपेक्षाये नित्य छे पणु पर्यायनी अपेक्षाये अनित्य छे. घटनी भूण स्थिति माटी हती, अने अत्यारे 'माटी'नी जीण स्थिति.

अनित्य भी है, अर्थात् (घ) पदा पुत्रस्य रूप है। जब घ के पुत्रस्य, घ बनने से पहले मिट्टी के रूप में थे तब भी वे पुत्रस्य ही हैं, अगर कोई घ को घ काड़कर टुकड़े करवाले तब भी वे टुकड़े पुत्रस्य ही रहेंगे। यदि कोई उन टुकड़ों का पीसकर मिट्टी में मिलाकर फिर उन से घ बनाए तब भी वे पुत्रस्य ही रहेंगे। इस प्रकार उन पुत्रस्योका पुत्रस्यपन कदापि नष्ट नहीं होता, इसी कारण वे द्रव्यदृष्टि से नित्य है परन्तु वे सदा एक ही अवस्था में नहीं रहते—कभी मिट्टी के रूप में कभी घ के रूप में कभी टुकड़े के रूप में और कभी सूक्ष्म रज क के रूप में आते हैं। ये सब रूप द्रव्य के पर्याय हैं, इसी कारण पर्याय दृष्टि से पर्याय अनित्य है। जो किसी अपञ्चा नित्य और किसी अपञ्चा अनित्य मानता है उस को नप कहते हैं।

घटना आकारमां छे जेटवे भूज 'माटीद्रव्य'मां कछि ईरक्षर यथे नथी जेटवे 'भूजद्रव्य'ना द्रष्टिस्तत्पुत्री ते घट नित्य छे अर्थात् माटी छे जहली नथी पलु घट सांगी नाथीने तेमाथी कुब्जे जनावीजे त्पारे घटनु इपांतर इरीने कुब्जना इपांतरमां यधुं आ पांतर अथवा पर्याय'ना द्रष्टिनि दुधी घट अनित्य मनाप छे इपांतर अथवा पर्यायने अत्रलमां Change of form जेटवे अंकि शंभं कछे छे

(७) नयों का स्वरूप

नय दो प्रकार का है (१) द्रव्यार्थिक और (२) पर्यायार्थिक ।

जो भूत काल में था, वर्तमान में है और भविष्य में भी रहेगा उसे द्रव्य कहते हैं, जो नय; द्रव्य को अर्थ (विषय) करे उसे द्रव्यार्थिक नय कहते हैं ।

जो उत्पत्ति और विनाश को प्राप्त होता है उसे पर्याय कहते हैं, जो नय; पर्याय को विषय करता है उसे पर्यायार्थिक नय कहते हैं ।

द्रव्यार्थिक नय के तीन भेद है—(१) नैगम, (२) संग्रह और व्यवहार ।

‘ नय ’ना मुख्य ये प्रकार छे (१) द्रव्यार्थिक (२) पर्यायार्थिक

जे वस्तु भूतकालमां पणु छती, वर्तमानकालमां पणु छे, अने भविष्यकालमां रहेशे तेने ‘ द्रव्य ’ कहे छे जे नय, द्रव्यना विषयनु ध्यान करे तेने ‘ द्रव्यार्थिक ’ नय कहे छे. उत्पत्ति तथा विनाश थाय छे तेने ‘ पर्याय ’ कहे छे. जे नय ‘ पर्याय ’ (Change of form—चैर्धन्ज आर्द्रांर्म) द्रष्टिथी विषयनु ज्ञान आपे छे तेने ‘ पर्यायार्थिक ’ नय कहे छे.

द्रव्यार्थिक नयना त्रणु लेद छे (१) नैगम नय (२) संग्रह नय (३) व्यवहार नय.

જો અનેક પ્રકાર સે જ્ઞાન કરાતા હૈ, અથવા જો સર્વદા (ત્રિકાલ સમ્બન્ધી) વાત કે જ્ઞાનને મેં કુચ્છ હો હસે નૈગમ નય કહતે હૈ, જૈસે યદ્યપિ મગવાન મહાવીરસ્વામી નિર્વાણ કો પ્રાપ્ત હો જુકે હૈ તથાપિ યહ નય મૂઢ કી વિવક્ષા સં પ્રત્યક વર્ષ કી વૈષ્ણ શુદ્ધ પ્રયોદશી વા મહાવીર સ્વામી કે જન્મ કી તિથિ માનતા હૈ, ઓર હસી કો પ્રમાન કરકે મોગ કહતે હૈ કિ-‘આમ મગવાન કી મયન્તી હૈ’ । હસી પ્રકાર વર્તમાન ઓર મધિવ્ય કાલ કં ઉદાહરણ સ્વયં સમઘણેને જાહિયે ।

જો નય વિશેષ કી અપેક્ષા ન કર સામાન્ય કો પ્રહણ કરતા હૈ જહ સંગ્રહ નય હૈ, અથાત્ સામાન્ય કે કવન સે

(૧) જ અનેક પ્રકારથી જ્ઞાન કરાવે છે અથવા હમેશાં ત્રિકાલ સબધી વાત જાણવામા કુચ્છ છે તેને ‘નૈગમ નય કહે છે જો કે મગવાન મહાવીર નિર્વાણ પધાર્યા છે તેા પણ આ નય અનુસાર જૂતકાલ સાથે હઈ પ્રત્યેક વર્ષની ચૈત શુદ્ધ ૧૩ ને દિવસે મહાવીરસ્વામીની જન્મતીથિ મનાય છે ને શોધા કહે છે કે આજે પ્રભુવીરનો જ મધિવસ છે જો દ્રષ્ટાંતે નૈગમ નયને અર્થ સમજવે।

(૨) જ નય કોઈ વસ્તુધર્મને વિશેષપણે નહીં મહણ કરતા સામાન્યપણે મહણ કરે તેને ‘સંબંધનય’ કહે છે સામાન્ય ધર્મની અપેક્ષા હઈ સામાન્યધર્મવાળા સમસ્ત પદાર્થોને સમ્પર્ક પ્રકારે મહણ કરે તેને સંબંધનય કહેવાય. જાણવા તરીકે-સામા-

उस सामान्य धर्म वाले समस्त पदार्थों का सम्यक् प्रकार से ग्रहण करने वाला संग्रह नय है, जैसे जीव का लक्षण चेतना है, ऐसा कहनेसे समस्त जीवों का ग्रहण होता है ।

सत्त्व द्रव्यत्व आदि सामान्य धर्मों के कारण संग्रह नय के द्वारा संग्रह रूप से ग्रहण किये हुए पदार्थों में विशेष धर्मों के द्वारा विभाग कर के जो ग्रहण करता है वह व्यवहार नय है ।

तात्पर्य यह है कि—पदार्थों में सामान्य धर्म भी हैं और विशेष धर्म भी हैं । दूध और जल दोनों में द्रवत्व (पतलापन) समान है किन्तु उनके अन्य गुणों में भेद है ।

न्यपणु लवणु लक्षणु 'चेतन' छे अटले स अहनयनी अपेक्षाये समस्त लवे अकसरया छे दामला तरीके—लवेनो गुणु ज्ञान अने दर्शन छे अटले समस्त लवेनो गुणु ज्ञान अने दर्शन छे ओके डेट लाकने ज्ञानावरणीयादिना क्षयोपशमानुसार स्पष्ट डे अस्पष्टपणु, व्यक्त डे अव्यक्तपणु (Explicit or Implicit— अकल्पसीट आर अल्पसीट) ज्ञान दर्शनादिनो गुणु वधते आछे जणाय छे, तो पणु स अहनयानुसार ज्ञान दर्शननो गुणु छे अे योक्स वात छे

(३) पदार्थोभां सामान्यधर्म पणु छे तेमज विशेषधर्म पणु रहेलो छे दूध अने पाणी अन्नेभां द्रवत्व प्रवाहीरूप Liquid— सीक्वीड) सरभुज छे पणु जीज गुणोभां लेद छे स अहनय प्रवाहीपणानी द्रष्टिअे सर्वप्रवाही पदार्थोनि अेक माने छे पणु

‘સત્ત્વ’ ગુણ સમસ્ત પદાર્થોં મેં હૈ, અતઃ સંગ્રહ નય ઇત્ત ગુણ
 કી અપેક્ષા સમસ્ત પદાર્થોં કો એક માનતા હૈ, કિન્તુ વ્યવહાર
 નય કરતા હૈ—સવ પદાર્થ એક નહીં હો સકતે, ક્યોંકિ
 કિસી-કિસી મેં જીવત્વ ગુણ હૈ, અતઃ વાનોં એક કૈસે હો
 સકતે હૈં ? । સંગ્રહ નય કરતા હૈ—જીવત્વ ગુણ એક હૈ ઓર
 બહુ ગુણ જિન-જિન મેં પાયા જાતા હૈ ત સવ એક દ્રવ્ય હૈં ।
 વ્યવહાર નય કરતા હૈ—કોઈ જીવ સંસારી હૈ, કોઈ મુક્ત હૈ
 અતઃ વોનોં મિશ્ર ૨ હૈં । મગ્રહ કરતા હૈ—જિન-જિન મેં

વ્યવહારનય કહે છે કે પ્રવાહીપણે પણ સર્વપદાર્થોં એક નથી
 કારણકે પ્રવાહીપદાર્થોંમાં પણ ઠરેક પદાર્થનો પોતાનો વિશેષગુણ
 રહેલો છે સવ સામાન્યધર્મવાળી વસ્તુઓમાંથી કોઈએક વસ્તુને
 તેનો વિશેષધર્મ આગળ કરીને તે વસ્તુને સામાન્યધર્મવાળી
 વસ્તુઓમાંથી ભુલી કરે છે આ વિશેષધર્મવાળી દ્રષ્ટિને ‘વ્યવહાર’
 નય કહે છે સત્ત્વગુણની અપેક્ષા ‘સંગ્રહનય’ તમામ પદાર્થોંમાં
 એક માને છે પણ વ્યવહારનય કહે છે કે સર્વપદાર્થ એક નથી,
 કારણકે કોઈ વસ્તુમાં જીવત્વગુણ છે અને કાષ્ઠમાં નથી એટલે
 સત્ત્વગુણની અપેક્ષાએ પણ સર્વપદાર્થોં એક નથી. સંગ્રહનય
 કહે છે કે જીવત્વગુણ એક છે અને તે ગુણ ન જ પદાર્થોંમાં
 દોષ તે તે સર્વ પદાર્થોં એક જ છે પણ વ્યવહારનય કહે છે કે
 નહી, કારણકે કોઈ જીવ સંસારી છે કોઈ જીવ મુક્ત છે એટલે
 જન્મે જીવો બિન્નકલાએ છે, એટલે જન્મે પદાર્થોં એક જ છે’
 એમ કહેવાય નહી સંગ્રહનય કહે છે કે જ જ જીવોમાં સંસારી

સંસારીપન પાયા જાય વે સવ એક હૈ । વ્યવહાર કહતા હૈ—
કોઈ ત્રસ હૈ કોઈ સ્થાવર, દોનોં એક નહીં હૈ । સંગ્રહ કહતા
હૈ—જિન—જિન મેં ત્રસપન હો વે સવ એક હૈ । વ્યવહાર
કહતા હૈ—કોઈ દ્વીન્દ્રિય, કોઈ ત્રીન્દ્રિય, કોઈ ચતુરિન્દ્રિય ઓર
કોઈ પંચેન્દ્રિય હોતે હૈ, અતઃ મિન્ન હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
સંગ્રહ નય સામાન્ય ધર્મ પર દ્રષ્ટિ રખતા હૈ ઓર વ્યવહાર
નય વિશેષ (મિન્ન) ધર્મોં પર ।

એક નય દૂસરે કા વિરોધ નહીં કરતા હૈ । નય તવ તક
હી સુનય હૈ જવ તક વે દૂસરે નય કા વિરોધ ન કરકે—દૂસરે
નય કો ઉદાસીનતાપૂર્વક દેખતે હુણ અપને વિષય કો જાનતે હૈ ।

પણુ છે તે બધા જીવ એકજ છે, પણુ વ્યવહારનય કહે છે કે
સંસારીપણામાં પણુ કાઈ જીવ ત્રસ છે તે કાઈ સ્થાવર છે એટલે
'તેઓ એકજ છે' એમ કહેવાય નહી સંગ્રહનય કહે છે કે બધા
ત્રસજીવો એકજ છે પણુ વ્યવહારનય કહે છે કે કાઈ બેઈન્દ્રિય,
ત્રેન્દ્રિય, અથવા ચૌરેન્દ્રિય છે, અને પચેન્દ્રિય છે એટલે બધાય
ત્રસ જીવો એક નથી તાત્પર્ય એ છે કે સંગ્રહનય સામાન્યધર્મ પર
દ્રષ્ટિ રાખે છે ત્યારે વ્યવહારનય વિશેષધર્મ પર દ્રષ્ટિ રાખે છે

એક નય બીજી નયનો વિરોધ કરતી નથી બીજી નયનો
વિરોધ નહી કરતા તેને પણુ દ્રષ્ટિકાણુ (ખ્યાલ)માં રાખી
ચોતાના દ્રષ્ટિકાણુથી પણુ પોતાનો વિષય સમજવે છે તે નય
'સુનય' કહેવાય છે

अथ काई नय अन्य नय की अपेक्षा न रख स्वतन्त्र बन जाता है तब वह अनेकान्त बाद से विपरीत एकान्त बाद को आश्रय देने के कारण मिथ्या नय हो जाता है। सौगतों (बौद्धों) का अनित्यतावाद क्रजुसूत्र नय से संगत है किन्तु वह बौद्ध सिद्धान्त में अन्य नयों से निरपेक्ष होने के कारण मिथ्या क्रजुसूत्र हो गया है। यही बात अन्य नयों के विषय में भी जान लेनी चाहिये। मंगल और व्यवहार की विषय-विभिन्नता का ऊपर दिखलाई गई है वह भी इसी के अनुसार समझनी चाहिये अर्थात् मंगल नय सामान्य का प्रतिपादन करता है और विद्वेष का गौण परक उस की चिन्ता नहीं करता किन्तु विराय भी नहीं करता। ३मी

१ नय नीच नयनी अपेक्षा क्या सिवाय पीते स्वतन्त्र रूपे पाताना विषय समझने छ तबसे अनेकान्तवाद वि. ३ बना अकान्तवादने आश्रय अदायु करे छ आधी ते नय मिथ्या नय । अथ छ बौद्धधर्मने अनित्यतावाद क्रजु सूत्रनयना आ. १११ २ ५५ बौद्धधर्मना सिद्धिदाने से 'नय' नि. १५ १५ अथ छ नीच नयनी अपेक्षा क्या सिवाय पीताने विषय समझने ३ अथ छ अथ १५ क्रजुसूत्रनय मिथ्या नय १ ५ १ ३

१ ५ नय सामान्य । १५५ प्रतिपादन करे छ अने विद्वेष
१५ १० १ १ १५ १५ विद्वेष धर्मने विरहा करती

प्रकार व्यवहार नय अपने विषय का प्रतिपादन ही करता है, संग्रह के विषय का विरोध नहीं करता। संक्षेप में यह कह सकते हैं कि नय, सहेलियों की तरह रहते हैं, ईर्ष्यालु सौतों की तरह नहीं। अस्तु।

पर्यायार्थिक नय के चार भेद हैं—(१) ऋजुसूत्र, (२) शब्द, (३) समभिच्छेद, (४) एवम्भूत।

(१) द्रव्य यद्यपि विद्यमान है तो भी उसे गौण (अप्रधान) करके उस की विवक्षा न करता हुआ जो नय वर्तमान क्षण में विद्यमान पर्याय को ही प्रधानतासे बोध कराता है, वह ऋजुसूत्र नय है। जैसे—‘इस समय सुख है’। इस प्रकार यह नय विद्यमान द्रव्यको गौण करदेता है—उस का बोध नहीं कराता किन्तु क्षणस्थायी वर्तमानकालीन सुख—पर्याय को ही प्रधान करके उसका सूचन करता है।

नथी. आवी रीते व्यवहारनय पशु पोताना विशेषधर्मनु प्रतिपादन करतां सअहनयना विषयतो विशेष करती नथी सक्षेपमा कहेवानुं के सर्व नथो ‘साहेलीओ’नी भाइक रहेछे पशु ‘धर्षाणु शाक्य’नी भाइक नही

पर्यायार्थिक नयना चार भेद छे (१) ऋजुसूत्रनय (२) शब्द (३) समभिच्छेद (४) एवम्भूत

(१) के नय, वर्तमानक्षणमां के पर्याय विद्यमान न होय ते पर्यायने प्रधानपदे भूझी पोताना सिद्धातनुं प्रतिपादन करे छे ते नय ‘ऋजुसूत्र’ नय कहेवाय छे दाप्पला तरीके एवमा सुप्प

(२) जो बोला जाता है उसे शब्द कहते हैं। अर्थात् स्त्रिया, कारक, काल, पुरुष और उपसर्ग (प्र, वि, आदि) आदि का भेद होने पर भी जो पदार्थ में भेद नहीं मानता वह शब्द नय है जैसे—शुनासीर, वासव, इन्द्र, पुरुहूत, पुरन्दर इत्यादि पर्यायवाची शब्दोंसे एक ही 'इन्द्र' अर्थ का भाव होता है। सात्पर्य यह है कि—चाहे शुनासीर कहिए चाहे वासव या इन्द्र कह लीजिए, चाहे पुरुहूत बोलिए या पुरन्दर बोलिए, शब्द नय की दृष्टिमें इनका भिन्न अर्थ नहीं है—क्योंकि इन सब से 'इन्द्र' अर्थ ही मतीत होता है।

दुःख भन्ने रહેલાં છે પણ ઠાઈ જીવને વર્તમાનકાળમાં સુખી બેઠ કહે છે જીવ સુખી છે

(૨) જ બોલાય છે તે શબ્દ કહેવાય છે શબ્દમાત્રના દ્રષ્ટિબિંદુથી જના અર્થમાં ભિન્નભાવ થતો નથી તે દ્રષ્ટિબિંદુને 'શબ્દનય' કહે છે કામલા તરીકે વિગત કારક પુરુષ વિશેષમાં બેભાવ છતાં શબ્દમાત્રથી જ બેભાવ માનતો નથી તેને 'શબ્દનય' કહે છે જેવી રીતે શુનાસીર વાસવ, ઈન્દ્ર, પુરુહૂત, પુરન્દર વિગેરે પર્યાયનામક શબ્દો છે છતાં તમામનો અર્થ 'ઈન્દ્ર' એવો થાય છે એટલે શુનાસીર કહો કે ઈન્દ્ર કહો તે બધાનો અર્થ એકજ છે ફક્ત શબ્દમાત્ર ફેરફાર છે એટલે જ વસ્તુના 'શબ્દ' માત્રના દ્રષ્ટિકોણથી ભિન્ન હોયે પણ 'બાવદ્રષ્ટિ'થી એકજ હોયે તેને 'શબ્દનય' કહેવાય.

(३) जो नय प्रत्येक शब्द का अर्थ भिन्न-भिन्न मानता है वह समभिरूढ नय है। तात्पर्य यह है कि शब्द धातु से बनते हैं और एक धातु में एक ही गुण के बोध कराने की शक्ति होती है अतः उससे बना हुआ शब्द भी एक ही गुण का प्रतिपादन करता है इस लिए शब्दों का अर्थ एक नहीं हो सकता। जैसे पुरन्दर का अर्थ है—पुर को ढारण करनेवाला, और इन्द्र का अर्थ है—परम ऐश्वर्य से दीपनेवाला। जब कोई वक्ता पुरन्दर रूप संज्ञा की विवक्षा करता है तब इन्द्र आदि संज्ञा की अपेक्षा न रखकर कभी-कभी होनेवाली पुरदारण रूप क्रिया के योग से पुरन्दर रूप संज्ञा का बोध कराता है, यही समभिरूढ नय है। इसी नय की अपेक्षा से 'शब्दभेदादर्थभेदोऽर्थभेदाच्छब्दभेदः' अर्थात् शब्द के भेद से

(३) જ નય પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ ભિન્ન ભિન્ન માને છે તેને 'સમભિરૂઢનય' કહે છે તાત્પર્ય એ છે કે દરેક શબ્દ જુદી જુદી ધાતુનો બનેલો અને એક ધાતુમાં એકજ પ્રકારનું જ્ઞાન આપવાની શક્તિ રહેલી છે એટલે જ ધાતુનો જ શબ્દ બનેલો હોય તે પ્રકારનોજ અર્થ તે શબ્દ આપે છે એટલે દરેક શબ્દનો અર્થ એકજ થતો નથી જેવી રીતે પુરદરનો અર્થ પુર એટલે નગરનો નાશ કરનાર એવો થાય છે, ત્યારે ઇન્દ્રનો અર્થ પરમ એશ્વર્યથી શોભાયમાન એટલે મહાન સાંસારિક શક્તિનો ધણી તેવો થાય છે એટલે દરેક શબ્દનો અર્થ ભિન્ન છે 'શબ્દભેદાદર્થભેદોઽર્થભેદાન્શબ્દભેદઃ' અર્થાત્

અથ કા મંઠ ઓર અર્થ કે મદ સે શબ્દ કા મદ હાતા હૈ, યહ નિયમ સગત મૈઠતા હૈ । ઇસ નય કી અપેલા 'પુરન્દર' શબ્દ કા શાચ્ય પુરન્દર કે પર્યાયશાહી 'ઇન્દ્ર' શબ્દ કે શાચ્ય સે મિશ્ર હૈ । ક્યોંકિ શબ્દોં કા સંબન્ધ કમી-કમી હોનેવાલે ગુણ ઓર ક્રિયા મ હૈ । જૈસે પુર કા દારણ કરને કે નિમિત્ત મ (ઇન્દ્ર) પુરન્દર કહખાતા હૈ । ઇસી કારણ ઘઠ ઓર ઘઠ આદિ પદાર્થોંમે પરસ્પર મદ હાતા હૈ । યદિ ગુણ ઓર ક્રિયા મ પદાર્થોં ક મદ કી કલ્પના ન કી જાય તા પદાર્થોં મે પરસ્પર મદ ન રહ । સાત્વર્ય યહ હૈ કિ જલ ધારણ કરને આદિ કી શક્તિ જિસ મેં હાતી હૈ હસ ઘઠ કરતે હૈ, ઓર

શબ્દના ભેદથી અર્થમાં ભેદ થાય છે અને અર્થભેદથી શબ્દમાં ભેદ પડે છે

સમબિશ્કનયની અપેલાએ પુરન્દર અને ઇન્દ્રના પદાર્થનાયક શબ્દોમાં ફેર પડે છે સામાન્યપણે ફેર નથી શબ્દોનો સબધ ઠાઠ ઠાઈ વખત સુલ અને કિ ॥ માથે લાગેલા નજરે પડે છે પુરને વિદ્યારણ કરવાની ક્રિયાથી ઇન્દ્રનો અર્થ પુરન્દરના બાવમાં લઈએ છીએ અથવા ગુણથી મદપદાર્થ પદાર્થોમાં પરસ્પર ભેદ રહેલો છે એ સુલ અને ક્રિયાથી પદાર્થોના ભેદની કલ્પના ન થાય તો પદાર્થોમાં પરસ્પર ભેદ ન રહે તાત્પર્ય એ છે કે મદ્ય અને કપડા બન્ને જમના સામાન્ય પદાર્થો છે પણ મદ્યમાં ધણીને સમવી

शीत-निवारण आदि की शक्ति जिस में होती है उसे पट कहते हैं । यदि इन दोनों की इस भिन्न शक्ति (गुण) का ख्याल न किया जाय तो दोनों (घट-पट) में भेद ही क्या रहेगा ? इसीसे गुण और क्रिया के भेद से वाच्य पदार्थों में भी भेद किया जाता है । वस, इसी नियम के अनुसार पुरन्दर शब्द में जो शक्ति है और उससे जिस क्रिया का भान होता है, वह शक्ति (गुण) और क्रिया जिस में पाई जाती है उसे पुरन्दर शब्द का वाच्य कहते हैं । तथा इन्द्र शब्द में जो शक्ति पाई जाती है और उस से जिस क्रिया का भान होता है वह शक्ति और क्रिया जिस में पाई जाती है उसे इन्द्र शब्द का वाच्य कहते हैं । इससे यह मालूम हुआ कि 'पुरन्दर' शब्द का वाच्य और 'इन्द्र' शब्द का वाच्य एक नहीं है—अलग—

राप्पवानी शक्ति छे, त्यारे कपडाभां शीतणताने अटकाववाने। गुणु छे अटके आ पन्ने गुणु जुदा होध पन्नेने। 'समलि-
उठनय'नी द्रष्टिअे जुदो अर्थ थाय छे तेथी गुणु अने क्रियाना
लेदथी वाच्य पदार्थोभा पणु लेद पडे छे आ नियमानुसार
'पुरन्दर शब्द'भां न शक्ति अथवा क्रिया रहेली छे ते शक्ति
अने क्रिया नभां होय तेने पुरन्दर शब्द लागु पडे
छे. तथा इन्द्रभां न शक्ति अने क्रिया रहेली छे ते शक्ति
अने क्रिया नभां होय तेने 'इन्द्र' शब्दनु वाच्य लगाडवाभां
आवे छे आथी अेम सिद्ध थाय छे डे 'पुरन्दर अने इन्द्र'
शब्दोने अर्थ अेक नथी, पणु लिन्न अर्थ छे कारणुडे पन्ने

उक्त स्थल में पुरन्दर शब्द का अर्थ है 'पुरन्दरत्व धर्मवाला' उस में पुरन्दरत्व प्रवृत्तिनिमित्त है अर्थात् जिस में पुरन्दरत्व धर्म देखा जायगा उस को कथन करने के लिये पुरन्दर शब्द की प्रवृत्ति होगी, क्योंकि 'पुरन्दरत्व' पुरन्दर शब्द का वाच्य (अर्थ) भी है और 'पुरन्दरत्व धर्मवाला' इतना जो वाच्य (अर्थ) है उस में रहनेवाला भी है तथा उक्त शब्दार्थ में विशेषणरूपसे भी है। इसी प्रकार से वासव शब्द में वासवत्व, इन्द्र शब्द में इन्द्रत्व, घटमें घटत्व, पटमें पटत्व आदि को प्रवृत्तिनिमित्त समझना चाहिये, उक्त उदाहरण अधिक प्रसिद्ध होने के कारण दिया गया है और इन्द्र, घट, पंकज, गो आदि स्वयं जानलेना चाहिए। समभिखूढ नय को ठीक-ठीक समझने के लिए एक और उदाहरण लीजिए—

भावार्थनी अपेक्षाये षन्ते शब्दो ऋदा पडे छे 'पुरन्दरत्व धर्म-वाला'आमां 'पुरन्दरत्व' प्रवृत्तिनिमित्त छे. अटले जेमां 'पुर-न्दरत्व' धर्म देषाय तेने ते भावमां लाववा भाटे 'पुरन्दर' शब्द लगाडेवे। पडे छे अेज प्रमाणे वासव शब्दमां 'वासवत्व' इन्द्र शब्दमां 'इन्द्रत्व' घटमां 'घटत्व' पटमां 'पटत्व' विगेरे धर्मो प्रवृत्तिनिमित्त छे. अटले आ धर्मो तेमां विशेषरूपे रहेषां छे तेमज तेमनी क्रियायो मोटे भागे उपरोक्ताभाव दर्शाववाभांज थाय छे. 'समभिखूढ' नयने। अर्थ विस्तारपणे समजवा भाटे नीये अेक दाणले। मुकवामा आवे छे--

‘महीरुह’ और ‘पादप,’ इन दोनों शब्दों का अर्थ वृक्ष समझा जाता है, पर समभिर्रुह नय कहता है—महीरुह का असली अर्थ है मही (पृथ्वी) पर उगनेवाला और पादप का अर्थ है पाद (पैरों अर्थात् जड़ों) से पानी आदि अपनी सुराक घूसने वाला। कहीं पृथ्वी पर उगने वाला और कहीं अपनी जड़ों से सुराक ग्रहण करने वाला ?, यदि इन दोनों शब्दों का वाच्य (अर्थ) एक मान लिया जाय तो बड़ा मारी घोटाना होना पड़ेगा। भिन्न-भिन्न मापार्थों में मिलने की शब्द उपमेष्य होते हैं उन सब का अर्थ एक ही मानना पड़ेगा। वैसे इमल में अगर कोई दीपक मोंगेगा तो दूसरा वरुन्त उस के आगे लेखनी (कलम) रख देगा, और कोई लेखनी मांगेगा तो दूसरा उस के सामने दीपक रख देगा। जब पृथ्वी पर उगना और जड़ से सुराक लेना एक ही हो गया तो दीपक और लेखनी का एक होना क्यों अनुचित है ?।

महीरुह अने पादप जन्ने शब्देने अर्थ वृक्ष यावुछे पक्ष समभिर्रुह नयनी द्रष्टिजे जन्ने शब्देने वाच्य शब्दे परे छे ज्या सुधी वृक्ष पृथ्वीना आडोवने अने रसकस वध पोताना भूजीना सर्वासे उत्पन्न करे छे, त्या सुधी ते ‘महीरुह’ कहेवाय छे अने ज्यारे आ भूजीया पृथ्वीना रसकसेना आभन वीया सिवाय पोते जाठने रसकस आपना पोताना पत्र वना देवा शक्तिमान याव छे त्यारे ते वृक्ष ‘महीरुह’ मदी ‘पादप’ ना रुपमा देखाय छे अटवे भूजीयां तैयार यत्त

यदि यह आशंका उठाई जाय कि लेखनी और दीपक में तो आकाश पाताल का सा अन्तर है। लेखनी लिखने के काम में आती है और दीपक प्रकाश के लिए उपयोग में आता है अतः दोनों एक नहीं हैं।

समभिरूढ नय कहता है—विलकुल ठीक, यही तो हम कहते हैं। महीरूढ पृथ्वी पर उगता है और पादप जड़ों से खुराक लेता है। दोनोंमें आकाश पातालकासा अन्तर है, फिर इन दोनों शब्दों का अर्थ एक कैसे हो सकता है? आखिर गुण और क्रिया से पदार्थों (वाच्यों) में भेद मानना ही पड़ेगा, और जब ऐसा माने बिना छुटकारा नहीं तो गुण और क्रिया के भेद को पर्याय शब्दों के अर्थ में भी लागू करना चाहिए। लेखनी और दीपक में जब गड़बड़ी पड़ती है तब तो गुण और क्रिया को आगे लेआते हो, और जब पर्याय शब्दों की वारी आती है तो गुण और क्रिया को छुपा लेते हो, यह कहाँ का न्याय है?। जब गुण—क्रिया के भेद से शब्द के वाच्य में भेद माना तो पर्याय शब्दोंमें भी गुण क्रिया के भेद से भेद मानिए।

सुधीमां ते वृक्षने 'महीरूढ' कहेवाय छे अने भूणीयां तथा पष्ठी ते वृक्षने 'पादप' कहेवामां आवे छे अर्थात् पृथ्वीनी मद्दद्वारा उगवाथी महीरूढ कहेवाय अने भूणीयाद्वारा रसकस भेयवाथी पादप गुण अने क्रियाथी पदार्थोमां भेद मानवो पडे छे तो गुण अने क्रियाना भेदथी पर्यायवाचक शब्दोमां पणु भेद लगाडवो जेछेअ

પરી સમમિસ્ય કા મત હૈ । શહ નહીં ઘાહતા ક્ષિ-
 મૂપતિ (ધરતી કે માલિક) ઓર નરપતિ (મનુષ્યો કે
 માલિક) કા એક હી અર્થ માના જાય । શહ કરતા હૈ—યદિ
 મૂપતિ ઓર નરપતિ એક હૈ તો મૂપતિ, સ્વર્ગપતિ (ગરુડ),
 સુરપતિ (ઇન્દ્ર), પશુપતિ (મહાદેવ), મત્સ્યપતિ, કરોડપતિ, સર્વ
 કે સર્વ એક હી હોને ધારિય । યદિ ય સર્વ એક નહીં તો
 મૂપતિ ઓર નરપતિ યી એક નહીં ।

બીજે કામતે મૂપતિ અને નરપતિનો ક્ષાવવામાં આવે
 છે સામાન્યપણે જન્ને અર્થે 'રાજ્યતત્ર મહાવનાર એટલે
 રાજ' તેવો થાય છે પણ જન્નેના સાવાર્થમાં ફેર પડે છે
 કારણકે 'મૂપતિ એટલે ધરતીનો માલિક ગ્રામ ગરાસ, સૈવ
 સમુદ્ર વિગેરેનો ખર્ચી ત્યારે નરપતિ' એટલે મનુષ્યનોજ
 માલિક દેશી રાજ્યો એવા ક્ષણાચરા જોવામાં આવે છે કે જ્યાં
 રાજ કરે તે રા મહેસુલ વિગેરે ફક્ત સમરાવી શકે પેતાની
 અગત માલિકીના ગ્રામ ગરાસ સૈત્રાદિ ન હોય તેવા રાજને
 નરપતિ કહેવાય

જો મૂપતિ અને નરપતિનો એકજ અર્થ કરે તો અમ-
 પતિ (ગરુડ) સુરપતિ (ઇન્દ્ર) પશુપતિ (મહાદેવ) ધન્યપતિ
 કરોડપતિ, કૌરવો અથ એકજ થવો જોઈએ પણ તેમ નથી
 એટલે મૂપતિ અને નરપતિ જન્ને સાવાર્થે (વિશેષગુણુપે)
 જુદા જુદા છે

[४] एवम्भूत—शकन, पुरदारण और आखण्डल आदि क्रियाओं तथा वासवत्व आदि गुणों को, अथवा वर्तमान क्षण में पाईजाने वाली क्रिया और गुण को जो प्राप्त हो वह एवम्भूत नय है। इस नय का आशय इस प्रकार है—

शब्द का और अर्थ का परस्पर अन्वय—व्यतिरेक है. अतः 'शक्र' आदि शब्द बोलने के क्षण जिस पदार्थ में शकन क्रिया पाई जाय उसी क्षण उस को शक्र शब्द का वाच्य मानना चाहिए, दूसरे समय नहीं, अत एव इस नय की अपेक्षा से घट जब जल को धारण कर रहा हो, पनिहारी के सिरपर रखा हो, —इस प्रकार की घटना (चेष्टा) से युक्त हो तब ही वह घट कहा जा सकता है। इस का उदाहरण भी यही है।

(४) एवम्भूतनय—जे वस्तुमा जे तत्त्व विशेषपक्षे प्रादु-
र्भूत थाय अटले ते तत्त्वना धर्मानुसार ते वस्तु काम करती
होय ते वस्तुने 'समबिड्ढनय'थी स योधवामां आवे छे अटले
आ तत्त्वना धर्मानुसार अहोनिश ते वस्तु काम करे तेवो
थतो नथी पणु ते तत्त्व व्यक्त छे अव्यक्त (Implicit or
Explicit धर्मस्वीसीट आर अकस्प्टीसीट) रहेछु होवुं जेठअ
आमांथी थोडाक तज्ञवते एवम्भूतनय पहार पडे छे एव-
म्भूतनय कहे छे जे ज्यारे ते वस्तु ते तत्त्वना धर्मानुसार काम
करती होय त्यारेण तेने 'एवम्भूत'नय वाणी कही सकाय.
दाप्पला तरीठे ज्यारे शिक्षक बण्णाववानु काम करतो होय
त्यारेण ते 'शिक्षक' तरीठे ज्योण्णाय पणु बण्णाववाना वपतनी।

તાત્પર્ય यह है—समभिन्ध नय के मत से शकन क्रिया से युक्त पदार्थ को शक कर सकते हैं, चाहे वह उस क्रिया से किसी समय युक्त हो या किसी समय रहित हो, दोनों अवस्थामोमें यह शक शब्द का वाच्य है, परन्तु गद्यम्भूत नय इस से भी अधिक सूक्ष्म है। उस के मत से शकन क्रिया मौजूद होने से ही किसी को शक नहीं कर सकते बल्कि जिस समय शकनक्रिया का उपयोग कर रहा हो उसी समय यह शक शब्द का वाच्य है—अन्य क्षणों में नहीं, अत एव अध्यापक जिस समय अध्यापन कर रहा हो तभी अध्यापक कहा जा सकता है। कृपक का कृपक तब ही कर सकते हैं जब यह खेती कर रहा हो, जिस क्षण में यह खेती नहीं कर रहा हो उस क्षण में उसे कृपक नहीं कर सकते।

पूर्वाहुति પછી તે 'શિક્ષક' કહેવાય નહીં. બધારે પાણીથી બરેલા દેખ અને પનિહારીના માથા પર ઝુઠાએલ દેખ ત્યારે તે ધરે ધકાના અરાણ્પ'મા કહેવાય

'સમભિન્ધ' નયના આધારે—દિદુઓમાં એવો પ્રચલિત સિવાજ છે કે 'આમ એ શુભ શકુન દર્શાવનાર પ્રાણી છે ને ન્યારે માણસ કોઈ શુભ કામે જાય ત્યારે એ ગાયના શુકન વધા દેખ તે કામ સમિપાંગ ઊતરશે એમ માને છે પણ 'એવજૂત' નયની દ્રષ્ટિએ જુદુ જ છે એ એમ માને છે કે 'ગાય' હોયને માટે શુકન દર્શાવનાર પ્રાણી નથી ક્રુત ન્યારે આપણે શુભ

स्याद्वाद का निरूपण.

‘स्याद्वाद’ शब्द के दो भाग हैं—एक ‘स्यात्’ दूसरा ‘वाद’ । ‘स्यात्’ अव्यय है और अनेकान्त (कथञ्चित्) अर्थको द्योतन करता है । ‘वाद’ का अर्थ स्वीकार करना या कहना । अर्थात् घट-पट आदि समस्त पदार्थ द्रव्य-पर्याय रूप होने से कथञ्चित् नित्य हैं, कथञ्चित् अनित्य हैं, कथञ्चित् नित्यानित्य है, इस प्रकार के सिद्धान्त को स्याद्वाद कहते हैं ।

कार्ये ऽथैव्ये अने गाय ञ क्षणे सामी भणे तेण क्षणे गाय शुभ शुक्न दर्शावनाइ प्राणी छे भेडुत न्यारे भेडवानी क्रिया करतो होय त्यारेण-ते क्षणेण ते भेडुत कडेवाय पण न्यारे भेटीनी क्रिया अथ थाय त्यारे ते भेडुत कडेवाय नही

स्याद्वादनुं निरूपण

स्याद्वादना भे भाग छे (१) स्याद् (२) वाद्, स्याद् अव्यय छे (अटले ननु इपांतर थतु नथी) अने अनेकान्त (कथञ्चित्) अर्थनु प्रकाशन करे छे. स्याद् अटले होय, न होय, थाय, न थाय, अस्ति-नास्ति; वाद् अटले स्वीकार करवो स्याद्वाद अटले अनेक रीते थता अर्थना स्वीकार करवो. दाभला तरीके घट, पट आदि पदार्थो द्रव्यद्रष्टिये नित्य छे अने पर्यायद्रष्टिये अनित्य छे, अटले नित्य अने अनित्य भन्ने अर्थो थया अटले अनेकान्त अर्थ थयो आ रीते नैनधर्म ‘स्याद्वाद’ना सिद्धातपर टकेलो छे

તાત્પર્ય यह है कि—प्रत्येक पदार्थ द्रव्यरूप भी है और पर्यायरूप भी है। द्रव्यरूप होने से प्रत्येक पदार्थ नित्य है और उभयरूप होने से नित्यानित्य है। पदार्थ की नित्यता और अनित्यता को नय के प्रकरण में उदाहरण देकर स्पष्ट कर चुके हैं तथापि ठीक-ठीक समझाने के लिए दूसरा उदाहरण इस प्रकार है—

सोना शुद्धस द्रव्य है, वह द्रव्यरूप से सदा शुद्ध ही बना रहता है और बना रहेगा, इसलिए नित्य है परन्तु वह सोना समान अवस्था में नहीं रहता, कभी वह कड़ाकरूप पर्याय धारण करता है, कभी कुण्डलरूप पर्याय धारण करता है इस लिए पर्याय की भ्रमणा वह अनित्य भी है, अतः यह नहीं कह

તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે પ્રત્યેક પદાર્થ દ્રવ્યરૂપ પણ છે અને પર્યાયરૂપ પણ છે તેથી દ્રવ્યરૂપ તે પદાર્થ નિત્ય ઠહેવાય, અને પર્યાયરૂપે પદાર્થ અનિત્ય ઠહેવાય. તેથી પદાર્થ ઊભયરૂપે નિત્યાનિત્ય થયે. પદાર્થની નિત્યતાને અને અનિત્યતાને નયના પ્રકરણમાં દાખલા દલીલ આપી સમજાવવામાં આવી છે તે પણ વધારે સ્પષ્ટીકરણ માટે નીચે દાખલો આપવામાં આવે છે.

સુવર્ણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે તે સદાજ સુવર્ણ રૂપે રહે છે જ્યારે તેના કુદળ, કે કણાદિ બનાવવામાં આવે છે ત્યારે પણ સુવર્ણ તે સુવર્ણ રૂપેજ રહે છે પણ તેનું રૂપાંતર થાય છે જેને જૈન ખંડિયામાં પર્યાય શબ્દથી સમજાવવામાં આવે છે અને અગ્રજીમાં

सकते कि यह सुवर्ण-द्रव्य सर्वथा नित्य है, और न यही कहना युक्त है कि वह सर्वथा अनित्य है। सिद्धान्त यह है कि जो सत् (अस्तित्ववान्) है वह उत्पाद व्यय और ध्रौव्यस्वरूप अवश्य होता है। और उत्पाद तथा व्यय पर्यायदृष्टि से होते हैं, अतः उस दृष्टिसे पदार्थ अनित्य, तथा ध्रौव्य द्रव्यदृष्टि से है, अतः उस दृष्टि से पदार्थ नित्य है। यह बात पहले बता चुके हैं। अन्यत्र भी कहा है कि सुवर्ण पहले डली के आकार में रहता है, फिर टली के रूप से परिवर्तित (व्यय) होकर रुचक (कंठ का गहना) के रूप में उत्पन्न होता है,

Change of form એટલે જો એક પદાર્થ કહે છે. આથી આ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન થાય છે કે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સર્વ દ્રવ્ય નિત્ય છે અને પર્યાય દ્રષ્ટિએ અનિત્ય છે ભગવતીજીમા ગૌતમસ્વામીએ શ્રીમહાવીર પ્રભુને પૂછ્યું છે, કે હે ભગવન્ ! લોક શાશ્વતો કે અશાશ્વતો ? ભગવાને પ્રત્યુત્તર આપતા કહ્યું કે, હે ગૌતમ ! લોક શાશ્વતો પણ છે અને અશાશ્વતો પણ છે. લોકમાં જે દ્રવ્યો રહેલા છે તે દ્રવ્યો નિત્ય છે એટલે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોક-શાશ્વતો છે, અને તે દ્રવ્યો પર્યાય રૂપે રૂપાંતર થઈ પર્યાયરૂપે નાશ પામે છે ત્યારે પર્યાયદ્રષ્ટિએ લોક અશાશ્વતો છે એટલે સિદ્ધાંત એમ નક્કી થાય છે કે સત્ત્વ (દ્રવ્ય) વસ્તુને ઊત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય અવશ્ય હોય છે ઊત્પાદ, અને વ્યય પર્યાય દ્રષ્ટિથી થાય છે અને ' ધ્રૌવ્ય ' દ્રવ્ય દ્રષ્ટિથી હોય છે ઊત્પાદ અને વ્યયથી પદાર્થ અનિત્ય છે અને ધ્રૌવ્યથી નિત્ય છે.

ફિર રુષક સે પરિવર્તિત હોકર સ્વસ્તિક રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, સ્વસ્તિક રૂપ સે બદલ કર કર્ણિકા (કર્ણફૂલ) કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ફિર બહી સુવર્ણ અનેકાનેક આકારો કા પારણ કરતે-કરતે ધમકીછે કુણ્ડલો કે રૂપ મેં આખાતા હૈ, કિન્તુ ઇન સબ અવસ્થાઓ મેં સુવર્ણ બહી રહતા હૈ જો પહ્લે ઠલી કે રૂપ મેં જા । સિર્ફ આકાર હી આકાર બદલતે રહતે હૈ । યદિ બહ સુવર્ણ કિસી ધી આકૃતિ કે રૂપ મેં ન લેસકર શુદ્ધ રૂપ સે લેસા જાય તો બહ સિર્ફ દ્રવ્ય હી હૈ । ઝીર ઝી કહા હૈ—

“નિયંપુત્તીકીઢળગ, કળગઘઢ મંજિઝળ નરવાલો ।
નિયપુત્તગસ્સ તેળ, તયત્તિઓ ગેંદુય કુળાવેઢ ।૧।

સ્થાઢવાઢ દહિઝે આત્માના બે ભાગ પડે છે (૧) દ્રવ્યાત્મા (૨) ભાવાત્મા પર્યાપ્તિ ઇન દ્રવ્ય દ્રહિષી દ્રવ્યાત્મા ઠહેવાય છે કારણ ઠે પર્યાપ્તિનો જીત્પાઢ અને વ્યય યયા ઠરે છે તેથી તે આત્મા દ્રવ્યાત્મા ઠહેવાય છે અને આત્મા પીતાનાજ ગુણે સઢાય વ્યક્ત ઠે અવ્યક્તપણે રહેલો છે તેથી તે આત્મા ભાવાત્મા ઠે પણ ઠહેવાય. જીવ શાશ્વતો અને અશાશ્વતો બન્ને રીતે ઠલી શકાય, જીવ નિજ ગુણે (આત્મદ્રવ્યે) હમેશા શાશ્વતો

૧ નિયપુત્રીકૌઢમકં કળકપટં મહુસ્વા મરપાકઃ । નિયપુત્રકલ્પ
તેજ છર્વિતો ગેન્દુકં ક્ષરયતિ ॥૧॥

पुंती सोयइ पुत्तो, गेंदुयलाहेण हस्सिओ जाओ ।
कणगतणं जहड्डिय, मत्थित्ति ण हरिस-विम्हया रत्तो ।

जै से एक राजा अपनी पुत्री के खेलने के सुवर्ण-घट को तुड़वा कर पुत्र के खेलने के लिए गेंद बनवा देता है ॥१॥ यह देख कर पुत्री शोक करती है और पुत्र गेंद मिलने से हर्ष मनाता है । सोने का घड़ा मिटा, गेंद बन गई, पर सोना ज्यों का त्यों बना हुआ है, यह देख कर राजा को न हर्ष होता है न विपाद ॥२॥

यही बात घटाकाश पटाकाश आदि में समझनी चाहिए । अर्थात् कल तक किसी स्थान पर घट रखा था, आज घट इटालिया और उस स्थान पर पट (वस्त्र) रख दिया । जब

छे अने पर्याप्तिने अहणु करे छे अने तेनो त्याग करे छे न द्रष्टिअे अशाक्षतो छे

अेक राजअे पोतानी पुत्रीने माटे सुवर्णनो घडो अना-
व्यो, त्थार पछी ते घडो तोडीने तेज सुवर्णमांथी पोताना
पुत्र माटे राजअे सुवर्णनो दडो अनाव्यो आ दडो जेठ पुत्र
आनद पामवा लाव्यो अने राजकुवरी विदास थै पणु राज
न विदास थयो न हर्षित थयो कारणु के ते जणुतो हतो के
सोनो तो जमनो तेम छे प्रकृत पर्याय अदलाणी छे

१ पुत्री शोचति पुत्रो गेन्दुकलामेन हर्षितो जात । कनकत्व-
यथास्थितमस्तीति न हर्ष-विस्मयौ राज ॥२॥

તરુ પટ રત્ના યા, તથ તરુ ઘડી કા આકાશ ઘટાકાશ યા, અથ પટ રત્ન દેનેપર પગાકાશ હો ગયા । ઇસ પ્રકાર ઘટાકાશ કા નાશ હો ગયા, પગાકાશ કા ઉત્પાદ હો ગયા પર આકાશ ધ્રુવ (ઝ્યો કા ત્યો) હૈ ।

પ્રશ્ન—આકાશ આદિ પદાર્થો મેં ધ્રોવ્ય હી સપલમ્બ હોતા હૈ—ન તો ઉત્પાદ માલુમ હોતા હૈ ન વ્યય હી । ફિર આપ પ્રત્યેક પદાર્થ કો નિત્ય ઓર અનિત્ય કૈસે કહતે હૈ ? ।

જ જગ્યાએ ઘડો પઠયો ઢોય તે જગ્યાને ઘટાકાશ કહેવાય પણ તે ઘડો ઘઈ ત્યાં કપડુ મુઠીએ તો પટાકાશ કહેવાય પહેલો માલુમ કહે કે તે જગ્યાને ઘટાકાશજ કહેવાય ત્યારે બીજો કહે કે પટ મુઠવાથી તે જગ્યાએ પટનો ઉત્પાદ થયો અને પટ ઘઈ ઘીધો ત્યારે પટનો વ્યય થયો અને પટ મુઠીએ ઝેટતે પટનો ઉત્પાદ થયો આટલે તે પટના સમીગથી 'પટાકાશ કહેવાય. જનપર્મના સ્થાઈવાઈ સિદ્ધાંતને અણુનાર ત્યાં આવીને જન્નેને શાંતિ યાજ તેવી ઇલીધ રજુ કરી જન્ને અણુ સાચા છે એમ ઠરાવ્યું ઠારણ કે ઉત્પાદ અને વ્યયની દ્રષ્ટિએ જન્ને સત્ય ઠરે છે ક્રમ પહેલો ઉત્પાદને પ્રધાનપદે લે છે અને વ્યયને મોલુ પદે લે છે ત્યારે બીજો વ્યયને પ્રધાનપદે લે છે અને ઉત્પાદને મોલુપદે લે છે

પ્રશ્ન—આકાશાદિ (આલી જગ્યા) પદાર્થોમાં દ્રવ્યગુણ (ધ્રોવ્ય) નિત્ય છે પણ ઉત્પાદ કે વ્યય માલુમ પડતા નથી

उत्तर—सुनिये । जीव या पुद्गल आकाश में रहते हैं । जब कोई जीव या पुद्गल एक आकाश प्रदेश से चलकर दूसरे आकाश-प्रदेश में चला गया तो पहले आकाश-प्रदेश से उस का विभाग हुआ, और दूसरे आकाश-प्रदेश से उस का संयोग हुआ, अर्थात् अब तक जिस प्रदेश में संयोग था उस में विभाग हो गया, और जिस में विभाग था उस में संयोग हो गया । इस प्रकार दोनों प्रदेशों में संयोग-विभाग हुए । संयोग और विभाग आपस में विरोधी धर्म हैं । तात्पर्य यह हुआ कि-संयोग-विशिष्ट आकाश नष्ट हो गया और विभाग-विशिष्ट आकाश उत्पन्न हुआ । इसी प्रकार दूसरा विभाग-विशिष्ट आकाश नष्ट हुआ और संयोगविशिष्ट आकाश उत्पन्न हुआ । आपने स्वयं माना है कि विरोधी धर्म का पाया जाना

तो ठीकी रीति से वे पदार्थों की नित्यता अने अनित्यता साधित करे छे ।

। उत्तर (१) अन्य पदार्थों की नित्यता अने अनित्यता उपरना धडा अने हडाना द्रष्टांते वांचक वर्गने समझववाभां आवी छे । पणु आकाश (आली जग्या) ने ध्रौव्यगुणु (नित्यगुणु) होवा छता ' स्याद्वाद 'ना सिद्धांते आकाशने शाभाटे नित्य अने अनित्य मानववाभां आवे छे तेनु निरूपणु नीचे प्रमाणु प्रदर्शित करववाभां आवे छे ।

, (२) जव अने पुद्गल अन्ते आकाशमा रहेला छे ।
 डाछ जव अथवा पुद्गल अेक आकाश प्रदेशमाथी नीकणी

ही भेद का कारण है। हों आकाश रूप से धुब रहा—न नष्ट हुआ न उत्पन्न हुआ, अतः सिद्ध हुआ कि आकाश आदि पदार्थ उत्पाद व्यय रूप भी हैं, इसलिए वे कथञ्चित् अनित्य भी हैं, अनित्यता के अभिप्रायसे ही पनाकाश पनाकाश आदि लोक व्यवहार होता है। और आकाश की, द्रव्य की अपेक्षा नित्यता मानना निर्दोष ही है, क्योंकि उत्पत्ति विनाश [अवस्थाओं में] होते रहने पर भी अन्वित रूप से पदार्थ का स्थित रहना नित्यता का लक्षण है, यह आकाश-द्रव्य में पता है।

जीव आकाश प्रदेशमां लक्ष्ये त्परे पदेवा आकाश प्रदेश-
 भी तेना विभोग यथे अने जीव आकाश प्रदेशनी साधे तेना
 सयोग यथे आ प्रभावे सयोग विभोग अदेनिश यथा
 करे छ अने 'सयोग विभोग' जन्ने तत्ते। अके जीवनी
 विरुद्ध धमवाजा छे अटवे पदेवाभां न सयोग छेते ते
 सयोगविशिष्ट आकाश नह यमु अने विभोग व्ययवा विभाग
 विशिष्ट आकाश उत्पन्न यमु अटवे पदेवाभांभी निभोगनी
 द्रष्टिमे आकाश नह यमु अने जीव प्रदेशमां सयोग यथाभी
 सयोगनी द्रष्टिमे आकाश उत्पन्न यमु आ उपरभी सिद्ध
 याप छे के उत्पाद अने व्ययभीन पदार्थनी नित्यता अने
 अनित्यता अस्ति, नास्ति, यथा, न यथा; विकल्प स्थाइवाह
 सिद्धात रञ्जु करे छे

તો હસ કા સમાપાન યહ હૈ કિ વિરોપ કે હસી સમ્પા સે નિત્યતા-અનિત્યતા આદિ વસ્તુગત ધર્મો મેં પરસ્પર વિરોપ નહીં ઘટ્ટા, જ્યોંકિ યે ધર્મ ઇક હી વસ્તુ મેં પાપે ઘાતે હૈં । યદિ હનમેં વિરોપ હોતા તો યે ઇકત્ર વપસમ્પ હી ન હોતે ।

પ્રશ્ન—જો દ્રવ્ય નિત્ય હોતા હૈ વહ પરમાણુસ્વપ હૈ ઓર જો અનિત્ય હોતા હૈ વહ કાર્યસ્વપ દ્રવ્ય (સ્વસ્વ) હૈ । અર્વાત્ પરમાણુ દ્રવ્ય મેં નિત્યતા ઓર કાર્ય દ્રવ્ય મેં અનિત્યતા પાર્ઠ જાતી હૈ । દો ઘુણો કે આપારમૂઠ દ્રવ્ય વિભ-વિભ હૈં,

(૨) વિશેષ વિશ્લેષતા (૧) માં અમુક તત્ત્વો (Elements-એલીમેન્ટસ) નિર્બંધ સ્થિતિમાં (Implicit-ઈમ્પ્લીસીટ) હોય છે તેથી વિરોધાભાસ જણાતા હોય છતાં તેનો ઉપલબ્ધ (સમ્બેધ) થઈ શકે છે 'નર અને સિંહની આકૃતિમાં પહેલા પ્રકારનો વિરોધાભાસ જણાય છે તેથી જન્ને આકૃતિનો ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે બીજા પ્રકારના વિરોધાભાસને સસ્કૃતમાં 'અનુપસમ્પસાધ્યો હિ વિરોપ' કહે છે બીજા પ્રકારનો અર્થ એવો છે કે વિશેષ વિશ્લેષતા હોઈ જન્નેનો ઉપલબ્ધ થવો પસોજ કઠીન છે આ સિદ્ધતિજ પદાર્થમાં નિત્યતા અને અનિત્યતાના વિરોધી ધર્મો સ્થાપિત કરી શકાય છે

પ્રશ્ન—જો દ્રવ્ય નિત્ય છે તે પરમાણુરૂપ છે ને જ અનિત્ય છે તે પરમાણુના સમૂહરૂપ છે (કાર્યરૂપ-રક્ત) એટલે પરમાણુરૂપમાં નિત્યતા અને કાર્ય દ્રવ્ય (રક્ત)માં અનિત્યતા બતાવી જન્ને સુષોના આપારરૂપ દ્રવ્ય વિભવિભ છે

फिर आप एक ही द्रव्य (धर्म) में नित्यता और अनित्यता क्यों बतलाते हैं ? ।

उत्तर—पहले हम आकाश और सुवर्ण का उदाहरण देकर बता चुके हैं कि भिन्न-भिन्न पर्यायों में एक ही द्रव्य रहता है । यह बात स्पष्ट मालूम होती है । यदि पूर्व-पूर्व पर्याय के नाश और उत्तर-उत्तर पर्याय के उत्पाद के कारण ही द्रव्य में भेद मानोगे तो एक मनुष्य जब बाल्यावस्था को त्याग कर युवावस्था में आएगा तब उसे भी दूसरा मनुष्य मानना पड़ेगा, और जब युवावस्था का परित्याग कर वृद्धावस्था में आएगा तो उसेही तीसरा मनुष्य मानना पड़ेगा । ऐसा मानने से समस्त लोकव्यवहार नष्ट हो जायगा । यज्ञदत्त का पुत्र देवदत्त बालक-अवस्था को लाँघकर जब जवान होगा तो वह उस का पुत्र नहीं रहेगा-दूसरा ही होजायगा और न यज्ञदत्त देवदत्त का पिता रहेगा । जवानी भर नौकरी करने के बाद बुढापे में जब पेंशन पाने का अवसर आएगा तो गवर्नमेन्ट कहेगी-नौकरी करनेवाला दूसरा था, तुम्हारी

तो आप ऐक्य आधाररूप द्रव्य (धर्म) में नित्यता अने अनित्यता केम बतावे छे ।

उत्तर—भिन्न-भिन्न पर्यायोंमें ऐक्य द्रव्य रहे छे, ये बात स्पष्ट छे जे पूर्वपूर्व पर्यायोंना नाश अने उत्तर उत्तर पर्यायोंना उत्पाद कारण्थी द्रव्यमें भिन्नता मानशे तो ऐक्य मनुष्य ज्यारे बाल्यावस्थाने व्यय करी युवावस्थामें आवे

अबस्या बदमाई है, अब तुम नौकरी करमेवाछे नहीं रहे, अब तुम्हें पेंशन किस बात की दें ? बेचारे यद्दत्त की कैसी दुर्दशा होगी ? इधर तो उस का पितापन नष्ट हो गया, और उधर पेंशन पर डाका पड़ गया ।

एक आदमी युवावस्था में छात्रों का ऋण लेगा और जब बुढ़ापे में उस पर कोई नामिष्ठ करेगा तो न्यायालय में जाकर कह देगा—ऋण छेनेबाला दूसरा या, मैं दूसरा हूँ । मेरी अबस्या बदल गई है, इसलिये ऋण छेनेबाला मैं नहीं हूँ । जिसने ऋण लिया हो उसी से बमूल करा । चात्पर्य यह है कि अबस्या (पर्याय) के परिवर्तन मात्र से यदि अबस्यावान् (द्रव्य) में परिवर्तन होना स्वीकार किया जाय तो समस्त

त्यारे तमे तभारा अक्षिप्राय प्रभाषे जीव प्रकृतनो भ्रुष्य भानवो पठसे. आ भा पत्वाधी समस्त वैदिकनो व्यवहार नष्ट यथै ज्ञे. डाजसा तरीके तभारा द्विसावे यज्ञदत्त नामनो छारै. ते अत्यारे देवदत्तनो पुत्र गत्याय छे ते ज्यारे युवावस्थार्मा प्रवेश करै त्यारे देवदत्तनो पुत्र न गत्याय पत्यु आ तभारी भ्रान्तता ज्योटी छे करत्यु के युवावस्थार्मा आववाधी यज्ञदत्त डाठ देव दत्तनो पुत्र भटी जतो नथी तेधी पर्यायन्य परिवर्तनथी द्रव्यर्मा परिवर्तन यतुं नथी पत्यु न नष्ट पश्य छे तेर्मा परभाषुनो ज्योती छे ते परभाषु ज्यारे वीचराय छे त्यारे ज्येक जीवधी जुडा पडे छे आ जुडापत्युने अनित्यता इशावी छे पत्यु ज्येक न परभाषु के जुडा नष्टवानु डाठै करत्यु नथी करत्यु के पर-

व्यवहार नष्ट हो जाएँगे । अतः पर्यायों के परिवर्तन होने पर भी द्रव्य में परिवर्तन मानना अयुक्त तो है ही, साथ ही व्यवहार का लोपक भी है ।

सप्तभङ्गी.

वस्तु में जो अनन्त धर्म पाये जाते हैं, उन सब धर्मों की अनन्त सप्तभंगियाँ बनती हैं । अर्थात् अनेकान्त सिद्धान्त के अनुसार वस्तु के धर्मों का विश्लेषण करने से प्रत्येक धर्म के सात भंग होते हैं । उन धर्मों में प्रत्यक्ष आदि किसी प्रमाण से

भाण्यु अये अविभाज्य छे अेटले अेकज परमाणुना द्रव्यने नित्य कथुं अे समूहइप द्रव्यने अनित्य कथुं छे

सप्तभंगी

गुण अने धर्मनी द्रष्टिअे जगतनी दरेक वस्तुअे नुद्दी-नुद्दी छे अेम आपणु ' नय ' वादथी सिद्ध क्युं जगतमां वस्तु नित्य छे छतां आपणुने नाशवंत केम जणाय छे ते ' स्याद्वाह ' तत्रथी सापीत क्युं आगण जणुअ्यु छे के जैनधर्मने पचीश द्रष्टिथी जेनारने जगतमां जे जे धर्मना वाडाअे नजरे पडे छे ते वाडाअे तरइ आश्चर्य उपजशे नही.

वस्तुने गुण अने धर्मनी द्रष्टिअे जेया पछी ते गुण अने धर्मने वधारे प्रमाणुमां स्पष्ट करवा भाटे तेना आणु-आणुना स योगे जेने ' द्रव्य, क्षेत्र, काल अने भाव ' कहे छे तेने ध्यानमां लेवा पडे छे वस्तुमां अनन्त धर्मो रहैलां छे. अे

बापा नहीं माती। कहीं केवल विधि होती है कहीं केवल निषेध होता है, और कहीं दोनों क्रमशः सम्मिश्रित होते हैं, कहीं युगपत् (एक साथ) सम्मिश्रित होते हैं। उन सातों मंगों के पहले स्पष्टता के लिए प्राय 'स्यात्' अव्यय लगाया जाता है।

अस्तित्व धर्म के सात भङ्ग इस प्रकार हैं—

(१) 'स्यादस्त्येष सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ, स्वद्रव्य स्वक्षेत्र स्वकाल और स्व-मात्र की अपेक्षा स है। इस मंग में सिर्फ विधि की छ्यपना की गई है।

जथा धर्मोनी अनन्त सप्तसर्गिण्यो जने छे पक्षु अनेकान्त सिद्धांतानुसार वस्तुन्य धर्मोनी लुटाठ करतां इरेठ धमन्त सात साग पडे छे जने जैनपर्याय वाचक शब्दोभा 'सप्तसर्गी' कहे छे आ धर्मोनि प्रत्यक्षि अर्धपक्षु प्रमासुषी जाप आवतो नथी आ सातस अने छेठ ठेकाखे विधिसर जताववामां आवे छे छेठ ठेकाखे तेने निषेध पक्षु जेवामां आवे छे छेठ स्थजे भगते मेवाप पक्षु याव छे अर्ध स्थजे जेवा (Polar)भां भजे छे आ सप्तसर्गी इहेवा स्पष्टताने पारे प्रथम 'स्यात्' अव्यय लगाठवामां आवे छे

अस्तित्व धर्मना सात सप्त आ प्रकारे करवामा आवे छे—

(१) 'स्यादस्त्येष सर्वम्'—अर्थात्—इरेठ वस्तु पोतानी अपेक्षाजे रडेवा छे इम इरेठ मासुस पीतान्य निर्भालु यजेवा आनुजानुना संयोगेजे (पोतानी अपेक्षाजे) रडेवा छे तेम प्रत्येक पदार्थ स्वद्रव्य, स्वक्षेत्र, स्वकाल अने स्व

(२) 'स्यान्नास्त्येव सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ पर द्रव्य परक्षेत्र परकाल और परभाव की अपेक्षा नहीं है। इस भंग में सिर्फ निषेध की कल्पना है।

(३) 'स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येव सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ स्वद्रव्यादि चतुष्टय की अपेक्षा है, परद्रव्यादि चतुष्टय की अपेक्षा नहीं है। इस भंग में विधि और निषेध दोनों की क्रमशः कल्पना की गई है।

(४) 'स्यादवक्तव्यमेव सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ किसी अपेक्षा अवक्तव्य (वचन के अगोचर) है। यहाँ विधि

भावना अपेक्षाओं रहेलो छे आ स्वापेक्षा नामना सगमां इक्त विधिनी कल्पना करी छे

(२) 'स्यान्नास्त्येवसर्वम्'—भावार्थ—दरेक वस्तु परापेक्षाओं रहेली नथी. अर्थात्—प्रत्येक पदार्थ परद्रव्य, परक्षेत्र, परकाल अने परभावनी अपेक्षाओं रहेलो नथी आ भीअ सगमां इक्त 'निषेध' नी कल्पना अताववामां आवी छे

(३) 'स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येव सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ स्वद्रव्यादि चतुष्टयनी अपेक्षाओं रहेलो छे परद्रव्यादि चतुष्टयनी अपेक्षाओं नही आ सगमां 'अस्तित्व अने निषेध' अन्नेनी क्रमश कल्पना करी छे

(४) 'स्यादवक्तव्यमेवसर्वम्'—भावार्थ—कोईपण पदार्थनी अपेक्षा वचनमां अगोचर होय अटले विवरण थई शक

और निषेध की युगपत् (एक ही साथ) कल्पना है। एक समय में एक ही धर्म का क्यन हा सकता है, अनेक धर्मों का नहीं हो सकता। यहाँ एक ही साथ दो धर्मों की विवक्षा है, और दानों का युगपत् क्यन नहीं हो सकता अतः इस अपेक्षा से पदार्थ अवक्तव्य है।

(५) 'स्यादस्त्यवक्तव्यमेव सर्वम्'—अर्थात् प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् होता हुआ कृमा अवक्तव्य है। यह भंग, पहचें और बौध भंग के सम्मेलन से बना है। इस में केवल विधि और युगपद् विधि-निषेध की विवक्षा है।

(૬) 'સ્વાભાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્'—અર્થાત્ પ્રત્યેક તેમ ન હોય આ ભાંગમાં વિધિ અને નિષેધ જન્નેની કલ્પના કરવામાં આવી છે એક સમયમાં એક ધમનું વિવરણ થઈ શકે તમામ ધર્મોનું નહીં આ ભાંગમાં એકી સાથે બે ધર્મોની વિવિધને ઘગતું કહેવાનું હોય 'અવક્તવ્ય ના સિદ્ધાંતનો પ્રતિ પાલન કરવો પડે છે એટલે જન્ને ધર્મોના યુગલ નિરૂપણ થતું અશક્ય હોવાથી આ અપેક્ષાએ આ ભાંગને 'અવક્તવ્ય' કહેવામાં આવે છે

(૫) 'સ્વાદમ્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્'—અર્થાત્—પ્રત્યેક પદાર્થ અસ્તિત્વવાળા હોવાથી અવક્તવ્ય છે આ ભાંગે પહેલા અને થોથાનું સમ્મન છે આ ભાગમાં ક્રૂત વિધિ અથવા વિધિ-નિષેધની વિવિધા કરવામાં આવી છે

(૬) 'સ્વાન્નાસ્ત્યવક્તવ્યમેવ સર્વમ્'—અર્થાત્—પ્રત્યેક પદાર્થ

पदार्थ नास्तित्ववान् होता हुआ अवक्तव्य है । यह भंग, दूसरे और चौथे भंग के मिश्रण से बना है । इस में केवल निषेध और युगपद् विधि-निषेध की विवक्षा है ।

(७) ' स्यादस्तिनास्ति-अवक्तव्यमेव सर्वम् '—
प्रत्येक पदार्थ अस्तित्ववान् तथा नास्तित्ववान् होता हुआ अवक्तव्य है । यह भंग तीसरे और चौथे भंग को मिलाने से बना है । इस में क्रमशः विधि-निषेध और युगपद् विधि-निषेध की विवक्षा है ।

सातों भंगों का स्पष्टीकरण—

(१) जब हम कहते हैं—' घड़ा है ' तो घटविषयक द्रव्यादि चतुष्टय की अपेक्षा ही कहते हैं । अर्थात् घड़ा यदि मृत्तिका

नास्तित्ववान् होवाथी अवक्तव्य छे (विवरण थछ शठ नही तेतु) आ भांगो भीज् अने योथानु मिश्रण छे. आ भांगामां इक्त निषेध अथवा युगपद्विधिनिषेधनी विवक्षा छे

(७) स्यादस्तिनास्ति-अवक्तव्यमेव सर्वम्-प्रत्येक पदार्थ अस्तित्व अने नास्तित्ववाणा होई अवर्णनीय (अवक्तव्य) छे आ भांगो भीज् अने योथानु मिश्रण छे आ भांगामां क्रमश विधि-निषेध अने युगपद्विधि-निषेधनी विवक्षा करी छे

साते भांगानुं स्पष्टीकरण

(१) सा भांगानुं स्पष्टीकरण—'सप्त भांगी' नी १ वी कलम मुज्ज्य अेटले द्रव्य, क्षेत्र, काल अने सावनी अपे-

द्रव्य का बना है तो वह सृष्टिका द्रव्य की अपेक्षा से ही है । यदि बनारस का है तो बनारस क्षेत्र की अपेक्षा है । ग्रीष्म आदि जिस काल में है उसी काल की अपेक्षा है । सखाई आदि जा-जो गुण उस में पाय जाते हैं उन्हीं गुणों (भावों) की अपेक्षा है । मतसब यह है कि ' घड़ा है ' इस कथन का आशय यही है कि घड़ा अपने नियत द्रव्य आदि की अपेक्षासे है । यदि अपने द्रव्य आदि चतुष्टय से घड़े का अस्तित्व न माना जाय तो वह गधे के सींग की नाई अस्तु हो जायगा, अतः स्वचतुष्टय से प्रत्येक पदार्थ में अस्तित्व अवश्य मानना चाहिए ।

ज्ञाञ्जे (Circumstantialis सरकभरटे-सीवस्य) वस्तुञ्चोत्तु स्पष्टीकरस्य करवाभां आवे छे 'घट' ने घटनी भरी अपेक्षा त्यारेव कही यथायते न्यारे ते आरेस्येते (द्रव्य क्षेत्र काल अने भाव) ना तत्त्वोने (Elements एधीभेन्टस) पूतिं आपे अर्थात्-घटा ने भाटीने जनेवो देय तो तेभां भाटीना द्रव्यनी अपेक्षा छे जे बनारसभां जनेवो देय तो तेने बनारसना क्षेत्रनी अपेक्षा छे श्रीभादि क इतुभां जनेवो देय ते इतु (काल)नी अपेक्षा छे वास सङ्के आदि क रभो जनेवो देय ते रग (भाव) नी अपेक्षा छे, मतसब जे छे क 'घटा छे' तेना कहेवाने आशय जेते छे क 'घटा ने नियत द्रव्य (Circumstantialis सरकभरटे-सीवस्य) आदिनी अपेक्षा छे आ स्वचतुष्टयधी प्रत्येक पदार्थभा 'अस्तित्व मानवुं नेधजे.

(२) जब हम कहते हैं—‘घड़ा नहीं है’ तो घट से भिन्न द्रव्य आदि की अपेक्षा से कहते हैं। अर्थात् घड़ा यदि मिट्टी का बना है तो वह जल द्रव्य की अपेक्षा नहीं है, बनारस में है तो पटना-क्षेत्र की अपेक्षा नहीं है, ग्रीष्म आदि जिस काल में है उस से भिन्न काल में नहीं है, रक्तता आदि गुण यदि उस में पाये जाते हैं तो नीलता आदि भावों की अपेक्षा नहीं है। यदि दूसरे द्रव्य आदि की भी अपेक्षा घट का अस्तित्व माना जाय तो घट का नियत स्वरूप नहीं बन सकता। अर्थात् घट में यदि अन्य स्वरूपादि से नास्तित्व न माना जाय तो घट-पट आदि भेद ही पदार्थों में न रहे, अतः घट में पर चतुष्टय से नास्तित्व रहता है। यह दूसरे भंगका आशय है।

(२) ‘घटो नथी’ अथ कहेवानो आशय माटीथी भिन्न द्रव्यनी अपेक्षाये कहेवानो छे अर्थात् घटो माटीने अनेको छे नथी जल द्रव्यनी अपेक्षा रहेती नथी बनारसमा अनेको छे, तो तेमां पटना-क्षेत्रनी अपेक्षा नथी ग्रीष्मकालमा अनेको छे तो भीष्म ऋतुनी अपेक्षा नथी जे लालरगने छे तो भीष्म रगनी अपेक्षा नथी जे परद्रव्ये घटनी अपेक्षा मानवामां आवे तो घटनु नियत स्वरूप (Circumstantial सरकमस्टेन्सीयल) अनी शकतु नथी जे घटमां अन्यस्वरूपे नास्तित्व न मानवामां आवे तो घट-पट-आदि लेह पदार्थोमां रहेतो नथी अटले घटमां परचतुष्टये नास्तित्व रहेलु छे आ भीष्म सांगानो आशय छे

(૩) જ્ય હમ કહતે હૈ—ષ્ટ હૈ ધી ઓર નહીં ધી હૈ ઠા પર સહિસિત પ્રથમ ઓર ઠિતીય મગ યેં બતાયે કુપ્ સ્વ-દ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિ, તથા પર દ્રવ્ય આદિ ઢોનોં કી ક્રમશઃ વિવક્ષા સે કહતે હૈ । યહ ક્રમવાર વચનપ્રકાર તોસરા મગ હૈ ।

(૪) જૈસા કિ પહલે કહ ચુકે હૈ, ઁક હી સાય અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ઢાનોં ધમોં કા વચનદ્વારા નહીં કહ સકત । ‘હૈ’ કહે ઠો વસ સે નહીં’ કા કયન નહીં હોતા, ઓર ‘નહીં’ કહે ઠા વસ સે ‘હૈ’ કા કયન નહીં હોતા । ઈસ કે અતિરિક્ત યેસા કોઈ ધી શબ્દ નહીં હૈ જિસ સે અનેક ધમોં કા ઁક સાથ પ્રતિપાદન કિયા જા સકે, ઈસ અપેક્ષા સં ષ્ટ કો અવકલ્પ્ય કયા હૈ । યહોં અસ્તિત્વ ઓર નાસ્તિત્વ ઢાનોં ધમોં કી યુગપત્ વિવક્ષા હૈ । યહી ધોયે મગકા આશય હૈ ।

(૩) ‘બડો છે અને નથી’ તેની વિવક્ષા પહેલા અને બીજા ભાગમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સ્વદ્રવ્યે અને પરદ્રવ્યે કરવામાં આવે છે આ ક્રમવાર વચનપ્રકાર’ ને ત્રીજો ભાગો કહે છે

(૪) પહેલા વિવક્ષુ યઈ મનું છે કે એકી સાથે ‘અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ’ બન્ને ધર્મોનું વચનદ્વારા કયન યઈ યઈ નહીં કઈ એવો શબ્દ નથી કે જે દ્વારા અનેક ધર્મોનું એકી સાથે પ્રતિપાદન થાય આ અપેક્ષાએ ‘ષ્ટ’ ને અવકલ્પ્ય કમો છે કારણ કે તેમાં અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ બન્ને રહેલાં છે અને બન્ને ધર્મોનું એકજ શબ્દ દ્વારા વિવક્ષુ યતુ મુરિક્ષ છે આ કયનને ‘અવકલ્પ્ય’ કહેવાનો થોથા ભાનો આશય છે

इन चार भंगों में से केवल विधि-प्रतिपादक पहला और केवल निषेध-प्रतिपादक दूसरा भंगही मूल भंग है। तीसरा और चौथा भंग इन्हीं को क्रमशः और युगपत् मिलाने से बना है।

(७) स्व-द्रव्य क्षेत्र काल भाव से वस्तु (घट) सत् है और युगपत्-विधि-निषेध के साथ विवक्षित होने पर अवक्तव्य रूप होती है। यह पांचवाँ भंग है।

(६) द्वितीय भंग में पर-द्रव्यादि-चतुष्टय की अपेक्षा पदार्थ में नास्तित्व बताया गया है, उस के साथ ही युगपत् विधि-निषेध की कल्पना करने से अवक्तव्यता भी पाई जाती है। यही ' नास्ति अवक्तव्य ' रूप छठा भंग है।

આ ચાર ભાંગામાં પહેલો કેવળ 'વિધિપ્રતિપાદક' (Showing existence શોધે ગ એકસીસ્ટન્સ) ને બીજો નિષેધપ્રતિપાદક (Showing nonexistence શોધે ગ નોનએકસીસ્ટન્સ) છે ત્રીજો અને ચોથો ભંગ પહેલા અને બીજાને ક્રમવાર મેલાવવાથી થયા છે

(૫) સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી વસ્તુ (ઘટ) સત્ છે પણ 'વિધિપ્રતિપાદક અને નિષેધપ્રતિપાદક' બંનેનો સાથે વિવેચન કરતા અવક્તવ્ય થાય છે, આને પાંચમો ભાંગો કહે છે

(૬) બીજા ભાંગામાં પરદ્રવ્યાદિ ચતુષ્ટયની અપેક્ષાએ ઘડામાં નાસ્તિત્વ માન્યુ એની સાથે યુગપત્ વિધિ-નિષેધની કલ્પના કરવી અશક્ય છે તેથી આ ભાંગાને 'નાસ્તિ અવક્તવ્ય' કહેવામાં આવે છે

(૭) સ્વ-દ્રવ્ય આદિ ક્ષી અપેક્ષા સત્ત્વ ઓર પદ્ધત્યાદિ ક્ષી અપેક્ષા અસત્ત્વ વસ્તુ યુગપત્ત્વિધિ-નિષેધ ક્ષી કલ્પના કરમે સે અવક્તવ્ય ધી હૈ । યહી અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય' સ્ય સાદરે યંગ ક્ષા આશ્ય હૈ ।

યહી દિશામૂલન કે સિણ કેવલ 'અસ્તિત્વ' ધર્મ ક્ષો વદાહરણ વનાકર સાત યંગ ઘનાયે હૈ, હસી પ્રકાર 'નિત્યત્વ' આદિ પ્રત્યેક ધર્મ પર સાત-સાત યંગ સ્વર્ય ઘનાહેને વાહિર ।

નિસ ક્ષા રાગ નષ્ટ હો ગયા હો સસે વીતરાગ કહતે હૈ 'રાગ' પદ ઢેપ ક્ષા સપક્ષણ હૈ, અત સસે ઢેપ ક્ષા નાશ ધી સમજના વાહિર ।

(૭) સ્વદ્રવ્ય અતુલ્યાદિની અપેક્ષાએ સત્ત્વ અને પર દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અસત્ત્વ વસ્તુમાં યુગપત્ત્વિધિ-નિષેધની કલ્પના કરવી અશક્ય છે તેથી આ વાગ્યાને 'અસ્તિનાસ્તિ અવક્તવ્ય' રૂપ કલ્પો છે

અહીંયા સમજવટની ખાતર ક્રૂત 'અસ્તિત્વ' ધર્મનો ઢાખલો લઈ સમજવી સમજવી છે આવી રીતે 'નિત્યત્વ' આદિ હરેક ધર્મ પર 'સાતભગ' યઈ શકે આટ વસ્તુત્વ અનત ધર્મ હોઈ હરેક ધર્મ પર 'સમજગી' લગાડી 'સ્વા દ્રવાદ તત્ત્વો પૂરેપૂરે ખ્યાલ જાણાસુને આવી જલે

એનો રાગ નષ્ટ થયો છે તેને વીતરાગ કહે છે 'રાગ' પદ દ્રવ્યુ લીસલક્ષ્યુ છે તેથી રાગના નાશની સાથે દ્રવ્યનોનાશ પણ સમજવો

शंका—यदि देव, राग और द्वेषसे रहित हैं तो उन की उपासना करना वृथा है—उन की उपासना करने से कोई प्रयोजन नहीं सिद्ध हो सकता। क्योंकि आपके कथनानुसार वे (देव) अपनी उपासना करने वाले पर राग नहीं करेंगे और उपासना न करने वाले पर द्वेष नहीं करेंगे, ऐसी अवस्था में उपासना करने पर भी उन की प्रसन्नता प्राप्त नहीं की जासकती, अतएव उपासना करना व्यर्थ है।

समाधान—यह तुम्हारी भूल है। हमारी उपासना भगवान को खुश (प्रसन्न) करने के लिए नहीं किन्तु अपनी र आत्मा को शुद्ध करके सर्वथा निर्विकार बनाने के लिए है। मोह आदि से उत्पन्न होनेवाली विषय भोग की लोलुपता ही आत्मा का विकार (कलंक) है। उसका नाश राग-द्वेष के

शंका—जे देव राग अने द्वेषथी रहीत छे. तो तेनी उपासना करवी पणु व्यर्थ छे कारणु के जे देव पोतानी उपासना करनार अकत जनो पर राग करता नथी तेमज तेनी अकित नही करनार पर द्वेष आवता नथी तो ते देवनी प्रसन्नता के अप्रसन्नता देवी रीते प्राप्त थाय अने प्रसन्नता के अप्रसन्नता नही थवाथी कार्यनी सिद्धि के असिद्धि देवी रीते प्राप्त थाय ?

समाधान—वीतरागी पुइषनेो अर्थ व्यावा आशयथी करवाभां गभीर भूल थाय छे तमारी उपासना भगवानने प्रसन्न करवा माटे नथी पणु तमारा आत्माने शुद्ध अने निर्विकारी बनाववा माटे तमारे उपासना (अकित-Devotion)

નાશ હુણ વિના નહીં હો સક્ષતા । જળ, નીલેપન પીલેપન ઓર
મમાઈ આદિ ક સયોગ સ અપને સ્વચ્છતા-ગુણ કો ત્યાગકર
નીષા પીમા યા લાલ હાજાતા હૈ । ઘીરે-ધીરે ઝસકી મલ્લિ-
નતા ઇતની બઢજાતી હૈ કિ ઘડ સિર્ફ યેઠકો ક કામ કા રહ
જાતા હૈ । ઇસીમકાર રાગ-રોપ પાસી આત્મા, અપની સ્ફટિક
ક સમાન નિર્મલતા કા ત્યાગ કર મમ્મિન બનામે ઘાલે વિપયો
ક સંસર્ગ સ ક્રમણઃ અધિકાધિક મમ્મિન હોતી હુઈ અન્ત મેં

કરવી બેઈએ મોહાદિથી ઉત્પન્ન થએલ વિપયભોગની લોભુપતા
આત્માને કલુષિત બનાવે છે આ લોભુપતાનો નાશ રામરોપનો
નાશ કર્યા વિના થઈ શકતો નથી જમ કપૂ મૂળરત્રે સફેદ છે
પલુ લાલ પીળા આદિ રંગ અશુદ્ધવાથી કપૂ પોતાની સ્વચ્છતાનો
મુખ ત્યાગી મહીનપલુ ધારણ કરે છે તેમ આત્મા નિબ ગુણે
સ્ફટિક રંગ સમાન નિર્મલ છે પલુ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિપયન
સંસર્ગથી કમરા અધિક અધિક મહીનતા પ્રાપ્ત કરે છે અન્તે
દુઃખનિને રાત્ર બને છે એટલા માટે સમસ્ત દુઃખતિનુ મૂલ
કારણ રામ અને રૂપ છે બન્ધ છવોએ આ રામરોપરૂપી દુઃખતિના
મુકકારણોને સમૂલગ્ય કીમેડી નાશવા બેઈએ જમ કાઈ કાર્ય
કરવામા બીજની મહદ લેવી પડે છે તેમ આ રામરોપરૂપી મહાનુ
શત્રુઓનો નાશ કરવામા ૭ પુરુષોએ આ શત્રુઓનો નાશ
કયાં દોષ તે પુરુષોની મહદ લેવી પડે છે ને તેટલાજ માટે
આપણે વીતરાગી પુરુષોની કૃપાસના (ભક્તિ) કરીએ છીએ.
નદી કે પીડાગિલ સુખની પ્રાપ્તિ માટે, તેમની પ્રસન્નતા મેળવવા

दुर्गति का पात्र बनती है। इसलिए समस्त दुर्गति के मूल कारण राग-द्वेष है। भव्य जीव को प्रयत्न करके इन्हें दूर कर देना चाहिए। इन्हें दूर करने (नष्ट करने) के ही लिए राग-द्वेष रहित देव की उपासना करनी चाहिए। यही बात लोक में देखी जाती है। रोगी नीरोग करने वाले वैद्य की उपासना करता है, बैरियों के द्वारा तिरस्कार पाया हुआ निर्बल व्यक्ति, सबल राजा आदि की उपासना करता है, थोड़ी द्विकान (दुकान) वाला बहुतसी द्विकान वाले सेठ आदि का आश्रय लेता है, और शीत से ठिठुरा हुआ सूर्य आदि गर्म वस्तुओं की शरण लेता है और सफल होता है। इस प्रकार अनन्त

भाटे आवा प्रत्यक्ष दापला जगतमां आपणी नजरे धणु
 जणुय छे-जम रोगी रोग निवारणुने भाटे निरोगी वैधनी
 सलाह प्रमाणु आले छे निर्बल राज सपल राजनी मदद
 भागे छे नानी पेढीवाणा मोठी पेढीना आश्रय तणे कमाई
 पाय छे शीतनिवारणु भाटे आपणु सूर्यादि गरम वस्तुओनु
 शरण लछ्ये छीय्ये तेम आपणु रागद्वेषरपी महान शत्रुओना
 नाश करवा भाटे वीतरागी पुश्र्पोनी मदद लछ्ये छीय्ये
 आ वीतरागी पुश्र्पोमां अनन्त शक्ति रहेली छे तेमनी शक्ति
 करवायी आपणुमां ते शक्तिनो प्रवाह भेयाय छे कदाय
 क्कै श क्क करे के तेम ठेवी रीते अने ' तो तेना जवापमां
 ' विज्ञानशास्त्र ' (Science) नो दापला आपी समजववामां
 आवे छे सायन्स कहे छे क सरभे सरभी वस्तुओ ज्येक

शक्ति के भागर सर्वथा निष्कलंक मगवान् की निर्दोष उपासना से चित्त में एकाग्रता उत्पन्न होती है, और उस एकाग्रता से आत्मा का बीतराग अवस्था में परिणमन होता है। जब आत्मा बीतराग अवस्था में आता है तो राग-द्वेष का विनाश हो जाता है। राग-द्वेष का विनाश होने से शुद्धि होती है। आत्मशुद्धि हमसे यह अपने शुद्ध सहज स्वभाव में स्थिर हो जाता है। आत्मा का शुद्ध स्वभाव में स्थिर हो जाना ही सर्वोत्कृष्ट सुख है वही सुख अविनाशी है। अतः राग-द्वेष का विनाश ही सर्वश्रेष्ठ शाश्वत सुखों का साधन है और इसी सुख की प्राप्ति के लिए बीतराग देव की उपासना करना नितांत

भीजने जैसे है Like attracts like Love begets love (साधक आर्द्रकस साधक एव भीमेरुदिव) तेमज आपसे पण्डी वमत प्रत्यक्ष जेठजे छीजे के सरपेसरभा विचारना भासुसे वर्ये भितता जभाज है मानस शास्त्र (Psychology साधक दैवेज) पण्डी के है के कॉन्सीयन्स (Conscience कॉन्सी यन्स)भा पण्डी जण्डी प्रकारना विचारसभूक (Ideas आठद्विधाज) रहेला है (१) सीमीधर (Similar सीमीधर) सरभा, (२) डिस्पैरिडेट (Disparate डिस्पैरिडेट) सामान्यकक्षाना (३) कॉन्ट्रैरी (Contrary कॉन्ट्रैरी) विशुद्ध आ पण्डी विचारसभूकभांधी पेसा प्रकारना विचारसभूक पोताना जण्डी विचारसभूकने जगतभांधी जैसे है अने जम जने तेम पोताना जण्डी वधारे करवा जेठा जण्डीने पोतानी तरङ्ग आकषे है तेवीज रीते ज आप

आवश्यक है। यहां (इस उपासनामें) देव का न तो राग है और न द्वेष, किन्तु जो राग द्वेष का त्याग करना चाहता है वह इस की उपासना कर के सफल-मनोरथ होता है। जैसे लोक में जो अन्याय को दूर करना चाहता है वह स्वयं प्रकाश की शरण लेने से ही सफल होता है, न कि प्रकाश स्वयं ही उसके पास दौड़ा जाता है। इस से सावद्य उपासना का खण्डन हो गया। क्योंकि सावद्य उपासना से जीवहिंसा में आरंभ होता है, आरंभ से कर्मबन्ध होता है और कर्म-बन्ध से संसार में परिभ्रमण करना पड़ता है।

कहा भी है—

“ सांवज्जसपज्जाए, समुब्भवइ जीवहिसणारंभो ।

एतने तीव्र आकांक्षा होय तोज्ज भक्तिद्वारा वीतरागी पुत्रो-
मांथी आपणु शक्ति भेंथी शक्तीये, अने आ शक्तिथी
आपणु मन ऐकाग्रता प्राप्त करे छे, अने आ ऐकाग्रताथी
वीतराग अवस्थाभां आत्मानु परिणुमन थाय छे, अने वीत-
राग अवस्थाभा आत्मानु परिणुमन थावु तेनुज्ज नाम राग-
द्वेषनो क्षय अनंत ज्योतिनु प्रगट थवु रागद्वेषनो क्षय
थवाथी शुद्धस्वभाव प्राप्त थाय छे शुद्ध स्वभाव प्राप्त थवो
अटले अविनाशी सुप्पनी प्राप्ति थवी, अने आ अविनाशी
सुप्पनी प्राप्तिने भाटे वीतरागदेवनी भक्ति करवी अवश्यनी छे.

१ “ सावद्यसपर्यया समुद्भवति जीवहिंसनारम्भ ।

તન્મ્હા વજ્જઇ કમ્મ, તેણ ય સસારચક્કસપાઓ॥' इति

સાવધ ઉપાસનાસે વીરહિસારૂપ આરંભ હોતા હૈ, તસમે કર્મવન્ધ હોતા હૈ ઓર કર્મવન્ધ સે સસારરૂપી ચક્ર મેં ધૂમના પડતા હૈ ॥૨॥

અન્યાન્ય દોષોં કા પહ્લે મતિપાત્ન ક્રિયા બાણુકા હૈ અત યહોં ઇતના કર્મના હી વસ (પર્યાપ્ત) હૈ ।

કલાન્ય ઘાઈ સાવધ (પાપહારી) ઉપાસન્ય કરે તો તે ઉપાસનામાં જીવહિસા રહેલી છે અને જીવહિસા વધારી કર્મ બન્ધન થાય છે અને કર્મબન્ધથી સસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે

गुरु का स्वरूप.

जो गरुड़ मोक्षमग्नं, होइ समिद्धगुप्तिधारओ संतो।
खंतो दंतो चाई, शरणं मे सो गुरू होउ ॥ १ ॥

अष्टमयविष्णुमुक्तो, ऽणारंभो गुत्तवंभयारी जो ।
सावज्जजोगविरओ, शरणं मे सो गुरू होउ ॥ २ ॥

छाया

यो गृणाति मोक्षमार्गं, भवति समितिगुप्तिधारकः शान्तः ।
क्षान्तो दान्तस्त्यागी, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ १ ॥

अष्टमदविष्णुमुक्तो ऽनारम्भो गुप्तब्रह्मचारी यः ।

सावध्ययोगविरतः, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ २ ॥

भावार्थ—जो मोक्षमार्ग का उपदेश देते है वह गुरु हैं । वे अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य और अपरिग्रह रूप पाँच महाव्रतों के धारी, रात्रिभोजन के त्यागी, पाँच आस्रवों के निवारक, पाँच संवरों के आराधक, पाँचों इन्द्रियों

गुरुं स्वरूप

पांच आश्रवोना निवारक पांच सवरना आराधक, पांच समिति अने त्रुणु गुप्तिना पालक, सप्तव्यसन, अने आठ मटोना त्यागी, गुप्त ब्रह्मचारी, दश यतिधर्मना धारक, तप संयमादि विविधगुण युक्त, हाथी, घोडा, गाडी, पालभी, रेल, साधक, मोटर, आगमोट, हुवाधनहान, ट्राम विगेरे पर स्वारी

जइधम्मधारओ जो, तवसजमव परिसंहजिण्णु ।

सत्तावीसांगुणव, सरण मे सो गुरु होउ ॥ ३ ॥

जयणइ मुहपत्ति, सदोसग वधए मुहे निच्च ।

जो मुक्करागदोसो, सरण मे सो गुरु होउ ॥ ४ ॥

रयहरणगोच्छ-परिमिय-वत्थापत्ताइधारओ जो य ।

छत्तोपाणइवज्जी, सरण मे सो गुरु होउ ॥ ५ ॥

छाया—यतिधर्मधारको यस्तपसयमवान् परीपइमिण्णु ।

सप्तविंशतिगुणवान्, शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ३ ॥

यठनार्थं मुत्तपत्ती, सद्दो रकां वज्जाति मुखे नित्यम् ।

यो मुत्तरागदोसः, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ ४ ॥

रजाहरण—गोच्छक—परिमिठ—वत्तपात्रधारका यथ ।

छत्तोपाणइवज्जी, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ ५ ॥

का निग्रह करनेवाले, पाँच समिति तीन गुप्ति के पालक,
पत्रकाय के रक्षक, सप्त व्यसन और भाठ मदों के त्यागी,
गुप्त द्रव्यचारी, दस यति-धर्मों के धारी, तप सयम आदि

नदी करनेवाले पगपाणा आसनवाले छत्र पादुका, पुट, भोजन
विशेषना त्यागी निर्दोष आहारना अहंसा करनेवाला समित्त-
व्यसन त्यागी पोताने आटे भोजन नहीं बनावनासे तेमथ
पोताना आटे पीजने बनावेतु भोजन नदी सेवावाणा भस्त-

जिणवयणामियसिधू, पवणविहारी थिरो य मेरुव्व ।
 भवियणकुमुयससी जो, सरणं मे सो गुरू होउ ॥६॥
 पंचमहव्वयधारी, जो उण छक्कायरक्खओ होइ ।
 जो य विसुद्धाहारी, सरणं मे सो गुरू होउ ॥७॥
 पज्जुसिय-तक्कमीसिय-चणाइअन्नं य मोयगं जो उ ।
 समभावेणं भुंजइ, सरणं मे सो गुरू होउ ॥८॥

छाया—जिनवचनामृतसिन्धुः, पवनविहारी स्थिरश्च मेरुवत् ।
 भविजनकुमुदशशी यः, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ ६ ॥
 पंचमहाव्रतधारी, यः पुनः षट्कायरक्षको भवति ।
 यश्च विशुद्धाहारी, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ ७ ॥
 पर्युपित—तक्रमिश्रित,—चणकाद्यन्नं च मोदकं यस्तु ।
 समभावेन भुङ्क्ते शरण मे स गुरुर्भवतु ॥ ८ ॥

विविध गुणों से युक्त, हाथी, घोड़ा, गाड़ी, पालक्री. रेल,
 साइकिल, मोटर, हवाई—जहाज, ट्राम्वे, तामझाम आदि किसी
 भी सवारी पर सवार न होने वाले, पैदल विहार करनेवाले,
 छत्र, पादुका, जूता, मौजा आदि के त्यागी. भक्तिभाव से

कना ठेशोनु स्वय लोच करनार, श्रीनो स्पर्श पाणु नही करनार
 श्री नपु सकादि रहेला स्थानभां वास नही करनार, आवाज
 पुइपो साधुताने भाटे लायक गण्णी शकाय अने आवा साधु
 मुनिराज गुइ तरीउ लेणी शकाय जम कहु छे उ-

मियमाणजीवरक्तवो, -वएसगो घम्मकजमतढो ।
 इवइ य पायविहारी, सरण मे सो गुरू होउ ॥९॥
 ज्ञाणग्गिअप्पकत्त, -स्सरमल्लससोहणेगणिण्हाओ ।
 सव्वप्पभावपुण्णो, सरणं मे सो गुरू होउ ॥१०॥
 छाया-प्रियमाणजीवरसोपदशका धर्मकअमार्चण* ।

मपति च पादविहारी, शरणं मे स गुरुर्मवतु ॥ ९ ॥

ध्यानाभ्यात्म-कार्चस्वरं-मभ्रसंज्ञोपनैकनिष्पात* ।

सर्वात्मभावपूर्णाः, शरणं मे स गुरुर्मवतु ॥ १० ॥

साव बमने बाछे गृहस्य का, तथा अपने सिप बनाया हुआ
 आहार न खेने बाछे होते हैं । ब अपने सिप भोजन नहीं
 बनवाते, सिर के केशों का लोच करते हैं, वायुकाय आदि

छप्पयल्लकायस्स्वा, पच्चिदिय-लोहनिग्गहो रवंती ।
 भावविशुद्धी पडिलेहणा करणे विशुद्धी य ॥१॥
 सजयजोएजुत्तय, अक्कुसलमणवयणकायसरोहो ।
 मीआइपीढसहणं, मरण उवसग्गसहण च ॥१॥ इति

पांच महापत-(१) अहि सा (२) सत्त्व (३) अमौर्य (४)

प्रभमर्य (५) अपरिब्रह्म अने छद्म शत्रीभोजन त्याग छहाने

पांच महापतनी साथै वेचवानु ठारवु जे के शत्रीभोजनमा

पांच महापत पृथी जय छ तेमज महान अनर्थ पैदा याव छे

तेयी छहाने पांच महापतनी साथै मज्जुवार्मा आवे छ अम

जो विसयजालवेढिय, भवियणहत्थावलंबणं निच्चं ।
करुणानिही सरणओ, सरणं मे सो गुरू होउ॥११॥
वाइत्तमुत्तमंपि ण, जह सोहइ वायगं विणा जाउ ।
तह जं विणा सुभव्वो, सरणं मे सो गुरू होउ॥१२॥

छाया—यो विषयजालवेष्टित,—भविजनहस्तावलम्बनं नित्यम् ।

करुणानिधिः शरणदः, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥ ११ ॥

वादित्रमुत्तममपि न यथा शोभते वादकं विना जातु ।

तथा यद् विना सुभव्यः, शरणं मे स गुरुर्भवतु ॥१२॥

की रक्षा के लिए मुखपर सदैव डोरासहित मुखवस्त्रिका बांधे रहते हैं, जीवों की रक्षा के लिए रजोहरण और पूंजनी रखते हैं, स्त्रियों का स्पर्श नहीं करते, स्त्रियों के संपर्कवाले स्थानमें रात्रि के समय निवास नहीं करते, स्त्री-पशु-पण्डक वाली वस्ती में नहीं ठहरते, स्त्रियों की सभा में उपदेश नहीं देते, बोधवान् और तत्त्वज्ञाता होते—हुए अहिंसा-धर्म का उपदेश देते हैं । वे मेरे गुरु हैं ।

छ प्रतना धारक, छ काय ज्वनी रक्षा करवावाणा,—अेकेन्द्रिय
येन्द्रिय, तेन्द्रिय, यौरेन्द्रिय, अने पयेन्द्रिय ज्वो आ ज्वोभां
पृथ्वी, पाणी, अग्नि, वनस्पति, अने वायरो. आ पांय अेके-
न्द्रिय कहेवाय छे, अने येधेन्द्रियथी भाडी पयेन्द्रिय सुधीना
ज्वो तस कहेवाय छे. अेटले पांय अेकेन्द्रिय अने छडी काय-
तसकाय अेस मणी छ काय कहेवाय छे पांय धन्द्रियो अने

ધર્મ કા સ્વરૂપ

જો હૃદયપરત્તસુહૃદો, સુદ્ધાણે ઘણું દુર્ગુણ જીવે ।

જો ય અર્હિસામૂલો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણો ॥૧॥

જાણા

યદ્દ્દ—પરશ્ચુત્વદ્ સુસ્યાને પરતિ દુર્ગત્તાન્ નીવાન્ ।

યથાઝર્હિસામૂલ્, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૧ ॥

માઘાર્થ—ધર્મ કા પહેલે ધ્યાસ્યાન કરણુક છે । ઓર જો સપરોક્ત પ્રકાર પૂર્ણ દયામય પ્રવૃત્તિભવ્ય હોને સે અર્હિસા-મૂલક ઓર તીર્થેકર યગવાન્ દ્વારા સ્પર્ધિષ્ટ હો વહી ધર્મ હૈ ।

કોષ—માન-માયા અને લોભનો નિમ્મલ કરનાર, સમાવાન, દ્રવ્ય અને બાવે વિશુદ્ધ સપત્ની, મન, વચન, કાયાના અમુલ્ય મેમને મેાપવનાર, શીતાદિ પરિસદ સહન કરનાર અને મરણાદિ કષ્ટને આનંદથી વધાવી લેનાર સાધુ કહેવાય. જોઈપર્મના 'સુત્તનિપાત' નામના મૂલમાં પણ કહ્યું છે કે—'જે બધું છતનાર, બધું બધુનાર, બધાય પઠાયોથી અલિપ્ત રહેનાર, શીલવ્રતથી સપત્ન, અપ્રમત્ત,—સયતી, સ્ત્રી સંગવિરહત નિદા અને સ્તુતિને એક ગણુનારજ મુની કહેવાય'

ધર્મનું સ્વરૂપ.

આ જાતના ન્યાયે જીવ જાણ વસ્તુથી કટાણી જઈ વાસ્તવીક સુખ શ્રેયવા નીકળે છે ત્યારે કુદરતી રીતે તેને ધર્મ કહેવાય છે અને તેનું અવલનન લેવાની શક્તિ

તિથયરેણુવદ્ધો, પુણ્ણદયામયપવત્તિરૂવો જો ।
 હવઈ ય સુહપરિણામો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણં ॥૨॥
 જો ચિંતામણિ-કલ્પદ્રુમ-નિહિ-કલ્પો ય અપ્પઘરથંભો ।
 ભવરોગામિયરૂવો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણં ॥૩॥
 નારય-નિગોય-નિયડ, -ચ્છેઈ સંસારસિંધુપોઓ જો ।
 મોહાઈરુક્કવદંતી, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણં ॥૪॥
 છાયા-તીર્થકરેણોપદિષ્ટઃ, પૂર્ણદયામયપ્રવૃત્તિરૂપો યઃ ।

भवति च शुभ(सुख)परिणामः, स धर्मोऽस्त्यस्माकम् ॥२॥

यश्चिन्तामणि-कल्पद्रुमनिधि, -कल्पश्चात्मगृहस्तम्भः ।

भवरोगामृतरूपः, स धर्मोऽस्त्यस्माकम् ॥ ३ ॥

नारकनिगोदनिगडच्छेदी, संसारसिन्धुपोतो यः ।

मोहादिवृक्षदन्ती, स धर्मोऽस्त्यस्माकम् ॥ ४ ॥

થઈ જય છે તે વખતે પોતે જે જ્ઞાતી અગર સમાજમાં હોય તે જ્ઞાતી અગર સમાજે માનેલ ધર્મ અગીકાર કરે છે ને તે ધર્મમાં દર્શાવેલ ક્રિયાઓ કરતો આગળ વધે છે

બધા ધર્મોતુ તત્ત્વ નિહાળતા એમ પ્રાદુર્ભૂત થાય છે કે 'ધર્મ' શબ્દનુ સૂચન દરેક પથવાળાએ અલપાંશે પણ સાત્ત્વિકતાના સિદ્ધાંતો પર રચ્યું છે તેમાં ઠાઠેનાથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. કારણ કે ઠાઠ પણ ધાર્મિક પ્રગતિ થાય તે સાત્ત્વિકતાના સિદ્ધાંતો પરજ રચાએલી હોય તોજ સમાજ અગીકાર કરે

જો ય વિવેગજલેણં, પરિસિંચહ સ્વમદમાદિતરુમૂલં ।
 ઘયધારાહરધમ્મો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણ ॥ ૫ ॥
 સુજ્જો વ્વ તિમિરજાલ, ગરુલો વ્વ મુયંગમ સમાહરુ
 જો અન્નાણ સયલં, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણ ॥ ૬ ॥
 સવ્વન્મુદયનિયાણ, જો જેણ સમો ન ઘયવો કોવિ
 મરણેવિ જો ન મુચ્ચહ, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણ ॥ ૭ ॥

ઘાયા-યથ વિવેકજલન, પરિસિંચતિ સમદમાદિતરુમૂલમ્ ।

પૃથ્થારાપરધર્મ્મઃ, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૫ ॥

મૂયં ઇવ તિમિરનાલં, ગરુહ ઇવ મુજન્ગમં સમાહરતિ ।

યોઽજ્ઞાનં સક્કમં, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૬ ॥

સર્વાન્મુદયનિવાનં, યા યન સમો ન ઘાન્થવઃ ક્વાપિ ।

મરણેઽપિ યા ન મુચ્ચતિ, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૭ ॥

આ જગતની અહર હરેક ધર્મના વાહકોએ એક સિદ્ધિતને
 પ્રધાનપદે મુદ્ધિ બાધીના સિદ્ધિતિને બીજુપદે મુદ્ધિ પોતાના
 ધર્મનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે

જનક ' ખ્રીસ્તી ધર્મ ' (Christianity) સમાના
 મુદ્ધુ ઊપરજ પોતાના ધર્મની ઇમારત મણી, પારસી ધર્મ
 સત્યપર વેદો તે ' ઈર્મ ' પર, ખ્રીસ્તીએ અનાથકિતથોતપર
 પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કર્યો ત્યારે જન ધર્મ આ બધા ધર્મોથી
 મુદ્ધો પડે છે તેનું કારણ કે તે સાત્વિકતાના તમામ સિદ્ધિતિને

સદ્ધામિત્તી સંજમખંભો, નાણપ્પદીવસંસોહી ।
 તવદારો જો સોહો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણ ॥૮॥
 સગ્ગાપવગ્ગતાલય, પુગ્ઘાડણકુંજિયા ય જો નિચ્ચં ।
 બોહીવીજનિયાણં, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણં ॥૯॥
 સપ્પો પસૂળમાલા, જેણગ્ગી સીયલો વિસં અમિયાં
 સીહો હોઈ કુરંગો, સો ધમ્મો અત્થિ અમ્હાણં ॥૧૦॥

જ્ઞાયા—શ્રદ્ધામિત્તિઃ સંયમસ્તમ્ભો જ્ઞાનપ્રદીપસંશોભી
 તપોદ્ધારો યઃ સૌધઃ, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૮ ॥
 સ્વર્ગાપવર્ગતાલકપ્રોદ્ઘાટનકુહ્લિકા ચ યો નિત્યમ્ ।
 વોધિવીજનિદાનં, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥૯॥
 સર્પઃ પ્રમૂનમાલા, યેગાગ્નિઃ શીતલો વિપમમૃતમ્ ।
 સિંહો ભવતિ કુરઙ્ગઃ, સ ધર્મોઽસ્ત્યસ્માકમ્ ॥ ૧૦ ॥

પ્રધાનપદપણુ આપે છે જમકે, દયા, સત્ય, અચૌર્ય, પ્રહર્ય, યાગ, વૈરાગ્ય, વિનય, શ્રદ્ધા, અનાસક્તપણુ, ક્ષમાવિગેરે ગુણોને પ્રધાનપદે મૂકે છે ધર્મ તત્ત્વનો અર્થ સમજવા માટે નીચે એક ગાથા મૂકવામા આવે છે--

ધમ્મો મંગલમુક્કિઠં, અહિંસા સજમો તવો,
 દેવાવિ તં નમંસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥

(૯૧ અ ૧)

ભાવાર્થ—અહિંસા, સજમ અને તપ જે ધર્મમાં રહેલા છે

જેણ વિના સુહકામો, મઠ્ઠાણ હવઈ ગગણકુસુમાઓ
ગધો વ્વ દુલ્હતરો, સો ધમ્મો અત્યિ અમ્હાણા ॥૧૧॥

કિં બહુણા જ જ જો, ઇચ્છઈ તસ્સાસ્થિલસ્સ સપુત્તી
જેણ હવઈ સમતા, સો ધમ્મો અત્યિ અમ્હાણા ॥૧૨॥

છાયા—યેન વિના સુસ્થકામા, મમ્યાનાં યથતિ ગગન્કુસુમાત્ ।

ગન્થ ઇવ દુર્લભતરઃ, સ ધમ્મોઽસ્થિસ્માકમ્ ॥ ૧૧ ॥

કિં બહુના યદ્ યદ્ ય,—ઇચ્છતિ તસ્પાસ્થિલસ્ય સંપુર્તિ ।

યેન યથતિ સમતાત્, સ ધમ્મોઽસ્થિસ્માકમ્ ॥ ૧૨ ॥

યહ ઉપરાન્ત ધર્મ આત્માકા મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરાનેવામા
દે, ઐર યદી ધર્મ મેરા દે ।

તેજ ધમ સર્વોત્કૃષ્ટ છે તે જ વ્યક્તિ તે ધમને સાચા મનથી
પામે છે, તેને દેવતાઓ પણ શાવપૂર્વક વહન કરે છે

(૧) 'અદ્ધિસા'ના તત્ત્વમા—હયા, શ્રાવણ, વિનય,
સેવા, નિ સ્વાથ પ્રમ, ત્યામ, ન્યાય, નીતિ વિગેરેનો સમાવેશ
યાય છે

(૨) 'મયમ'ના તત્ત્વમા—છકાય જીવની રક્ષા પાંચ
ઈન્દ્રિયો અને મન પર સપૂર્ણ કાબુ, વિગેરેનો સમાવેશ
યાય છે

(૩) 'તપ' નામના તત્ત્વમા—ઈન્દ્રિયો અને મનને
કળજે કરવા માટે જ જ ક્રિયાઓ કરવી તેનું નામ 'તપ'
કહેવાય આજ ઉપરોક્ત ધર્મ મારો (આત્માનો) છે

वारह व्रत.

यह धर्म वारह प्रकार का है। जिससे सद्गति की प्राप्ति हो वह व्रत कहलाता है। जो महाव्रतों से छोटा व्रत हो उसे अणुव्रत कहते हैं। अणुव्रत पाँच हैं वे इस प्रकार हैं—

(१) अणुव्रत—स्थूलप्राणातिपातविरमण।

हवए थूलप्पाणा;—इवायओ विरमणं वयं पढमं ।

युविहा थूला हिंसा, संकप्पाऽऽरंभया—भेया ॥१॥

संस्कृतच्छाया.

भवति स्थूलप्राणातिपाततो विरमणं व्रत प्रथमम् ।

द्विविधा स्थूला हिंसा, संकल्पाऽऽरंभजाभेदात् ॥१॥

पार व्रत

उपर कहेला धर्माना तत्त्वाने स पूर्णपणु अमलमां मुकनार अकित्त्यो 'साधु' कहेवाय अने तेमने पणु ते तत्त्वमां मज्ज्युत अनाववा भाटे शानी पुइषोअ्ये 'पांअ्य महाव्रत' नु इरमान कर्तुं छे आ जगतनी अंदर रही जगतनो व्यवहार यक्षावता गृहस्थो, उपरना तत्त्वाने स पूर्णपणु कार्यमां न मूडी शक्ये टला भाटे थोडा प्रमाणमां भूकवानु शानी पुइषोअ्ये इरमाव्यु छे ने थोडा प्रमाणमां अमलमा मुकनार गृहस्थो 'श्रावक' (Lay men ले-मेन) कहेवाय ने श्रावकाने पाणवा भाटे उपरना तत्त्वानो सभावेश पार व्रतमा कर्तो छे जथी सद्गतिनी

માપાનુવાદ

(૧) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણ—સ્થૂલ હિસા સે નિવૃત્ત ઢોના । તાત્પર્ય યદ્ કિ-મીલ્લ દો પ્રકાર કે હૈ—

પ્રાપ્તિ યામ તેને પ્રત કહે છે આ પ્રતો સાધુની અપેક્ષાએ અલ્પ દોઈ, તેમને 'અણુપ્રત' કહેવામાં આવે છે અણુપ્રત પાંચ દોાય છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) અણુપ્રત-(સ્થૂલ-પ્રાણાતિપાત-વિરમણ)

પ્રાણીમાત્રમાં રહેલા હર પ્રાણીમાંથી ઢાઈ પણ પ્રાણને પ્રાણીથી છૂટ્ટ (અલગ) કરવુ તે પ્રાણાતિપાત હિસા કહેવાય. હમકે " પચેન્દ્રિવાણિ ત્રિવિધે વર્ઢે ચ, ઉષ્ણાસનિ યાસમવાન્ક-વાયુ । પ્રાણા વરીઢ મગવઢિરુક્તઢ-સ્તેપાં વિયોઢીકર્જ સુ હિસા ॥ " એથી નિવૃત્ત યવુ તેને 'પ્રાણાતિપાતવિરમણુપ્રત' એરહે સ્અહિસાપ્રત કહે છે

• 'આમવત્ સર્વમૂલેયુ ય પર્યતિ સ પસ્વતિ'

આ જગતના સર્વ પ્રાણીઓ દ્રવ્યે અને જાને સરખા છે એ પ્રાણ, સરખ ઇચ્છા જાવ અવશ્યામાં છે તેવાજ પ્રાણ સજ્ઞા ઇચ્છા વિચેરે બીજા જીવેમાં રહેલા છે તે! સુસુષુકાને પેત્યના અત્માસમ્યન સર્વના અત્માને મલ્લકે એકજે સ્વજ્ઞાણે કહ્યું છે

અહિસા પરમો ષર્મસ્તમાઢહિસા પગ વમ ।

અહિસા પરમ વાન્,—મહિસા પરમ ત્વ- ॥

एतत्फलमहि साया भूयश्च कुरुपुङ्गव । ।

नहि शक्ता गुणान् वक्तुमपि वर्षशतैरपि ॥ ”

ભાવાર્થ—અહિંસા એ પરમ ધર્મ છે અહિંસા એ પરમ દમ છે. અહિંસા એ પરમ દાન છે, અહિંસા એ પરમ તપ છે. હે કુરુપુંગવ ! આ બધું કૃણ અહિંસાનું છે સેકડો વર્ષ સુધી અહિંસાના ગુણો ગણ્યા કરીએ તો પણ તેની પૂર્ણતા થઈ શકે નહીં (અનુશાસન પર્વ અધ્યાય ૧૧૬ શ્લોકો ૩૭-૪૧)

કદાચ કોઈને એમ ભાસે કે અહિંસાનો સિદ્ધાંત ક્રૂરતા જૈન અને હિંદુ ધર્મજ પ્રતિપાદન કરે છે તો તેઓને દલીલ કરતા જણાવવામાં આવે છે કે અહિંસાનો પોકાર એકલા હિંદુઓ અને જૈન કરતા નથી પણ જગતના દરેક ધર્મો અહિંસાના પક્ષમાં રહે છે બાઈબલમાં પણ મહાત્મા ઈસુખ્રિસ્તે જણાવ્યું છે કે—'He shall have Judgement without mercy that hath Showed no mercy. ભાવાર્થ—જેઓએ દયા દર્શાવી નથી તેઓને છેવટના ચુકાદા વખતે દયા બતાવવામાં નહીં આવે. કુરાને શરીફ પણ કહે છે કે 'માસ કે લોહી મને પહોંચશે નહીં, પણ એક પરહેજગારી પહોંચશે '

મનુસ્મૃતિના પાચમ અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

नाऽकृत्वा प्राणिना हिंसा मासमुत्पद्यते क्वचित् ।

न च प्राणिवध स्वर्ग्य—स्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥

ભાવાર્થ—પ્રાણીઓની હિંસા કર્યા વગર કદાપિ માસ ઊત્પન્ન થતું નથી, અને પ્રાણીઓનો વધ સ્વર્ગને

पदमा मसाइकए, इच्छाप गिरवराहिणो हिंसा ।
 बीया तसजीवाण, पुदवीखणणाइहि अणिच्छए ॥१॥

प्रथमा मांसादिभूते इच्छया निरपराधिनो हिंसा ।

द्वितीया व्रक्षजीवानां, पृथिवीस्वननादिभिरनिच्छया ॥२॥

(१) सूक्ष्म और (२) सूक्ष्म । द्विन्द्रिय, त्रिन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पञ्चेन्द्रिय जीव सूक्ष्म हैं, तथा एकेन्द्रिय जीव सूक्ष्म हैं। सूक्ष्म जीवों का तत्त्वदर्शी और शास्त्रधर्मज्ञ ही जान सकते हैं, जलः सूक्ष्म उन की हिंसा का त्याग नहीं कर सकते । सूक्ष्म जीवों (एकेन्द्रिय जीवों) की हिंसा का त्याग साधु ही करते हैं । वात्पय यह हुआ कि द्विन्द्रिय आदि जीवों की हिंसा सूक्ष्महिंसा है, और एकेन्द्रिय जीवों की हिंसा घृण्यहिंसा है । सूक्ष्म हिंसा का प्रकार की है—

हिंसा ये प्रकारनी थाय छे अक सूक्ष्म अने जीव सूक्ष्म, अथ हिंसा नव प्रकारे थाय छे मत्त, वमत्त, कथाधी हिंसा करनी करावणी अने करताने अनुभवेन आपर्णुं, पक्षु जगतनी व्यवहार असावनार उदस्ये सूक्ष्म रीते अहिंसा पाणी यो नही अटसा माटे स्वधमात्प्रातिपातविरमसुवत साम कारोअ्ये इरमान्यु छे अटवे मोटी हिंसाधी इर रहेवुं

अपी यकनार नधी माटे मांसां परिस्थाज करवे अथअ अन्य स्थले अत्रेणमां पक्षु कसु छे ठे—

“ Whatsoever thing thou Doest Unto Least of mine and Lowest: that thou doest unto me !

छडुंति तत्थ पढमं सइढा बीया उ दूसगा चइउं ।
इच्छाए किसियाइं, कज्जइ जेणं गिहत्थेहि ॥३॥

त्यजन्ति तत्र प्रथमा श्राद्धा , द्वितीया तु दु शका त्यक्तुम् ।
इच्छया कृप्यादि क्रियते येन गृहस्थै ॥३॥

(१) संकल्पजा और (२) आरम्भजा ॥ १ ॥ नाखून, बाल,
चमडा, हड्डी और मास आदि के लिए निपराध प्राणियों का
इच्छापूर्वक हनन करना संकल्पजा हिस्सा है । रथ के पहिए
अथवा रथ और चाक आदिके चलने से, और हल तथा कुदाल
आदि द्वारा जमीन खोदने से, कीडी-मकोडी आदि का विना
इच्छा के घात हो जाना आरम्भजा हिस्सा है ॥ २ ॥ श्रावक

७७ ये प्रकारनाछे (१) स्थूल (२) सूक्ष्म येन्द्रिय, तेन्द्रिय
यौरेन्द्रिय अने पंचेन्द्रिय ७७वे स्थूल कहेवाय छे अने अडे-
न्द्रिय ७७वे जेवा ठे पृथ्वी, पाणी, वनस्पति विगेरेना ७७वे
सूक्ष्म कहेवाय छे आवा अडेन्द्रिय ७७वेनी हिसाने। त्याग
इक्ष्ता साधु पुइषेण करी शके स्थूल हिसा ये प्रकारनी छे (१)
सकल्पथी (२) आरम्भथी ॥१॥ प्राणीयेना नभ, वाण,

Do thy dusty that is best Geave unto thy
Lord the rest "

भावार्थः—मारा अल्पमा अल्प अने हलकामा हलका प्राणी तरफ
जे काई कर्त्तव्य तु करीग ते मारा प्रत्ये कर्त्तव्य कर्या बराबर छे,
कर्त्तव्य करवु एज उत्तम छे अन्य सर्व ईश्वरेच्छा उपर राखवु ।

वधण-वह-च्छविच्छेयाऽइभारमह भक्तपाणवुच्छेओ ।
एए पचऽइयारा, हवति एयस्स तत्थ पदम तु ॥१॥

कचन-वध ऋविच्छेदातिमारमह मज्जपानम्भवच्छेत् ।

एते पञ्चाशीचारा मबन्ति एतस्य, एत प्रथमं तु ॥१॥

दानों प्रकार की हिंसामें स आनीविका क लिए संकल्पी हिंसा का त्याग करते हैं। डॉ, करण और योग की मर्यादा उन की इच्छा पर निर्भर है, अर्थात् कोई श्रावक एक करण एक याग से, कोई दो करण वा योग से, या इच्छा के अनुसार अन्य प्रकार की मर्यादा से त्याग करते हैं, किन्तु श्रावक

अथ द्वाद, मासादि भाटे निरपराधी प्राप्तिआनेो छंयअपूर्वक वध करेो। तेनु नाम 'स कइपथी' छि सा करी कडेवाय. रथ अक, इण, छेडाणीद्वारा बन्नीन जेइवी भकान कारभानादि तैयार करवा आ मर्येद्वारा बे छि सा यथ ते 'आर जमी' छि सा यथ कडेवाय. ॥२॥ आ बन्ने प्रकारनी छि साभाथी आछविठाने भाटे श्रावक पडेवा प्रकारनी छि सानेो त्याग करे आ 'स कइपथी' नामनी छि सानेो त्याग श्रावक अक करण अक भोजनी अथवा कर्ष बे करण अने बे भोजनी अथवा छंयअनुसार अन्य प्रकारनी मर्यादाथी करी शंके, फल श्रावक 'आर जमी' छि सानेो त्याग करी शंके नही करण के परचार, जेतीवासी वेपारवाणिज्यादिना कार्य विना इहस्येो छवन व्यतहार अवावी शंके नही

મારંભજા હિંસા કા ત્યાગ નહીં કર સકતે । ઘર વનાયે ઔર લેતી વાડી આદિ કાર્ય કિયે વિના ગૃહસ્થ જીવન કા નિર્વાહ ડોના અસંભવ હૈ, ઔર ડન કાર્યોં મેં હિંસા અનિવાર્ય હૈ—અવગ્ય હોતી હૈ ।

શંકા—યદિ સંકલ્પી હિંસા કા ત્યાગ કરને સે હી હિંસા કે ત્યાગી હો સકતે હૈં તો શ્રાવક કો સ્થૂલ પ્રાણિયોં કી હી હિંસા કા ત્યાગી ક્યોં કહતે હૈં ? વહ ડચ્છા—પૂર્વક સૂક્ષ્મ પ્રાણિયોં કી મી હિંસા નહીં કરતા, ડસ લિષ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ સમી પ્રાણિયોં કી હિંસા કા ત્યાગી માનના ચાહિષ ફિર પહલે વ્રતમેં ‘સ્થૂલ’ પદ કી ક્યા આવગ્યકતા થી ? ।

શંકા—જે સંકલ્પી હિંસાને ત્યાગ કરવાથી શ્રાવક હિંસાના ત્યાગી ગણાતા હોય તો શ્રાવકને સ્થૂલ હિંસાના ત્યાગી કેમ કહો છો ? કારણ સ્થૂલ હિંસામાં પણ ઈચ્છાપૂર્વક હિંસા કરવાનો ત્યાગ વર્ણવ્યો છે તો સૂક્ષ્મ હિંસામાં પણ ઈચ્છા-પૂર્વક હિંસા કરવાનો ત્યાગ થઈ શકે છે. એટલા માટે શ્રાવકને સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ વિગેરે પ્રાણીઓની હિંસાના ત્યાગી ગણવા જોઈએ પણ આપ પહેલા વ્રતમાં ‘સ્થૂલપ્રાણાતિપાત’ ના ત્યાગની આવશ્યકતા જણાવો છો તો તે કેમ ?

સમાધાન—પૃથ્વીકાયાદિ સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની ડગલે ને પગલે હિંસા થાય છે કારણ કે તે હિંસાદ્વારાજ જીવનવ્યવહાર નહીં શકે છે કદાચ શ્રાવક ઈચ્છાપૂર્વક સૂક્ષ્મ હિંસાનો ત્યાગ

મમાધાન—મુનો । ઘૃહસ્થ, પૃથ્વીકાય, હરિતકાય આદિ
કા ઇચ્છા—પૂર્વક હી મોગતા હૈ, ઇસલિપ્ત ચહ મૂલ્મ સંકલ્પી
હિંસા સ નહીં થય સકતા । યહ વાત પહલે કહલુકે હૈ, ॥ ૩ ॥

ઇસ સ્વૂલમાળાતિપાતવિરમણ વ્રત કે પાંચ પ્રધાન
અતિચાર જાનના ધાહિપ પર આવરણ ન કરના ધાહિપ, ષ
ઇસ મકાર હૈ—(૧) કન્થ, (૨) ઘષ, (૩) છષિચ્છેદ, (૪)
અતિમાર ઓર (૫) મક્કપાનમ્પચ્છેદ ॥ ૬ ॥

ઠરવા મામતા ઢોય તો પશુ તે ઠરી શકે નહીં એટલા માટે
આવકને ધીધે 'સ્વૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણ'ની વાત યાજ
કારોએ બતાવી છે ॥ ૩ ॥

આ ક્ષિપરથી આવક માટે એમ પ્રતિપાદન યાજ છે કે
એઈન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિયાદિ નિરપરાધી
હવાને મારવા નિમિત્તે મન, વચન અને કાયાથી મારે નહીં તેમજ
મારવાનું કહે પણ નહીં આ ક્ષિપરત ક્ષિપરોક્ત સ્વૂલ દિક્ષાના
સ બંધમાં બીજી ક્રિયાઓ એવી યાજ છે કે તેથી પ્રત્યક્ષ દિક્ષા
યાજ નહીં પણ તે દિક્ષા અથવા કાચ ઠરવાથી પરિણામ દિક્ષા
માજ આવે તેને એનયાજકારો 'અતિચાર' ના નામથી
ઓળખાવે છે એટલા માટે યાજકારો કહે છે તે અતિચાર
આવકોએ જલુવા પણ આદરવા નહીં અતિચારો આદરવાથી
વ્રતનો ભંગ થવા પૂરેપૂરો સંભવ રહેલો છે કાર્ણ કહે કે આવકને
દક્ષ ક્ષિપરોક્ત નિરપરાધી સ્વૂલ પ્રાણીઓને મારવા નિમિત્તે
ત્યાં છે પણ અતિચારથી પ્રાણી મરતું નથી એટલે વ્રતમ્

ભગ થતો નથી અલખત તમારૂં કહેવું વ્રત ભંગની અપેક્ષાએ-
 યથાર્થ છે પણ શ્રાવક કરૂણા દષ્ટિએ હિસાનો ત્યાગ કરે છે
 જ્યારે આત્યારમાં ખતાવેલ બાપતો જોયા કરે તો કરૂણા
 ચાલી જાય છે, ને કરૂણા ચાલી ગઈ એટલે વ્રત નિયમ ફક્ત
 ખોખાની માફક ઊભુ રહે છે આવા વ્રતથી કોઈ પણ પ્રકારનો
 લાભ છેજ નહીં એટલા માટે શાસ્ત્રકારોએ અતિચારને વાડ
 સમાન ગણ્યા છે, ને જો વાડ તુટે તો અદરનો માલ ચોર લોકો
 જરૂર લુટીજ જવાના છે માટે આ વાડ (અતિચાર)ને મજબુત
 રાખવી એટલે અતિચાર તૂટે નહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે શ્રાવક
 સસારમાં રહે છે એટલે તેને કરૂણા હોય છતાં અતિચારમાં
 ખતાવેલા દોષો તેને વારવાર લાગે છે ને તેના નિવારણ માટે
 શ્રાવકને હમેશા પ્રતિક્રમણ કરવાનું શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું છે
 અલખત પ્રતિક્રમણ કરવાથી દોષોનું નિવારણ થાય છે પણ
 વારવાર દોષો જાણી કરીને કરો ને તેવા દોષોનું નિવારણ પ્રતિ-
 ક્રમણથી કરો તે અસંભવિત છે માટે અતિચાર ન લગાડવા તે
 શ્રેયસ્કર છે

કોઈ પણ દુષ્ટ કાર્ય કરવા પહેલા મન ચાર અવસ્થા
 (Stages સ્ટેજ્સ) એ પહોંચે છે, ને ત્યાર પછીજ તે નિદનીય
 કાર્ય થાય છે (૧) અતિક્રમ-દુષ્ટ કાર્ય કરવાનો વિચાર ઊપ-
 સ્થિત થવો (૨) વ્યતિક્રમ-વારવાર વિચાર આવવાથી કાર્ય
 કરવાની મક્કમતા થવી (૩) અતિચાર-તે કાર્ય કરવા તરફ
 જવું (૪) અનાચાર-દુષ્ટ કાર્ય પૂરેપૂરું કરવું.

પગ્ગહજોગો જીવે, કસાઈદિ પીઠળં વહો જેઓ ।
તીઓ અવયવકક્ષણ, મહમારો વહુલમારસઝવળં ॥૫॥

પ્રગ્ગહયોગો જીવે કસાઈદિમિ પીઠળં વહો જેવ ।

તૃતીયોઽવયવકર્ત્તન મતિમારો વહુલમારસંસ્થાપનમ્ ॥૫॥

ફિત્તી જીવ કો રસી આદિ સે જોપના વચ્ચે છે । કોદા
આદિ સ મારના વધ છે । શુદ્ધ આદિ સે રસકે અવયવો (અંગો)
કો કાળના છવિચ્છેદ છે કંપ્રે યા પીઠ આદિ પર પરિમાણ સે
અધિક માર માદના અતિમાર છે, ॥ ૬ ॥ ઔર અન્ન-યાની ન

આ જીવરથી સમજાવે છે અન્નામાર યવા પહેલાંજુ બ
પગથીજુ અતિમાર છે ને તે અન્નામાર તરફ પ્રયાણ કરી ચુકે છે
એટલા માટે અતિમારમાં હાથાં વેલા દોષોને કાળી દેવાથી મત
ભગ-અન્નામાર થઈ શકતો નથી

આ મતના પાત્ર અતિમાર જણાવ્યા છે (૧) વચ્ચે
(૨) વધ (૩) છવિચ્છેદ (૪) અતિમાર (૫) સક્તપાન
વ્યવચ્છેદ ॥ ૪ ॥

(૧) કાઈ જીવને રસી, દ્યારુ વિગેરેથી પાંધવું તેને 'બધ' કહે છે (૨) દ્યારુ આખા સોટી વિગેરેથી મારવું તેને 'વધ' કહે છે (૩) શાસ્ત્રીથી પ્રાણીઓના અજોપાંચ છેલ્લા, મપવા વિગેરેને છવિચ્છેદ' કહે છે (૪) કાઈ પણ પ્રાણી પાસેથી તેની શક્તિ જીવરાંત કામ લેવું તેના પર તેની શક્તિ જીવરાંત માર મૂકવો એને જીવધાવવો વિગેરેને 'અતિમાર' કહે છે

અન્નાર્ણમદાણં, પડિસેહો ભક્તપાણવુચ્છેઓ ।

કેસિચિ મણ વંધો, દુવિહો દુપયાણ ચોપયાણં ચ ॥

પઠમો દાસાર્ણં, બીઓ ણેઓ તહા પસૂણં ચ ॥

ણસો પુણોવિ દુવિહો, અઢ્ઢાણઢ્ઢપ્પમેણ ॥૭॥

અન્નાદીનામદાન, પ્રતિપેધો ભક્તપાનવ્યવચ્છેદ ।

કેપાચ્છિન્મતે વન્ધો, દ્વિવિધો દ્વિપદાના ચતુષ્પદાના ચ ॥૬॥

પ્રથમો દાસાદીના, દ્વિતીયો જ્ઞેયસ્તથા પશુના ચ ।

ણ પુનરપિ દ્વિવિધ, અર્થાનર્થપ્રમેદેન ॥૭॥

દેના, તથા દૂસરા દેતા હો તો અન્તરાય કરના ભક્ત-પાન-વ્યવચ્છેદ-અતિચાર હૈ ।

પ્રાચીન આચાર્યોં કે મત સે વન્ધ દો પ્રકારકા હૈ-દ્વિપદ-ચન્ધ ઓર ચતુષ્પદવન્ધ ॥ ૬ ॥ મનુષ્ય કો વાધના દ્વિપદ-

(૫) કોઈ પણ આપણા આશ્રિત પ્રાણીને અન્નપાણી આદિ ન આપવુ, તથા બીજો કોઈ આપતો હોય તેને આડે આવી ન આપવા દેવુ, એટલે આપવામાં અતરાય પાડવી, તેને 'ભક્ત-પાનવ્યવચ્છેદ' કહે છે

પ્રાચીન આચાર્યોના મત મુજબ બધના બે પ્રકાર છે (૧)

દ્વિપદબન્ધ (૨) ચતુષ્પદબન્ધ ॥ ૬ ॥

મનુષ્ય આદિને બાંધવુ તેને દ્વિપદબન્ધ કહે છે. પશુઓને બાંધવુ તેને ચતુષ્પદબન્ધ કહે છે બીજી રીતે પણ બન્ધના બે પ્રકાર છે. (૧) અર્થબન્ધ (૨) અનર્થબન્ધ. (૧) કોઈ પણ

अद्वोवि दुप्यगारो, सावेक्खो हवइ किंच गिरवेक्खो ।
सावेक्खो मिउलेहिं, वधो रस्सिप्यमिइहिं भणिओ

अथोऽपि द्विप्रकारः, सापेक्षो मरति किञ्च निरपक्ष ।

सापेक्षो मृदुर्धैर्बन्धो रस्मिप्रवृत्तिमिर्भणित् ॥८॥

बन्ध है और पशुओं का बांधना यदुप्यद् बन्ध है । दूसरी तरह से भी बन्ध के दो मन्त्र हैं—(१) अर्धबन्ध और (२) अनर्धबन्ध । प्रयोजन से बांधना अर्धबन्ध है और बिना प्रयोजन ही बांध देना अनर्धबन्ध है ॥ ७ ॥ अर्ध-बन्ध भी दो प्रकार है—(१) सापेक्षबन्ध और (२) निरपेक्षबन्ध । क्रोमल रस्सी आदि से ऐसा बांधना कि—अग्नि लगने आदि का मय होने पर शीघ्र ही सरस्रता से छोटा भासके उसे सापेक्षबन्ध कहते हैं । यह अतिचार नहीं है, कबल बिना बांधे ठीक न रहनेवाले प्राणियों के लिए है । तात्पर्य यह है

प्रकरणम् प्रयोजनधी लभिवुं तेने 'अर्धबन्ध' कहे छे
(२) विना प्रयोजने प्राण्यिने लभिवुं तेने 'अनर्धबन्ध'
कहे छे 'अनर्धबन्ध' तो सर्वासे त्याज्य छे अने 'अर्ध
बन्ध' पशु कइसा दृष्टिअेण देवेने अर्थअे ॥ ७ ॥

अर्धबन्धना के प्रकार छे (१) सापेक्षबन्ध (२) निरपेक्ष-
बन्ध क्रोमलान्धुं रसि विनेरेधी लभिवुं अथी दार्धपशु प्रकार-
अग्नि आदि—तो सम लोप न यअे सीधताधी अने सरस्रताधी
प्राण्यिने अथी यकार तेने 'सापेक्षबन्ध' कहे छे आ सापेक्षबन्ध

अग्निष्पभिर्इओ जो, भएवि संजायए सुहृच्छेज्जो ।
 पडिकूलायस्त्रियाणं, सिसुदासीदासचोरगाईणं ॥९॥
 णिद्वयताए माणुस, -पसुबंधोएत्थ होइ णिरवेक्खो ।
 अइयाररूवताए, एसो सइडेहिं चयणिज्जो ॥१०॥

अग्निप्रभृतितो यो भयेऽपि सजायते सुखच्छेद्यः ।

प्रतिकूलाचरिताना, शिशुदासीदासचोरकादीनाम् ॥९॥

निर्दयतया मानुष-पशुबन्धोऽत्र भवति निरपेक्षः ।

अतिचाररूपतया, एष श्राद्धैस्त्याज्यः ॥ १० ॥

कि-पढाई संबन्धी आदि आज्ञा न मानने वाले वालकों को,
 अन्य अपराधियों को तथा दासी-दास चोर आदि को, अग्नि-
 आदि के भय से उनकी रक्षा का लक्ष रखते हुए केवल शिक्षा
 देने के लिए बांधना सापेक्ष बन्ध है ॥ ८ ॥ ९ ॥ मनुष्य
 पशु आदि को निर्दयता के साथ बांधना निरपेक्ष बन्ध है ।

अतियारमां गण्ठातो नथी कारण्ठे पांध्या विना अगार साधारण्
 काप्पु विना प्राणीअो काप्पुमां अगार ठीक ठीक रही शकता नथी
 दाप्पला तरीठे अपराधिअोने पांधवा, शिक्षण् आपवा माटे
 पाण्डोने निशाणमां पांधनमां राप्पवा, दासदासीअोने आज्ञा
 मनाववा माटे अमुक प्रकारना पांधनमां भूक्वा, अेटले अमुक
 वप्पतनु वधारे प्रमाणुं पांधन करवुं तेने सापेक्षपांधं कहे
 छे ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ मनुष्य, पशु आदिने निर्दयतापूर्वक पांधवा,
 अगार तेनी उपर अेर-श्रुलमथी काठिणण् प्रकारनु पांधन

જહ વધર્ણ વહાઇસ્સરૂવવિહિણો સય મુણેયઘા ।
 ણીદીસહ જહ મેઓ, તહા ડ અગ્ગે વિસેસરૂવેણ ॥
 ણિરવેક્ષ્વાણ તાલણ, -મહ્યારો ણિહ્યત્તણેણ વહે ।
 ઇયવિવરીઓ પુણ, સત્થે વુત્તો અણહ્યારો ॥૧૨॥

મયાત્મન્યનં વપાદિત્વરૂપવિષય- સ્વયં જ્ઞાતમ્યા ।

નિર્દિશ્યતે યથા મેદસ્તથા ત્વમે વિશેષરૂપેણ ॥ ૧૧ ॥

નિરપેક્ષયા સાદ્ધન -મતિચારો નિર્દયત્વેન વપે ।

પતદ્વિપરીક્ષ પુન શાસ્ત્રે ઉક્તોઽનતિષારઃ ॥ ૧૨ ॥

યહ વન્ય અતિચારસ્મ્ય દે, પ્રાયશ્ચોં કાં ઇસ કા સર્વથા ત્યાગ
 અવશ્ય કરના ધાહિણ ॥ ૧૦ ॥

વપ આદિ કા સ્વરૂપ ઓર વિધિ વન્યન કે હી સમાન હૈં ।
 યહાં ધી નિર્દયતાપૂર્વક કિસી કા સાદ્ધન કરના અવિચાર હૈ
 ઓર અવસર હોને પર પ્રાણોં કી રક્ષા કા ધ્યાન રસ્તે દુણ
 મૂઠવુ તેને નિરપેક્ષઅન્ય કહે છે અને આ નિરપેક્ષઅન્ય
 અતિચાર હૈ છે આવકગણે અતિચારનો સર્વથા ત્યાગ કરવો
 જોઈએ ॥ ૧૦ ॥

(૨) વધર્ણુ સ્વરૂપ પણ વન્યન જેવું છે વન્યની માફક
 વપ નો અધિકાર સમજ લેવો ફક્ત દેશ એટલોજ કે વન્ય
 એટલે બાધવુ ત્યારે વપ એટલે સાદ્ધન-તર્જન-મરણુ, એવો
 અર્થ છે નિદયતાપૂર્વક પ્રાણીઓને મારવા તેવું નામ અતિચાર
 છે પણ પ્રાણીઓની રક્ષા અને તેના પરનો ભાવ ધ્યાનમાં

णिद्वयताए कण्णा,—ईणं छेओ तहत्थि अइयारो ।
 छविच्छेएवि वणाइ,—प्फोडणमेवं अणइयारो ॥१३॥
 अइभारेवि य वाहग;—सत्तिं अणवेक्ख भारसंठवणं ।
 अइयारो, तब्भिन्नो,—णिरुवाए अणइयारो य ॥१४॥

निर्दयतया कर्णादीना छेदस्तथाऽस्त्यतीचार ।

छविच्छेदेऽपि व्रणादिस्फोटनमेवमनतिचारः ॥ १३ ॥

अतिभारेऽपि च वाहकशक्तिमनपेक्ष्य भारसस्थापनम् ।

अतिचार, तद्धिन्नो निरुपायेऽनतिचारश्च ॥ १४ ॥

मर्मस्थानों में चोट न पहुँचाकर सापेक्ष ताडन करना अतिचार नहीं है २ ॥ ११ ॥ १२ ॥ इसी प्रकार कान नाक हाथ पैर आदि अंगों को निर्दयतासे छेदना (काटना) छविच्छेद अतिचार है, और प्राणी की रक्षा के लिए घाव या फोड़े आदि को चीरना—काटना अतिचार नहीं है ३ ॥ १३ ॥

राणी तेने मर्मस्थानोपर अगरे डोमण अवयवो पर छज्ज न थाय तेवी रीते शिक्षा करवामां आवे तेने अतियार कहेवामां आवतु नथी ॥ ११ ॥ १२ ॥

(३) उपरोक्त प्रकारे, निर्दयतापूर्वक प्राणीज्याना नाक—

कान—हाथ—पग विगेरे अवयवो छेदवा—कापवा—डाम देवा तेने ' छविच्छेद ' अतियार कहे छे, पणु प्राणीज्यानी रक्षा भाटे, दुष्पमांथी मुक्त करवा भाटे, भविष्यना दुष्पमांथी पयाववा भाटे प्राणीज्याना गुमडा—धा डोडला विगेरे खीरवा पडे, कापवा पडे तेने अतियार गणुता नथी ॥ १३ ॥

एव पचमभेए, लुहापिवासाउलस्स णीहेउ ।

उववासणमइयारो, इवए रोगाइसुं अणइयारो ॥१५॥

एव पचमभेदे लुहा—पिपासाकृच्छस्य निर्हेतु ।

उपवासनमतिषारा भवति रोगादिष्वनतिषार ॥ १५ ॥

अतिभार में,—दुर्लभमेवास्ते कस्य भादि की शक्ति की परवाह न करके परिमाण से अधिक बाण लाद देना, अथवा गाड़ी आदि में सगासार बहुत समय तक भाते रखना अतिचार है । शक्ति के अनुसार थोड़े समय तक जोतना अतिचार नहीं है । हाँ, यह स्मरण रखना चाहिए कि—आग्नीविका का दूसरा उपाय होने पर भी भावक को बोल सलाहमें कीं आग्नीविका करना निन्दनीय है ४ ॥ १४ ॥ भक्तपानव्यवच्छेद में कि—भूख प्यासे का बिना कारण ही भक्त-पान (अन्न-भस्त्र) न देना

(४) अतिभार—नोकर-आकर पासेयी गल्ल छिपरंत काम वेवु अणइ, धेइ, भेइ, अथा विजेशे प्राप्तीओपर तेओनी शक्ति छिपरंत वधारे वेओने लाइवे। लांभा समय सुधी तेओनी पीठ पर वेओने राभी भूइवे। मसुा आंतरे शक्ति छिपरंत प्राप्ती ओने छई जवा विजेशेने अतिभार ठडेते शक्तिअनुसार वेओने भूइवे। विजेशे अतिभार नधी आवठने ने आल्लविकाना पील्ल साधने। प्राप्त वठ शठ तेम देय तो प्राप्तीओपर वेओने लाडीने आल्लविका मसाववी नेधये नही ॥ १४ ॥

(५) भक्तपानव्यवच्छेद—भूष्पा तरसा प्राप्तीओने

कोहावेसा कस्सवि, बंधाईं जाउ णेव करणिञ्जं ।
बंधाईणं विसए, केसिंचि मयं तु एमेव ॥१६॥

क्रोधाऽऽवेशात्कस्यापि बन्धादि जातु नैव करणीयम् ।

बन्धादीना विषये केषाञ्चिन्मतं त्वेवमेव ॥ १६ ॥ ” इति ।

अतिचार है, किन्तु रोग आदि कारण से या अन्य किसी उपद्रव से भक्त-पान न देना अतिचार नहीं है ५ ॥ १५ ॥
बन्धन आदि अतिचारों के विषय में कोई-कोई आचार्य ऐसा कहते हैं कि क्रोधित होकर बन्धन आदि न करने चाहिए ॥१६॥

यह स्थूलप्राणातिपातविरमण नामका पहला व्रत

समाप्त हुआ ॥ १ ॥

विनाकारण अन्नपान न आपवु तेने अतियार कहे छे पणु
रोगादि कारण अथवा अन्य प्रकारना उपद्रवने लीधे अन्न-
पान न आपवु ते अतियार नथी नोकर या करने तेना विपरीत
संज्ञेगोना गेरलाभ लर्थ इक्त पगार ओछो आपवानी द्रष्टिये
तेओना पगारमां कापक्षप करवी तेने पणु अतियार कहे छे
॥ १५ ॥ आ अतियारेना पाराभां द्वाध आचार्यो अम कहे
छे उ क्रोधित थर्थ बन्धनादि अतियार सेववा नही ॥ १६ ॥

(સ્વૃષ્ટમુખાવાહવિરમણ)

મુખાવાહવિરમણ—એટલે મુખાવાહ (અસત્ય)થી નિવૃત્ત થવું અર્થાત્ સત્ય બોલવું કેમકે સત્યવક્તાનું દેવ પૂજન કરે છે, અગ્નિ-ન્ય મંદિ પ્રાપ્ત થાય છે, સન્નિવનવા પ્રમદ થાય છે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીનું કીડાસ્થાન છે પ્રજાતા તથા કલ્યાણનું ક્ષેત્રસ્થાન છે વિશ્વાસ કૃપન્ન કરે છે આવું સત્યવચન બોલનાર હંમેશા સસારમાં વિજય પ્રાપ્ત કરે છે *

જીનેશૈએ ચાર પ્રકારના વચન કહ્યા છે (૧) સત્યભાષા (૨) અસત્યભાષા (૩) સત્યાસત્યભાષા (૪) વ્યવહારભાષા

આ ચારમાંથી પહેલી અને છેલ્લી ભાષા બોલવાની બહા-મણ કરી છે પ્રિય અને હિતકારી વચનેને જ્ઞાનીપુરુષોએ સત્ય કહ્યાં છે પરંતુ સત્ય છતાં અપ્રિય ને અહિતકારી હોય તેને અસત્ય કહ્યાં છે તે એવી ભાષા હંમેશાં વચવી જોઈએ X

* “લેષી પ્રકૃતિમૃદ્ધિહત્, સુજનતામજીવનં નમ્મતં
મુષ્કેઃ કૃદ્ધિજનં પ્રમાથમવનં, શેયસ્કરં પાથનમ્,
કીર્તિઃ સાથનમાથિમિષ્ણુમથનં વિદ્વામનંપાલકં,
નત્મતોપકનં સદા વિજયતે હોદ્દાત્ર સત્ય વચ ॥૧૧॥”

X મનુસ્મૃતિના યોગ્યા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

સત્યં જ્ઞાપાત્ પ્રિયં જ્ઞાપાત્ ન જ્ઞાપાત્ સત્યમપ્રિયમ્
પ્રિયં તુ નાનૃતં જ્ઞાપાત્, પય ધર્મં સનાતનમ્ ॥

અર્થાત્—સત્ય બોલવું પ્રિય બોલવું, પરંતુ સત્ય હોય
છતાં અપ્રિય હોય તેવું ન બોલવું તેમજ પ્રિય છતાં અસત્ય
હોય તેવું ન બોલવું એજ સત્યપુરુષોનો સનાતન ધર્મ છે

તોતડી જીભ, મૂગાપણુ, મુખ પાકીજવુ, મૂર્ખતા, અને અનાદેયવચનાદિક સર્વે અસત્યનાજ ફળ સમજીને તેનાથી હુ મેશા સજ્જન માણસે દૂર રહેવું ઘટે છે.

સત્ય ખોલનાગ્નુ મન નિર્ભય રહે છે સકલપવિકલપ કરવા પડતા નથી, દેવતા સહાય્ય કરે છે, સત્યવચન ક્ષીરસમુદ્રના જળ જેવુ મીઠુ છે અસત્ય ખોલવાના કારણે ક્રોધ-માન-માયા અને લોભમાંથીજ ઉદ્ભવે છે, માટે જમ અને તેમ તેવા કારણે ઝોષા કરવા

ચોખી જીભ, સુસ્પષ્ટ ભાષિત્વ, પાંડિત્ય, સુસ્વર અને આદેય-વચનાદિક, એ સર્વે સત્યના ફળ સમજીને સત્ય વદવામાજ ઉજમાળ રહેવું ઘટે છે.

સત્યાસત્યનુ યથાર્થ ધ્યાન સમજ્યા પછી થોડે ધણે અશે અસત્યમાંથી વિશ્રાંતિ લેવી ઘટે છે તો સર્વાશે સત્ય ફક્ત નિર્ઝાન્ય પુરૂષજ ખોલી શકે પણ ગૃહસ્થીને તેવુ સર્વાશે ન બની શકે તો નીચે જણાવેલ વ્રત તો આત્માથી જીવે અવશ્ય પાળવુ—

શેકસ્પીયર નામના મહાન અગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે કે
“ Speak but little—and let that little be truth ”

ભાવાર્થ—થોડું ખોલો પણ સત્ય ખોલો

અસત્ય, વૈર, વિરોધ, અવિશ્વાસ વિગેરે ઉત્પન્ન કરે છે, અસત્ય ખોલનારને પોતાના વચનની પ્રતીતિ ખેસાડવા માટે અનેક પ્રકારના કુતકો કરવા પડે છે, ને અહનિશ માઠા ધ્યાનમા રહેવું પડે છે

(२) अणुव्रत-स्थूलमृपावादविरमण ।

स्थूलमुसावायाओ, वेरमणं वुञ्चए वय वीय ।
 एयंपि सुहुम-स्थूल-प्पमेयओ दुप्पगार च ॥१॥
 पयलाइओवि पुट्ठो, वयइ 'ण पयलाइओमि' इय जतं ।
 सुहुम, स्थूलं स्थूले, वत्थुम्मि असच्चमासण णेय ॥२॥

छाया

स्थूलमृपावादविरमणमुच्यते ऋतं द्वितीमम् ।

एतदपि सूक्ष्म स्थूल-प्रमदता द्विप्रकारं च ॥१॥

प्रक्षममितोऽपि पुट्ठो वदति न प्रक्षममितोऽस्मीति वदत् ।

सूक्ष्मं स्थूलं स्थूलं वत्सुम्भस्सयमापणी ज्ञेयम् ॥२॥

भाषानुवाद

स्थूल मृपावाद से विरमण होना स्थूलमृपावादविरमण व्रत है मृपावाद भी दो प्रकार का है—(१) सूक्ष्म और (२) स्थूल ॥ १ ॥ मित्र आदि के साथ मनोरंजन के लिए अस्त्य भाषण करना, अथवा कोई दिन में बैठार नींद ले रहा हो और दूसरा उसे सावधान करने के लिए कहता है—“क्योंजी,

(२) अणुव्रत स्थूलमृपावाद-विरमण

ये गृहस्थीओ भाटे धीणु व्रत छे सूक्ष्म अने स्थूल नेटे करी मृपावाद के प्रकारनो छे १ तेमां के पीतान्ध देखत भिनो साथै मनोरंजनने क्षीमे भरकरीधी अथत्

थूलार्ई पंच-कन्या-पुढवी-गो-नास-कूडसक्खाइं ।
तथ य कन्यालीयं, कन्याए दूषणं वुत्तं ॥३॥

स्थूलानि पञ्च कन्या-पृथिवी-गो-न्यास-कूटसाक्ष्याणि ।

तत्र च कन्यालीक, कन्याया दूषणमुक्तम् ॥३॥

वेमौके भी नींद लेते (जँघते) हो १" तो वह उत्तर देता है—“नहीं, जँघ नहीं रहा हूँ” इस प्रकार का भाषण सूक्ष्म मृषावाद है । स्थूल वस्तु में खोटे परिणामों से असत्य बोलना स्थूल मृषावाद है ॥ २ ॥ यह पांच प्रकारका है—

(१) कन्या संवन्धी, (२) भूमि संवन्धी, (३) गोसंवन्धी, (४) न्यास (धरोहर) संवन्धी, (५) झूठी साक्षी देना ।

(१) कुल, शील, रूप आदि से युक्त निर्दोष कन्या को दूषित ठहराना, और कुल आदि से रहित दूषित कन्या को

भोसवु, अथवा दहाडे उधतो होय छतां 'नथी उधतो' अथ कहेवु धत्यादि ते सूक्ष्ममृषावाद कहेवाय छे अने अदरना भोटा परिणामो (भावो) थि असत्य भोसवु ते स्थूलमृषावाद कहेवामा आवे छे २. आ स्थूलमृषावादन पांच प्रकार छे—(१) कन्या अने वर सभधी जुहुं भोसवु (२) गाय से सादि पशु-पक्षी सभधी जुहुं भोसवु (३) भूमि-भेतर पादर-धर-जमीन-महेस-महेसात-वपार वगेरे सभधी जुहुं भोसवुं (४) डाधनी दार्ध पणु प्रकारनी थापणु अणववा सभधी (५) भोटी साक्षी-पय वरये जुहुं भोसवु. डाट-सभा विगेरेने वरये जुही जुपानी आपवी

पुढवी अलीयमेय, पुढवीए जं तयण्णहा कहण ।
गोगयहयाइविसए, विवरीय स्वावण गवालीय ॥४॥

पृथिव्यलीकमेतत्पृथिव्या यत्तद्वमयाकथनम् ।

गागबहमादिषिपये विपरीते स्वापने गवालीकम् ॥४॥

निर्दोष कहना कन्याश्लोक है । यहां कन्या—शब्द उपन्यास
होमे स मनुष्य मास का ग्रहण होता है ॥ ३ ॥

(२) उपजाऊ जमीन को अनुपजाऊ कहना और अनुप-
जाऊ को उपजाऊ कहना, कम मूल्यवाली को बहुमूल्य कहना
और बहुमूल्य का कम मूल्यवाली कहना भूमि—श्लोक है ।
यहां भूमि शब्द की उपसङ्गण है इस लिए भूमि शब्द से
सचित्त फल आदि का और अचित्त सुपर्ण आदि का ग्रहण
करना चाहिए

(१) वर कन्या—स वधी ओटवे तेओना कुल, शील ३५, अशु
यथार्थ होय छां यथार्थ नधी' ओम हडेवु अथवा शील ३५
अशुदिन होय अने हडेवु ह तेओ उपशेक्त अशुदिनयुक्त छे'
आ वर कन्याने हापवे। इक्त वरकन्याना लज्ज सज्ज पूरतो
छे' ओम नधी पशु समस्त मनुष्य प्राणीना शील ३५ अशुदिने
लगतो छे ओटवे आ वत अहसु करनारे न न मनुष्यना सम-
जममा आव्या होय तेने मनुष्यना यथार्थ शील ३५ अशुदि
हडेवा नेहजे ३

(२) लौभास्तीक ओटवे—जमीन—इणदूप होय तेने इणदूप
नधी ओम हडेवु जमीन इणदूप न होय तेने इणदूप हडेवी

हेमाईणं निभियद्ववणं वीसासपुव्वगं नासो ।

तस्मिं जं अवलवणं, तं नासालीयमागमे भणियं ॥५॥

हेमादीना निभृतस्थापन विश्वासपूर्वक न्यासः ।

तस्मिन् यदपलपनं, तन्न्यासालीकमागमे भणितम् ॥५॥

(३) गाय, घोड़ा, भैंस आदि चौपायों में जो प्रशस्त हों उन्हें अप्रशस्त कहना, और जो अप्रशस्त हों उन्हें प्रशस्त कहना, तथा पहले की तरह अल्प मूल्यवालों को बहुमूल्य और बहुमूल्यों को अल्प मूल्यवाला कहना, अथवा अधिक दूध देनेवाली को कम दूध देतेवाली कहना, और कम दूध वाली को अधिक दूध देनेवाली कहना गो-अलीक है ॥ ४ ॥

(४) किसी विश्वासपात्र पुरुष के पास मुहर, रूपया,

आधी किमतवाणी जमीन आदिने वधारे किमतवाणी कहेवी, वधारे किमतवाणी जमीनने आधी किमतवाणी कहेवी. आ भूमि शब्दनी व्याख्याथी दरेक सचेत वस्तु जेवी ढे-क्षण कूलादि तथा अचेत वस्तु जेवी ढे-सुवर्णादि दरेक वस्तुना पारामां जुहुं प्रोत्तु तेने 'लौभालीक' कहे छे

(३) गवालीक अटले गाय लेसादि चोपगां पशुओनी किमत, गुण दोष विगेरे यथार्थ न कहेवा तेने गवालीक कहे छे अल्प मुल्यवाणाने अहु मुल्यवाणा कहेवा अहु मुल्यवाणाने अल्प मूल्यवाणा कहेवा, अल्प दूध देवावाणाने अधिक दूध आपवावाणा कहेवा विगेरे ४

ज जम्हा कम्हा इय, घेत्तणुकोयमण्णहा भणइ ।
त हवइ कूढसक्त्वा, लीयं जिणसासणे समुवइट्ठो।धा।

यद्यस्मात्करमाभिष गृहीत्वोक्तोचमन्त्रवा मणसि ।

तद्भवति कूटसास्वासीकं त्रिनशासने समुपविष्टम् ॥६॥

साना, चौंवी, बस, भान्य आदि रस्वदेने को न्यास या घोहर करते हैं । उसके विषय में मिथ्या भाषण करना न्यास—अलीक है । जैसे—“मैं तुम्हारी वस्तु नहीं जानता, तुमने मुझे क्व दी थी ? बताओ कौन गवाह है ?” इत्यादि ॥ ५ ॥

(५) “ मैं उस वक्त वहाँ मौजूद था, यह सब बातें मन्त्री—सन्धी कह रहा है, मेरे सामने ये सब बातें

(४) थापसु भोसो—काँठ विश्वासपात्र भासुसने त्यां भेडेर, इपीया, सुवसु, आंही, भन, पान्य विभेरे काँठपसु वस्तु भाटभरासु यास तरीके, अधवा अभूक वभत सुधी साभववा भाटे काँठपसु भासुस भूकी अथ ने पछी विश्वासपात्र भासुस पोतानी वानत जग्यादी वस्तु भूडवी तेनी नाकजुवात करे तो तेसु थापसु ओणवी कडेवाय, अने कडे के—कुं काँठे अलुतो नभी जे काँठे भूडुठु डाय तो साक्षी वावो विभेरे वात रसु करे आ ओणवाने थापसुभोसो कडेवाय अने ते भोडु लुडु कडेवाय. आ सर्वां वजनीय छे ५.

(५) भोटी कुडी साक्षी—पोताने काँठपसु ज्यतनी जपर न डाय अने कडे के—कुं ते वभते त्यां वानर हतो इरेक

एवं पंचविहस्स य, थूलमुसाभासणस्स संचाओ ।
जो दोहि कुरणेहिं, जोएहि तीहिं तं वयं बीयं ॥७॥

एव पञ्चविधस्य च, स्थूलमृषाभाषणस्य संत्याग ।

यो द्वाभ्या करणाभ्या, योगैस्त्रिभिस्तद् व्रत द्वितीयम् ॥७॥

हुई थीं । ” इस प्रकार किसी का अपकार करने के अभि-
प्राय से या घूस लेकर झूठी गवाही देना कूटसाक्षी है । अथवा
“ यह ऐसा ही अपराधी है, मैं इस की सब करतूतें
जानता हूँ, इसने ऐसा काम किया जो किसी भी
तरह नहीं करना चाहिए ” इस प्रकार झूठ बोलना कूट-
साक्षी है ॥ ६ ॥

इस स्थूल मृषावाद का दो करण तीन योग से त्याग
करना स्थूल-मृषावादविरमण व्रत कहलाता है ॥ ७ ॥

वात जुडी होय छातां कहे डे—साथी वात छे, मारी सामे, मारी
इअरु दरेक वात भई हुत्ती डाईनु थुइ करवा माटे जुडी साक्षी
आपे निरपराधी होय अने कहे डे—ते अपराधी छे, तेणे आ
काम कर्तु छे आ अधु अने आवा प्रकारनु जुहु ‘कुडी साक्षी’
कहेवाय. डाई तथा पय वर्ये, तथा थुइ करवाना धरादाथी।
ठेर ठेर समाजमां डाईना थोटा गुणु—दोष प्रगट करे तेने पणु
‘ कुडीसाक्षी ’ कहेवाय ६

आ पांय प्रकारना स्थूलमृषावादनो थे करणु अने तणु
योगे (अटले मन वचन कायाथी आवा मृषावादनु कार्य करवुं
नही तेमज कराववु नही) त्याग करवो. ७

एत्य य पचऽइयार, वुञ्चते लक्ख-लक्खणोवेया ।
 सहसव्भक्खाणं तह, अव्वमक्खाण रहस्सस्स ॥८॥
 णियदारमतमेओ, मुसोवएसो य कूहलेहो य ।
 एएसिं पचण्ह, कमसो ख्व भणिज्जए अग्गे ॥९॥
 अवियारं जो मिच्छा, दोसाऽऽरोवो परत्य 'तु चोरो ।
 तु णीओ' इच्चेव, सहसव्भक्खाणमागमे वुत्तं ॥१०॥

अत्र च पञ्चासीचार उच्यन्ते लक्ष्यस्त्रणोपेता ।

सहसाम्यास्मानं तथा अम्यास्मान रहस्यस्य ॥८॥

निजदारमन्त्रमेन्द्रो मृषोपदेशश्च कूटकेसव ।

एतेषां पञ्चानां क्रमशो रूपं मण्यतेऽग्रे ॥९॥

अविचारं यो मिथ्या-दोषारोप परत्र त्वं चौर ।-

त्वं नीच इत्येवं, सहसाम्यास्मानमागमे उक्तम् ॥१०॥

इस के पांच अतिचार जानना चाहिए किन्तु आचरण नहीं करना चाहिए । वे इस प्रकार हैं—(१) सहसाऽभ्यास्मान, (२) रहाऽभ्यास्मान, (३) स्वदारमन्त्रमद, (४) मृषापदेश, (५) कूटस्त्रकरण ॥ ८ ॥ ९ ॥

आ प्रतन्ना पांच अतिचार असुवा पसु आइरवा नदी
 कारसु ठे आइरवाथी भूण नद अडित वास छे

पांच अतिचार आ प्रभासे—

(१) सहसाभ्यासु (२) रहस्साभ्यासु (३) स्वदार
 मन्त्रमे (४) मृषोपदेश (५) कूट स्त्रकरण ८-९

एगंते मिच्छेहि, गुज्झं जं किपि मंतयंतेसुं ।

मिच्छा दोसाऽऽरोवो, अब्भक्खाणं रहस्समक्खायं ॥

एका ते मित्रैर्गुह्यं, यत्किमपि मन्त्रयत्सु ।

मिथ्यादोषारोपोऽभ्याख्यान रहस्यमाख्यातम् ॥ ११ ॥

विचार किये बिना ही आवेश में आकर झट किसी पर मिथ्या आरोप लगा देना सहसाऽभ्याख्यान है । जैसे—
“तू चोर है, हरामजादा है—गोला है, यह तो डाकिनीसी मालूम होती है ।” इत्यादि १ (१०) लोग एकान्त में बैठ कर कुछ गुप्त परामर्श कर रहे हों तो उन पर मिथ्या दोष लगा देना रहोऽभ्याख्यान है । जैसे—“ये लोग आपस में राजा के विरुद्ध सलाह कर रहे थे ।”—
इत्यादि २ (११)

ये सहसाभ्याख्यान आर रहोभ्याख्यान, यदि व्रत की

(१) सहसाभ्याख्यान—सहसाअभ्याख्यान—विचार कर्या बिना आवेशमां आवी अकदम डाँटनापर मिथ्या आण यठावपु तेने सहसाअभ्याख्यान कहे छे. दाणला तरीके तु चोर छे हरामी छे, विगेरे भोखपु ते, अथवा डाँठने धास्का पडे तेषुं अकदम भोखी जपु ते पणु सहसाअभ्याख्यान कहेवाय (१०).

(२) रहस्साभ्याख्यान अटले—डाँठनी आनगी वात प्रगट करवी, डाँठनी पर भोटो आरोप भूकवो, डाँठना दोषो प्रगटमां भूकवा ते रहस्यअभ्याख्यान कहेवाय (११)

णिय-थी-मित्ताईण, समेओ गुञ्जमतपभिइस्स ।

णियदारमतमेओ, णायव्वो अह मुसोवएसो सो ॥१२॥

निखलीमित्रादीनां समेदो गुणमन्त्रप्रवृत्ते ।

निखत्रारमन्त्रमेदो अस्तव्योऽथ मृषोपदेश स ॥१२॥

परवाह न करके ज्ञान-ब्रह्म पर सेवन किये जायें ता अनाचार हा जाते हैं, यदि असाधपानी स इन का सेवन हो जाय तो अतिचार होते हैं ॥ १० ॥ ११ ॥

अपनी पत्नी के साथ एकान्त में किये-हुए काम-विभास आदि तथा गुप्त वार्ताभाष आदि दूसरे से कह देना स्वदारमंत्र मेव है । 'स्वदार' पद यहाँ पर उपलक्षण है, उस से अपने मित्र आदि का भी ग्रहण होता है, अर्थात् मित्र आदि की गुप्त बात एकान्त में कही हा उसे प्रकट कर देना भी अतिचार है ॥

आ सदसाभ्याभ्याभ्यान अने रहस्यमवस्थाभ्यान ने लक्ष्मी करीने आदरे तो अनाचार अथवा मतनो लभ यथै ठहेवाय, पक्षु ने अलक्षुया अभावपक्षु सेवन यक्षु डेय तो ते अति-चार ठहेवाय १०-११

(३) स्वदारमन्त्रभेद-पोतानी पत्नी साथे अमन्त्रमं यथैष कामविधास अथवा गुप्त वार्ताभाष ने लीजने ठहेवाया आवे तेने स्वदारमन्त्रभेद ठहे छे 'स्वदार' शब्द अर्थात् उपलक्षण छे आ शब्दही मित्र, कुटुम्ब, अग्रसन्धु आदिषो पक्षु यथैष गुप्त बात ने जहार प्रकट करवाया आवे तो ते अतिचार ठहेवाय.

जं अब्भुयए णीसेयसे य संदेहघत्थचित्तेण ।
पुट्ठो मिच्छोवइसइ, तत्तत्थस्सापरिन्नाणा ॥१३॥

यदभ्युदये नि श्रेयसे च सन्देहप्रस्तचित्तेन ।

पृष्ठो मिथ्योपदिशति, तत्त्वार्थस्याऽपरिज्ञानात् ॥१३॥

शंका—अपनी पत्नी की गुप्त बात कहने वाला यथार्थ (सच्चा) बोलता है फिर वह मृषावादी कैसे हुआ ? और ऐसी बात कहना अतिचारों में क्यों शामिल किया गया है ? ।

समाधान—ठीक है । पर गुप्त बात प्रगट हो जाने से, लज्जा आदि के कारण क्रोध और आवेश आजाता है । इस से स्त्री आदि, स्व-पर के प्राणों का घात आदि अनर्थ कर बैठती है, इसलिए इसे अतिचार कहा है ॥ १२ ॥

मिथ्यात्व का या मिथ्या उपदेश देना मृषोपदेश है । इह-परलोक सम्बन्धी उन्नति के विषय में किसी को सन्देह

शंका—पोतानी स्त्री साथे थयेस गुप्तवात कहेवा-
वाणे। सत्य बोले छे, तो तेने मृषावाद् डेम कहे छे। तेमज तेवी
वातने अतियारमा डेम गण्णे छे ?

समाधान—तमाइ कहेवु सत्य छे, पणु गुप्त वात
प्रगट थवाथी लज्जदिना कारणे प्राणी क्रोधना आवेशमां
पोताना अगार भीजना प्राणुने घात करे छे माटे तेने अति-
यार कहेस छे १२

(४)मृषा—उपदेश—अटले परलोक स य धी पूछता पोताने
मालुम नही होवाथी हि सादिने उपदेश आपे तेने मृषाउपदेश

हत्याङ्कोसलेण, अणुगणं जं परक्स्वराईण ।

पस्वचणबुद्धीण, विज्ञेया कूडलेहकिरिया सा ॥१४॥

हस्तादिकोशलेनानुकरणं यत्परक्स्वरादीनाम् ।

पस्वचनमुद्रया विज्ञेया कूटलेस्त्रिकिया सा ॥१४॥

हो और वह दूसरे से पूछ, किन्तु वह वास्तविकता को न जानता हुआ हिंसा आदि से युक्त वस्त्रा उपदेश देवे ता वह उपदेश मृपोपदेश है । अगर जान-बूझ कर झूठा उपदेश दे तो अनाचार है और भिना जाने दे ता अतिचार है, इस र्य इतना मद्स्वय कर लेना चाहिए ४ ॥ १३ ॥ छेस्त्र सिम्बना अर्थात् दूसरे की छहर आदि लगाकर हाथ की सफाई से दूसरे के अक्षरों की छवहू नकल करके उसी के हांग से सिम्ब देना कूटलेस्त्रिकिया है । यह भी पहले की तरह ही यदि बुद्धिपूर्वक हो तो अनाचार है और बुद्धिपूर्वक न हो तो अतिचार है ५ ॥१४॥

कडे छ अने जे अक्षी जुजीने ज्योटा अजर वधटा उपदेश आपे तो ते अनाचार कडेनाय पक्ष अज्ञान अवस्थाभां अजर भ्यास वगर ज्योटा उपदेश आपे तो ते अतिचार कडेनाय

द्वार्ध आपक्षी सधाड सेवा आवे तो तेने अवणी सधाड आपवी अगर ज्योटी रीते आहु-अवष्टु समजवी उपडे उपपन्न करवो तेने पक्ष भूभा-उपदेश कडे छे १३

(५) ज्योटा लेअपत्रादि-बुद्धि वेध पत्रादि अक्षी क्त्री बुद्धिपूर्वक समवा तेने अनाचार कडे छे पक्ष अज्ञानावस्थाभां

સખવા તેને અતિચાર કહે છે. આ અતિચારમાં વિશ્વાસઘાત દગો-ફટકો છેતરપીડી વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે ૧૪.

અચૈર્ય વ્રત

નીતિકાર પુરૂષોએ દશ પ્રાણ ઉપરાંત પૈસાને અગીયારમો પ્રાણ કહ્યો છે, તેનેવા પ્રાણપ્રિય દ્રવ્યનું હુરણ કરનાર વ્યક્તિ મહાન્ પાતકી ઠરે છે, ને આ ભવ તેમજ પર ભવમાં અત્યંત ઠ્ઠાણુ દુ ખ ભોગવે છે ચોરી નહિ કરનાર સદા સુખી રહે છે X

×સિદ્ધિસ્ત વૃણુતે સુકીર્તિરમલા, તસ્મૈ દદાત્યાદરમ્ ।
ત સપન્સકલા સમેતિ, ન કદાઽપ્યુવ્યાં ભવાર્તિશ્ચ તમ્ ।
દારિદ્ર્ય ન વિશેત્ત દીયસદન, દોષાશ્ચ દૂરે તત. ।
કુર્યુ સખ્યમનેન સજ્જનગણા. !, યત્સ્તૈન્યહીનૈર્જનૈઃ ॥

ભાવાર્થ-જે મનુષ્ય ચોરી કરતો નથી તે લક્ષ્મીને વરે છે, નિર્મળ કીર્તિનો ધણી થાય છે, આદરમાનને પામે છે, સકલસ પત્તિ તેની પાસે આવે છે ચોરી નહીં કરનાર વ્યક્તિને પૃથ્વી પર કદી કષ્ટ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેના ઘરમા દરિદ્રતા કદી પ્રવેશ કરતી નથી, દોષ સઠાને માટે દૂર રહે છે, તેથી સજ્જન પુરૂષોએ ચોરી નહીં કરનાર વ્યક્તિઓની સાથે મિત્રતા કરવી જોઈએ

અધ્યાત્મતત્વાલોકમાં કહ્યું છે કે—

“ The habit of stealing is base indeed, while non-stealing is path of right action (The end of Human life) The man whose hands are

જ્યો કેવળ આત્માર્થી છે તેના મારે તે જીનેશરોએ અધિક બારીકીથી અદત્ત (આપ્યા સિવાય) નો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે તે અદગના ચાર પ્રકાર છે (૧) સ્વામીઅદત્ત—આહાર, ઔષધિ વિગેરે ધણીની રબ સિવાય વાપરતું તે, (૨) જીવ અદત્ત—ધરધણીએ આપ્યા છતાં જો તે મહાનમાં સચેત (જીવવાળી) વસ્તુઓ ઢોય અગર સચેત અચેતથી મિશ્ર ઢોય એવું ધર મહાનાદિ વાપરતા જીવ—હિસા યત્રા સમવે છે તે તેવું ધર વાપરતા સાધુજીને જીવ—અદત્ત લાગે છે

(૩) તીર્થંકર—અદત્ત—પ્રભુની આજ્ઞા એવી છે કે સાધુજીને દ્રવ્ય સેવ કાલ અને ભાવ પ્રમાણે ચાલવું તેમાં કાઈ વિશ્વ (સ્વઅછદે) આવે તે તીર્થંકરની આજ્ઞાનું કિસ્લ ધન કરે છે તેથી તેને તીર્થંકર—અદત્ત લાગે

(૪) ગુરુઅદત્ત—શાસ્ત્રોક્ત રીતે વર્ણવેલ—બીતાથી ગુરુ મહાશક્તી આજ્ઞાને અવગણી જ આવે તેને ગુરુઅદત્ત લાગે

unstained with sin is promised His difficulties, if any are over come and he obtains heaven after death

ભાવાર્થ—શોરીનો અવધાઈ અરુચર નીચ છે, અધારે શોરીથી વેગળા રહીને જે અવધાઈ કરવો તે પુરુષાર્થને માર્ગ છે જેના દ્વારા પાપથી ખરદાએલા બિનાના છે તે પ્રસાદને પાત્ર છે તેની મુરદેશીનો સદતર નાશ થઈ અથ છે તે મૃત્યુ પછી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરે છે.

(३) अणुव्रत-अदत्तादानविरमण.

दुविहमदिन्नादाणा, वेरमणं पीह हवइ पुव्वं व ।
सुहुमं दुब्भावेणं-हरणं तण-सक्काराइयाणं जं ॥१॥

छाया.

द्विविधमदत्तादानाद्विरमणमपीह भवति पूर्ववत् ।

सूक्ष्मं दुर्भावेन हरणं तृणशर्करादीना यत् ॥१॥

भाषानुवाद.

जिस वस्तु का जो स्वामी है उस के द्वारा दिया बिना ही उसे ग्रहण करलेना अदत्तादान है, उससे निवृत्त होना अदत्तादानविरमण व्रत है । अदत्तादान भी सूक्ष्म और स्थूल के भेदसे दो प्रकार का है । जिन का कोई स्वामी नहीं है ऐसे तृण शर्करा (कंकर) आदि का बुरे अभिप्राय के बिना ग्रहण करना सूक्ष्म अदत्तादान है ॥१॥ और जिसके ग्रहण

आवा प्रकारनो सह तर त्याग इक्त उच्यते। टीये पडोयेल
(निग्रन्थ) साधुपुत्रोण करी शडे छे, पणु स सारमा रहेता
मुमुक्षु जे अमुक अशे अदत्तनो त्याग करयो धटे छे —

(३) अणुव्रत-स्थूलअदत्तादानविरमण.

जे वस्तुनो स्वामी या धणी होय अने तेनी पासेथी तेने पूछया बिना ते वस्तु लेवी तेने 'अदत्तादान' कहे छे आथी निवृत्त थवु तेने 'अदत्तादानविरमण' कहे छे

थूल तेयाहरण, हेमाईण परेसिं ज ।

थूलपि दुप्पगार वुत्तमचित्तं सच्चि च ॥२॥

पढमं वत्थाईण, सुन्नत्याईणमवहरण ।

वीय गवाइयाण, सुन्नत्याईणमवहरणं ॥३॥

स्थूलं स्तेयहरणं हेमादीनां परेषां च ।

स्थूलमपि द्विप्रकारमुच्छ्रम्भितं सच्चि च ॥२॥

प्रथमं क्वादीनां मुग्यस्तादीनामपहरणम् ।

द्वितीयं गवादीनां मुग्यस्तादीनामपहरणम् ॥३॥

करमे से चोरी का अपराध लग सकता है, ऐसे दूसरे के सुवर्ण आदि पदार्थों का ग्रहण करना स्थूल अदत्तादान है । यह दो प्रकार का है (१) सैमाळे-हुए या न सैमाळे हुए, बिस्पृत या समूह में आयेहुए गाय-भैंस आदि सच्चि पदार्थों

अदत्तादान के प्रकारना छे-(१) स्थूल (२) स्थूल के वस्तुने अर्थ स्वामी या पत्नी नथी लकी के वस्तु अथवा ठाकुर आदिने अर्थ पक्ष प्रकारनी जइदानत विना अहस्य करु तेने 'स्थूल अदत्तादान कहे छे ॥१॥ सुवर्णादि वस्तुना अथवा अन्य अर्थ भीजेने वेता गौरीना अपराधी बवाय तेने स्थूल अदत्तादान कहे छे

स्थूल अदत्तादानना के प्रकार छे (१) अश्वेत अदत्तादान अथु के अथ भैंस विगेरे (२) अश्वेत अदत्तादान अथु के

एवं दुविहस्सस्सा; दिन्नादाणस्स संपरिच्चाओ ।
 जो दोहिं करणेहि, जोएहिं तीहि तं वयं तीयं ॥४॥
 एत्थवि पंचइयारा, तेणाहड-तक्करप्पओगा य ।
 विरुद्धरज्जाइकमे, कूडतुला-कूडमाणे य ॥५॥
 एवं तप्पडिरुवग, ववहारो आगमा णेओ ।
 अग्गे कमसो वुच्चइ, लक्खणमेगेगमेएसिं ॥६॥

एव द्विविधस्यास्याऽदत्तादानस्य संपारत्याग ।

यो द्वाभ्या करणाभ्या, योगैस्त्रिभिस्तद व्रत तृतीयम् ॥४॥

अत्रापि पञ्चातिचारा, स्तेनाहृत-उत्करप्रयोगौ च ।

विरुद्धराज्यातिक्रम, कूटतुला-कूटमानं च ॥५॥

एव तत्प्रतिरूपकव्यवहार आगमाद् ज्ञेय ।

अग्रे क्रमश उच्यते, लक्षणमेकैकमेतेषाम् ॥६॥

का अपहरण करना सचित्त-अदत्तादान है । (२) सँभालकर रखेहुए, बिना सँभाल के रखेहुए, विस्मृत वस्त्र रथ सुवर्ण आदि अचित्त पदार्थों का अपहरण करना अचित्त-अदत्तादान है ॥ २ ॥ ३ ॥ इन सचित्त और अचित्त अदत्तादान

रथ, सुवर्ण, वस्त्र विगेरे अचेत पदार्थों ॥ २ ॥ ३ ॥ व्यावा
 स्थूल अदत्तादानने। ये करणु (चिरी करवी नही-कराववी नही)
 अने त्रणु योग (मन-वचन-काया)थी त्याग करवे। तेने स्थूल
 अदत्तादानविरमणु कहे छे ॥ ४ ॥

पठमो लोहवसा ज, चोरिय-पारक-वत्युणो गहण ।
सो तस्करप्रयोगो, चोरस्सुस्साहदाण जे ॥७॥

प्रथमो सोमवशाद् यच्चोरितपरक्रीमक्खुनो प्पणम् ।

स तस्करप्रयोगचौरस्योत्साहदानं यत् ॥७॥

का दो करण तीन यांग स त्याग करना स्पूल-अदत्तादान विरमणव्रत है ॥४॥ इस स्पूल-अदत्तादानविरमण व्रत के पांच अतीचार जानना चाहिए पर आचरण न करना चाहिए । वे अतीचार ये हैं—(१) स्तेनाहृत, (२) तस्करप्रयोग, (३) विरुद्धराज्यातिक्रम, (४) कूट्युसाकूट्यमान, (५) तत्प्रति रूपकर्म्यवहार ॥ ५ ॥ ६ ॥

‘स्तेन’ अर्थात् चोर द्वारा आहृत अर्थात् चोरी करके लाई हुई चांदी आदि वस्तु का सम्भवतः अल्प-भूष्य में ग्रहण करनेना

जीन प्रेतोनी भाइक आ वतना पल्लु पांच अतीचार छे ते अल्पवा पल्लु आहरवा नल्ली करलु के ते आहरवाभी अन्याचार यवाने सभव छे (१) स्तेनाहृत (२) तस्करप्रयोग- (३) विरुद्धराज्यातिक्रम (४) भोटा तोटा-भोटा भाप. (५) तत्प्रतिरूपक व्यवहार ॥ ५ ॥ ६ ॥

(१) स्तेनाहृत अर्थात् चोर द्वारा चोरी की गयी वस्तु का सम्भवतः यथ अल्प भूष्य आधी चोर पासेही लई लेनी ते स्तेनाहृत अतीचार छे

(२) तस्करप्रयोग अर्थात् चोर द्वारा चोरी करवाया प्रेरण

णियरायप्पडिऊले, -रज्जे समतिक्रमो भवे तीओ ।
कवडायारो तोलण-माणेसुं जो चउत्थो सो ॥८॥

निजराजप्रतिकूले, राज्ये समतिक्रमो भवेत्तृतीयः ।

कपटाचारस्तोलन, -मानयोर्यश्चतुर्थ स ॥८॥

स्तेनाहत अतिचार है १॥ चोरों को चोरी करने की प्रेरणा करना या उत्साह देना तस्करप्रयोग अतिचार है । जैसे— 'हाँ तुम पर धन को चुराओ' आदि २ ॥ ७ ॥ जिस राजाके राज्य में निवास करते हैं उस की आज्ञा के बिना उसके विरोधी राज्य में प्रवेश आदि करना, अर्थात् शत्रु-राज्य में घुसना आदि विरुद्ध राज्यातिक्रम है ॥ ३ ॥ खोटा तोलना खोटा मापना अर्थात् कपट करके तराजू अंगुली या हथेली चाँट आदि द्वारा थोड़ी वस्तु देना और अधिक लेना कूटतुला-कूटमान अतिचार है ४ ॥ ८ ॥ किसी वस्तु में उसी के

करवी, उत्साह आपवो, सहाय्य आपवी, तेने 'तस्करप्रयोग' कहे छे ॥ ७ ॥

(३) राज्ये योग्य रीते मनाछ करेस कार्य करवु ते अतियार कहेवाय

(४) वेपारनी अ हर भोटा तोला अथवा भोटा माप वाप-रवा, अथवा कपट करी नाजवानी हांडी नभाववी अथवा उची करवी, अथवा कापड आदिमां ओधु भरवु, थोडुं आपवु, अने अधिक लेवु तेने अतियार कहे छे ॥ ८ ॥

घयतदुलाइए ज, मरिमामरिमप्यमुल्लवत्युण ।
संमेलो छलभावा, अइयारो पचमो एसो ॥१॥

घृततन्दुलामदिके वत्त स-शाऽसदशास्त्रमूल्मवस्तुनाम् ।

संमेल-मूल्मभावादतिचार पञ्चम एव ॥१॥

समान दूसरी वस्तु मिला कर असली वस्तु के रूप में व्यवहार करना अर्थात् बहु मूल्य वाली वस्तु क समान अल्प मूल्य की वस्तु उस में मिलाकर बहु मूल्य वस्तु के भाव में उस बचना आदि तत्प्रतिरूपकव्यवहार है । यह अतिचार दो प्रकार का है—(१) अल्प मूल्य की समान वस्तु मिलाना और (२) अल्प मूल्य की असमान वस्तु मिलाना । रंग रूप और बिकनाई में घी क समान मेद और आखू आदि मिलाकर घी की कीमत में उस व्यवहार करना (बेचना) पहला भद है, और रूप रंग आदि में कुछ भिन्नता होने पर भी बहु मूल्य घासि (चाबस) आदि में कम कीमती घासि आदि मिलाकर बहु मूल्य की कीमत सेना दूसरा भद है ॥ ९ ॥

(५) समान वस्तुओंकी सेजनेज करी आढकने आपर्षु अधिक भूस्थवाणी वस्तुओंमां अइप भूस्थवाणी वस्तुओं नेजवी आपर्षु वस्तु जेक प्रकारनी जतावी, जीअ प्रकारनी आपर्षु, समान १ १ रगवाणी वस्तुओंमां अधिक अने अइप भूस्थवाणी वस्तुओंकी नेजसेज करी आढकादिने आपर्षु कर्षु ३ भी, ६५ शोआ विजेरनी सेजनेज आ व्यवहारने 'तदप्रतिश्च व्यवहार कडे छे

(૪) અણુવ્રત—સ્વદારસન્તોષ.

પિતૃપિતૃભિર્જાતૃભિઃ સહસા દારંતિ જે ચુ તે દારા ।
તેહિ જો પરિતોસો, વુચ્ચઈ એસો સદારસંતોસો ॥૧૧॥

છાયા

પિતૃપ્રમૃત્તિ પતિયોગાત્સહસા દારયન્તિ ચે સ્વલુ તે દારા ।

તૈર્ય પરિતોષ ઉચ્યતે એપ સ્વદારસન્તોષ ॥ ૧ ॥

ભાષાનુવાદ.

પતિ કે સાથ સમ્વન્ધ જોડ કર પિતા, માઈ આદિ કે સમ્વન્ધ કો જો દારણ કર દેતી હૈ અર્થાત્ છોડ દેતી હૈ ઉન્હે

(૪) અણુવ્રત—સ્વદારસન્તોષ—(અભયર્થ)

આ મહાન્ વ્રત^૧ સર્વથા પ્રકારે તો ઉચ્ચતમ કોટીના મુમુક્ષુ પુરુષોનેજ હોય છે પણ ગૃહસ્થીઓને પોતાની સ્ત્રીમાં સતોષ રાખવાનું શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું છે પતિની સાથે સબધ બાધી

સ્તેષાં વ્યાધિશતં પ્રયાતિ વિલયં તાપત્રય નચ્યતિ,

શ્રેયસ્સન્તતયો ભવન્તિ સતતં સાન્નિધ્યેમાસ્યુ સુરા ।

કીર્ત્તિર્મણ્ડિતમણ્ડલા દશદિશાં ધર્મે ધરાયાં સદા,

વૃદ્ધિ ગચ્છતિ, યાતિ પાપપટલી ચે શીલસમૃષિતાઃ ॥

ભાવાર્થ—જેનો આત્મા શીલથી ભૂષિત હોય તેનાથી સ્નેહકો દરદો દૂર નાસે છે, શારીરિક અથવા માનસિક દુખ બળીને લક્ષ્મ થાય છે, બ્રહ્મચારી પોતાનું જીવન સુખે સુખે વ્યતીત કરે છે, દેવો તેની હાજરીમાં રહે છે, તેની કીર્તિ^૨ દશે દિશામાં પ્રસરે છે, તેનો ધર્મ હમેશા વૃદ્ધિ પામે છે,

દાર કરતે છે । વિધિપૂર્વક વિવાહિત સ્ત્રી કા સ્વદાર કરતે છે ।
સ્વદાર મેં હી સન્તોષ ઢાના સ્વદારસન્તોષ કરાવાતા છે ।
અર્થાત્ પરસ્ત્રી-વેદ્યા આદિ સ સર્વયા નિવૃત્ત ઢાના ઓર ધર્મ-
પત્ની મેં હી સન્તાપ રસ્ના સ્વદારસન્તાપ વ્રત છે ॥ ૧ ॥

પિતા, ભાઈ આદિના સખપને છોડી દે છે તેને 'દારા' કહે છે
વિધિપૂર્વક વિવાહિત સ્ત્રીને સ્વદાર કહેવામાં આવે છે પોતાની
સ્ત્રીમા સતોષ રાખવો એટલે પરસ્ત્રી-વેદ્યા આદિથી સર્વથા
નિવૃત્ત રહેવું તેને સ્વદાર સતોષ કહે છે ॥ ૧ ॥

તત્વજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે કે—

Wise persons should try to observe the
vow of celibacy which like the sun shining
with full lustre destroys the darkness of various
kind of attachments and which like the wish-
fulfilling tree is a well desired object.

અર્થ — જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સુધારા તાપ આમળ ઉપદ્રવરૂપ અથ
કાર નાશ પ.મી જાણ છે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અશીષ વસ્તુઓને પ્રાપ્ત
કરવ મા કષ્ટતુમ સમાન છે તે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે જુદાઓએ
પ્રયત્ન કરવા એકાએક

દેવતા મનુષ્ય અને વિપ્ર સુખથી વિરહભોગેથી વિરામ
પામીન સદાજ સતોષ પ્રાપ્તિ પ્રમથાનમાં નિમગ્ન રહેવું તેનું
નમ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ છે આવા સુખમા મહામતના રક્ષણાર્થે જાની
પુત્ર અને નવ ના પાળવાની કરી છે તે વાક્ય સ્વરૂપ મુખ્ય
પુસ્તકને મનન કરવું યે છે —

शंका—कीमत देकर खरीदी हुई वेश्या कन्या आदि भी स्वदार है, क्योंकि उन्हें अपने अधीन कर लिया है, इस लिए उन्हें भी पत्नी मानना चाहिये ।

शंका—किंमत आपीने खरीदेली वेश्या अगर कन्या स्वदारा कहेवाय कारण के किंमत आपीने पोताने आधीन करी छे तो तेने पत्नी मानवी जेठये

नववाडना प्रकार—(१) वसति—स्त्री, पुत्र, पडक विगेरे रहे त्या अह्न्यारीये वासो रहेवु नही (२) कथा—काम वातो करवी नही (३) निषधा—स्त्रीनु आसन, शयन विगेरे वापरे नही, तेमज स्त्री जेठेली होय ते स्थाने जे धरी जेसी शके नही. (४) धन्दित्रय—स्त्री आदिना अगोपाग सराग पुद्धिथी नीरजे नही (५) कुडयतर—सीत अथवा पडडाना आतरे पणु स्त्री आदिकनो वास तजे तेमज स्त्री पुत्रना शण्डो न साभजे (६) पूर्वक्रीडा—पूर्वे अत्रतपणु करेली कामक्रीडा सलारे नही. (७) प्रणीत लोअन—विनाकारणु प्रतिदिन रसकसवाजो आहार दे नही (८) अतिमात्राहार—पोताना उमेश आवाना प्रमाणु उपरात वधारे भाय नही (९) विभूषा—शरीरनी शुश्रूषा विभूषा अर्थात् वस्त्रालकार—के तैलादिकना मर्दनथी अह्न्यारीये शरीरनी शोभा करवी तेमज कराववी नही वणी—

ब्रह्मचर्यं सदा रक्षेद्, अष्टधा रक्षणं पृथक्,
स्मरणं कीर्तनं केलि, प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ।
सकल्पोऽध्यवसायश्च, क्रियानिर्वृत्तिरेव च ।
एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिण ॥

तम्हा कन्ना वेस्सा, परइत्थीणं सयेव मंचाओ ।
फलिओ परिसंखाए, परपडिसेहा सदारसहेण ॥२॥

तस्मात्कन्या—नेस्मापरस्त्रीणां सदैव संयमात् ।

फलिष्ठ परिसंख्यया परप्रतिपेनास्त्वदारशम्भेन ॥ २ ॥

समाधान—खेद है, तुम्हें भ्रम हो गया । तुम जीसै
मीषकर सींग और पूँछ को एक कर रहे हो, महर्षियों के
अधिप्राय का विचार नहीं करते । पहले 'दार' शब्द की जो
व्युत्पत्ति की है उस से सिद्ध है कि 'दार' शब्द का प्रयोग
विवाहिता स्त्री के लिए ही होता है । सब कोठियों तथा कोपों
आदि में भी ऐसा ही प्रयोग पाया जाता है (२) इस लिए

समाधान—तभारी अदीया मंभीर भूष थाय छे, कास्लुके
तमे महर्षिआना अभिप्रायने नखी शकता नखी दारा 'ने
अर्थ विवाहितस्त्रीआमात्र वपराय छे अने आवेअर्थ इरक
काव्य अने छापमा प्रादुर्भूत थाय छे अेटले दारा 'शब्दकी
विधिपूर्वक विवाहित स्त्रीनु मंदसु करपु तेषु थाय छे अने
आधी वेश्या तथा कन्याने निषेध थाय छे अने 'द्व' शब्दकी

साधार्थ—रभरस्य, क्षीर्त्तन कीद्व जेपु शुभ साधक्य सकरप,
नख्यवसाय अने कुमपृत्ति, आ मेकुनना अक नमेधी इर
रहेवमात्र प्रसव्यपनु पावन बध शके छे

१ काव्य कोष आदि के नाम उपासकव्याख्या की अवतार
संजीवनी टीका में देख लें ।

परिणीया विहिपुव्वं, जा सेव हि दारसहओ वच्चा ।
तत्थ य 'स'-पया चाओ, कन्ना-वेस्सा-परत्थीणं ॥ ३ ॥

परिणीता विधिपूर्व या सैव हि दारशब्दतो वाच्या ।

तत्र च 'स्व'-पदात्त्याग कन्या-वेश्या-परस्त्रीणाम् ॥ ३ ॥

'दार' शब्द से विधि-पूर्वक विवाहित पत्नी का ग्रहण होता है अतः वेश्या और कन्या का निषेध समझना चाहिए तथा 'स्व' पद से अपनी धर्मपत्नी का ही ग्रहण होता है इस लिए यथाविधि विवाहित होने पर भी परस्त्रीनिषेध सिद्ध होता है ॥ ३ ॥ इसी को परिसंख्या कहते हैं । क हा भी है—

“ विधिरत्यन्तमप्राप्तौ नियमः पाक्षिके सति ।

तत्र चान्यत्र च प्राप्तौ, परिसंख्या निगद्यते ॥ १ ॥ ”

विधिपूर्वक विवाहित पतिपत्नी धर्मपत्नीनु अहणु करवु तेवे अर्थ थाय छे. यथाविधि विवाहित थयेथी परस्त्रीने निषेद्ध सिद्ध थाय छे ॥ ३ ॥ अनेज परिसंख्या कहे छे, जेम अन्यत्र कहे छे के—

“ जे अर्थ काठ पणु वाक्यथी प्राप्त न थनु होय अटवे जेनु पहिला थ्याय पणु विधान न कीधुं होय त्तारे विधि थाय छे ज्तारे अेक पक्षमां (विकल्पपत्रे) प्राप्त थाय त्तारे नियम थाय छे अने जे वात अेक स्थानमा प्राप्त थाय साथे साथे अीज ठेकाणु पणु प्राप्त थती होय त्तारे तेने परिसंख्या कहेवामां आवे छे ”

तेण क्यकीयाण, सुक्कुक्कोयाइहिं च णीयाणा
सव्वेसिं पडिसेहो, वियक्खणेहिं सय विवित्तव्वो ॥

तेन क्रमक्रीतानां शुक्कोक्तोचानिमिष नीतानाम् ।

सर्वासा प्रतिषेधा विचक्षणै स्वयं विवेकव्यम् ॥ ४ ॥

अर्थात् जा अर्थ किसी धान्य स मास न हा, अर्थात्

मिस का कहीं परहे विधान न किया गया हो तब विधि होती

है । जब पल्ल में (विकृत्य रूप से) मास हो तब नियम होता

है । मा एक स्थान पर मास हो और साथ ही अन्यत्र भी मास

हो तब परिसम्प्या जाती है ॥ १ ॥

परिमस्या किस को कहते हैं ?

“ एकस्यानेकत्रप्रसक्तस्यान्यतो निवृत्त्यर्थमेकत्र

पुनर्बिधानं परिमस्ये-”ति ।

जब एक अथ अनक स्थलों पर मास हो ता अनेक स्थलोंसे

निवृत्त करके फिर एक स्थल पर ही उस का विधान करना

परिसम्प्या है ।

प्रश्न-परिमस्या अर्थसे तु ?

उत्तर-जहाँ एक अथ नी अनेक स्थलें प्राप्ति होती है

तथा तने नीचे ठेकाप्रेषी निवृत्त करवा-दहाववा माटे न अक

स्थलें विधान करतु तने परिसम्प्या कहे छे आ परिसम्प्यातु

सप्तत्य छे दवे आसु प्रकरववा अथ समझवानु हे-अक निषय

योग रवन्नी परन्नी आदि अनेक स्थलैमां प्राप्त छे छता नीचे-

यह इस का लक्षण है । प्रकरण में इस प्रकार समझना—
 एक विषयभोग, स्वस्त्री-परस्त्री आदि अनेक स्थलों में प्राप्त था,
 अतः दूसरे-परस्त्री आदि-स्थलों से निवृत्त करने के लिए एक
 स्थान अर्थात् विधिपूर्वक विवाहित स्वधर्मपत्नी में 'स्वदार'
 पद से विधान करना यही परिसंख्या है । जैसे—

“ स्वेवनायो वीतरागो, दर्शनीयं च तत्पदम् ।
 संपादनीयं ज्ञानादि, श्रवणीयं च तद्वचः ” ॥१॥

वीतराग भगवान की भक्ति करनी चाहिए, उन का
 दर्शन करना चाहिए, ज्ञान आदि प्राप्त करना चाहिए और
 उनके वचन सुनने चाहिए ॥

इस वाक्य में वीतराग की भक्ति आदि का विधान है
 इसलिए उन से भिन्न सरागी की भक्ति के निषेध का तात्पर्य
 प्रगट होता है । ॥४॥ मूल बात यह है—

परस्त्री आदि-स्थलोथी निवृत्त-करवा-हुठाववा-भाटे अेक स्थणे
 अर्थात् विधिपूर्वक विवाहिता स्वधर्मपत्नीमां 'स्वदार'
 पदथी विधान करवु अेने परिसंख्या कहेवामां आवे छे,
 जेभ ठाई कहे—

“ वीतराग भगवाननी उपासना करवी, तेना दर्शन करवा
 ज्ञानादि गुण संपादन करवा अेने वीतराग भगवानना वचन
 सासणवा जेधअे ”

आमां वीतरागनी भक्ति आदिना विधान करेव छे ते

सुकुकोयाइवसा, जा णीया होइ किचिकालट्ट ।
अहवा वयदिन्ना जा, सा बुत्तेत्तरपरिग्गहिया ॥१५॥

सुकुकोयादिबशाद् वा नीसा भवति किञ्चित्कामर्षम् ।

अथवा वाग्दत्ता या, सा उक्तेत्तरपरिगृहीता ॥ ९ ॥

(१) परपुरुषगामिनी स्त्री को इत्वरिका कहते हैं, जबवा इत्वर का अर्थ है बादा समय, अतः पादे समय के लिए स्वीकार की हुई स्त्री इत्वरिकपरिगृहीता कहलाती है। वात्पर्य यह है कि—भादा या वृंस देकर परस्त्री का संबन्ध करना इत्वरिकपरिगृहीतागमन है, किन्तु वास्तव में 'इत्वर' शब्द अल्प और अल्पकालीन अर्थका वाचक है, अतएव इत्वरिकपरिगृहीता का अर्थ यह हुआ कि—अल्पकाल तक भवना अल्पकालवासी स्वीकार की हुई अर्थात् वाग्दत्ता (मिसक साव वाग्दान—सगाई—हो गया हो) ॥

(१) परपुरुषगामिनी स्त्रीने इत्वरिका कहे छे इत्वरिक जेटवे थोडा वधतने भाटे बहसु करेवी, भाडे अजर अमुक वधतने भाटे पैसा करवीने धावेवी स्त्री साथे व्यवहार करेवे तेने इत्वरिकपरि गृहीतागमन कहे छे अने आ इमित कर्षिता आरक करेवे तेनेज अतिआर कहे छे पसु न्यारे भासु कर्ष पूर वाय त्तारे अन्याआर कहेवाय छे

पसु विद्वानोनु जेम कहेवु छे क पोतानी परखेवी स्त्री
२॥७ अने उभरवावुकु न दोय छता तेनी साथे भोग भोगवे तो

અસ્સવિ પંચઽદ્યારા, વયસ્સ ઇત્તરપરિગ્ગહિયા ।
 અપરિગ્ગહિયેયાસું, ગમણં પઢમો તહા વીઓ ॥૭॥
 તીઓ અણંગકીડા, અવિ તુજ્જો પરવિવાહકરણં ચ ।
 એવં કામે ભોણ, તિવ્વહિલાસો ય પંચમો ણેઓ ॥૮॥

અસ્યાપિ પશ્ચાતીચારા વ્રતસ્ય, ઇત્વરપરિગૃહીતા ।

અપરિગૃહીતા, એતયોર્ગમન પ્રથમસ્તથા દ્વિતીય ॥ ૭ ॥

તૃતીયોઽનંગક્રોડા, અપિ તુર્ય પરવિવાહકરણ ચ ।

એવ કામે ભોગે તીત્રામિલાપથ્ર પશ્ચમો જ્ઞેય ॥ ૮ ॥

ઇસ કે પાચ અતીચાર હૈં વે જાનના ચાહિણે કિન્તુ આચરણ નહીં કરના ચાહિણે । વે ડ્સ પ્રકાર હૈં--(૧) ઇત્વરિકપરિગૃહીતા-ગમન, (૨) અપરિગૃહીતાગમન, (૩) અનંગક્રીડા, (૪) પરવિવાહ-કરણ, (૫) કામભોગતીત્રામિલાપ ॥૭॥૮॥

આવે છે ઠે સર્વનો પરિત્યાગ કરી ફક્ત પોતાની ધર્મપત્નીમા સતોષ રાખવો તેને પરદારવિરમણ અથવા સ્વદારસ તોષ કહે છે.

પોતાની સ્ત્રી સાથેના સભોગ ગૃહસ્થીઓને માટે છુટો છે છતાં તેમાં પણ અમુક મર્યાદા શાસ્ત્રકારોએ બાધી છે તેના ભગને અતિચાર કહે છે, જે મર્યાદા તોડવાથી દેશથી પાળેલ પ્રજ્ઞચર્યનું પણ ખ ડન થાય છે ॥૬॥

આના અતિચાર પાંચ છે જે જાણવા પણ આદરવા નહી.

(૧) ઇત્વરિકપરિગૃહીતાગમન, (૨) અપરિગૃહીતાગમન, (૩) અનંગક્રીડા, (૪) પરવિવાહકરણ, (૫) કામભોગતીત્રામિલાપ

ઓરાલિયસ્સરૂવા, એમણોરાલિયસ્સરૂવા ય ।
 ઇય દુવિહા પરદત્યો, આગમસિદ્ધત્યિ તત્ય પદમા ગા
 માણુસ-તિરિય-સરીરા, દેવસરીરા ડ વુમ્મણ વીયા ।
 વિથ્થરઓ પર્ણસિં, વુત્તો અન્નત્ય પવિવેગો ॥૬॥

ઔદારિકસ્વરૂપા,—એકમનોદારિકસ્વરૂપામ્ ।

इति द्विविधा परस्त्री, आगमसिद्धाऽस्ति तत्र प्रथमा तु ॥ ५ ॥

मानुषतिष्कञ्चरीरा देवशरीरा सूच्यते त्रितीया ।

विस्तरत एन्मोक्षोऽयत्र प्रविवेक ॥ ६ ॥

પરસ્ત્રી દો પ્રકારની છે—(૧) ઔદારિક શરીરવાસી ઔર

(૨) ઔદારિક શરીરવાસી સં મિશ્ર ॥૫॥ મનુષ્ય ઔર તિર્થંચો

કે શરીર કા ધારણ કરમેવાસી ઔદારિકશરીરધારિણી છે,

ઔર દેવશરીર કો ધારણ કરમેવાસી વૈકલ્પિકશરીરધારિણી

છે । માવાર્ય યહ કિ—ઇન સઘ કા પરિત્યાગ કરકે ક્રેષ્મ

પમપત્ની મે મન્તાપ કરના પરદારચિરમણ (સ્વદારસન્તોષ)

વ્રત છે ॥ ૬ ॥

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે વીતરાગથી બિન શરાખી

દેવની બક્તિ આદિ ન કરવી,

પરમી બે પ્રકારની છે (૧) ઔદારિકશરીરવાળી, (૨)

ઔદારિક શરીરથી બિન્ન મનુષ્ય અને તિર્થંચનુ શરીર ધારણ

કરવાવાળી ઔદારિક શરીરવાળી કદેવાય છે અને દેવી શરીર

ધારણ કરવાવાળી વૈકલ્પિક શરીરવાળી કદેવાય છે તાત્પર્ય એ

અસ્સવિ પંચઽડ્યારા, વયસ્સ ઇત્તરપરિગ્ગહિયા ।
 અપરિગ્ગહિયેયાસું, ગમણં પઢમો તહા વીઓ ॥૭॥
 તીઓ અણંગકીડા, અવિ તુજ્જો પરવિવાહકરણં ચ ।
 એવં કામે ભોણ, તિવ્વહિલાસો ય પચમો ણેઓ ॥૮॥

અસ્યાપિ પચ્ચાતીચારા વ્રતસ્ય, ઇત્વરપરિગૃહીતા ।

અપરિગૃહીતા, એતયોર્ગમન પ્રથમસ્તથા દ્વિતીય ॥ ૭ ॥

તૃતીયોઽનંગક્રીડા, અપિ તુર્ય પરવિવાહકરણ ચ ।

એવ કામે ભોગે તીવ્રાભિલાષશ્ચ પચ્ચમો જ્ઞેય ॥ ૮ ॥

ઇસ કે પાંચ અતીચાર હૈં વે જ્ઞાનના ચાઢિણ કિન્નુ આચરણ નહીં કરના ચાહિણ । વે ઇસ પ્રકાર હૈં—(૧) ઇત્વરિકપરિગૃહીતા-ગમન, (૨) અપરિગૃહીતાગમન, (૩) અનંગક્રીડા, (૪) પરવિવાહ-કરણ, (૫) કામભોગતીવ્રાભિલાષ ॥૭॥૮॥

આવે છે ઢે સર્વનો પરિત્યાગ કરી ઈક્ત પોતાની ધર્મપત્નીમા સતોષ રાખવો તેને પરદારવિરમણ અથવા સ્વદારસ તોષ કહે છે.

પોતાની સ્ત્રી સાથેનો સભોગ ગૃહસ્થીઓને માટે છુટો છે છતાં તેમાં પણ અમુક મર્યાદા શાસ્ત્રજારોએ બાધી છે તેના ભગને અતિચાર કહે છે, જે મર્યાદા તોડવાથી દેશથી પાળેલ બ્રહ્મચર્યનું પણ ખ ડન થાય છે ॥૬॥

આના અતિચાર પાંચ છે જે બાણુવા પણ આદરવા નહીં.
 (૧) ઈત્વરિકપરિગૃહીતાગમન, (૨) અપરિગૃહીતાગમન, (૩) અનંગક્રીડા, (૪) પરવિવાહકરણ, (૫) કામભોગતીવ્રાભિલાષ

सुकुम्भोयाइवसा, जा णीया होइ किचिकालद्व ।
अहवा वयदिना जा, सा वुत्तेत्तरपरिगृहिया ॥१॥

शुक्लेच्छोषादिवशात् सा नैसा मवति किञ्चित्कालार्धम् ।

अथवा वाग्दत्ता सा, सा उक्तेत्तरपरिगृहीता ॥ ९ ॥

(१) परंपुरूपगामिनी स्त्री को इत्वरिका कहते हैं, अथवा इत्वर का अर्थ है थोड़ा समय, अतः थोड़े समय के लिए स्वीकार की हुई स्त्री इत्वरिकपरिगृहीता कहलाती है। तात्पर्य यह है कि—भाड़ा या घूस देकर परस्त्री का संयम करना इत्वरिकपरिगृहीतागमन है, किन्तु वास्तव में 'इत्वर' शब्द अल्प और अल्पकालीन अर्थका वाचक है, अतएव इत्वरिकपरिगृहीता का अर्थ यह हुआ कि—अल्पकाल तक अथवा अल्पकालवाली स्वीकार की हुई अर्थात् वाग्दत्ता (जिसके साथ वाग्दान—सगाई—हो गया है) ॥

(१) परंपुरूपगामिनी स्त्रीने इत्वरिका कहे छे इत्वरिक अटवे थोड़ा वधतने आटे अहवु करेधी, आडे अथर अथुक् वधतने आटे पैसा करवीने आवेधी स्त्री साथे व्यवहार करवे तेने इत्वरिकपरि गृहीतागमन कहे छे अने आ इवित कार्यने अथर ल करवे तेने अतिथार कहे छे परु न्यारे आधु कार्य पूड साथ त्तारे अन्याय कहेवाय छे

पशु विद्वानोऽनु अथ कहेषु छे क पीतानी परस्त्रेणी स्त्री दाय अने वधरसायक न दाय छत्त तेनी साथे भोज भोगवे तो

तीए गमणं पढमो, अपरिगहिया उ कन्नमा वेस्सा ।
परइत्थी य इमासुं, गमणं वीओ इहत्थि अइयारो ॥

तस्या गमनं प्रथम, अपरिगृहीता तु कन्यका वेश्या ।

परस्त्री च, इमासु गमन द्वितीय इहास्त्यतीचार ॥ १० ॥

उस वाग्दत्ता के साथ गमन करना इत्वरिकपरिगृहीता-
गमन अतिचार है, इससे 'अपरिगृहीता' विशेषण भी
सार्थक सिद्ध हो जाता है । यह इत्वरिकपरिगृहीतागमन
जवतक अतिक्रम, व्यतिक्रम और अतीचार की सीमा तक रहता
है तब तक अतिचार है, इस के ऊपर अनाचार होजाता है ।

किसी दूषित कार्य को करने का संकल्प होना अतिक्रम
है । संकल्प किए हुए कार्य की सिद्धि के लिए साधन जुटाना
व्यतिक्रम है, साधन जुटजाने पर उस दूषित कार्य को आरंभ
करना अतिचार है और उस कार्य को पूरा कर देना
अनाचार है ॥

(२) पाणिग्रहण की हुई पत्नी से भिन्न वेश्या, कन्या,
विधवा आदि के साथ गमन करना अपरिगृहीतागमन है ॥१०॥

ते अतियार कहेवाय अने आ अतियारने षत्वरिकपरिगृहीता-
गमन ' कहे छे ॥ ८ ॥

(२) पाणीग्रहण सिवायनी विधवा-वेश्या-कन्या नीविगेरे
साथे गमन करवु तेने अपरिगृहीतागमन कहे छे ॥१०॥ ढाध-
डाँठ अम कहे छे के पोतानुं सगपणु थयु होय पणु लग्गथी

केसिंचि मए अपरिगृहीयेव विणिच्छिण्ह वयदिभा
एथ य सूईदोरगणाया गमण अणायारो ॥११॥
जोणिविभिन्नगे जा, कीला विसयस्स सिद्धिविवरीया
कामधबुद्धिवसओ, विन्नेया णगकीला सा ॥१२॥

केवाश्चित्ते-अपरिगृहीतैव विनिश्चितेह वाञ्छा ।

अत्र च सूचीवरकृत्मायात्गमनमनाचार ॥ ११ ॥

यानिविभिन्नाङ्गे या विषयस्य मुष्टिपरीक्षा ।

कामान्धनुश्चिवराठा - विन्नेयाऽनङ्गकीला सा ॥ १२ ॥

कोई-कोई अपरिगृहीता का अर्थ वाञ्छा मानते हैं। यहां पर
अतिक्रम, व्यतिक्रम और अतिचार पर्यन्त अतिचार है, और
इससे भागे अनाचार हो जाता है ॥ ११ ॥

(३) विषयभोग कं लिए जो स्वाभाविक अंग हैं उनसे
यिन्न मक्की, चमड़ी, या रबर आदि की बनी हुई कृत्रिम
योनि आदि अथवा मुन्म आदि में कामान्ध होकर विषय-भोग
करना अनङ्गकीला अतिचार है ॥१२॥

ओहाओहा न होय तेनी वेविशाज करेही श्री साथे गमन करु
तेने अपरि गृहीतागमन करे छे ॥ ११ ॥

३) विषयभोगने भाटे जे स्वाभाविक अंग छे ते सिवाय
अनेरा अत्र अथवा कृत्रिम अजोषांग बन्यावी तेनी साथे
विषयभोग भोगने तेने अनङ्गकीला करे छे ॥ १२ ॥

कन्याफलवञ्छाए, परस्स जं वा सभिन्नजाइम्मि ।
 उव्वहणं जं सहसा, णायव्वं परविवाहकरणं तं ॥१३॥
 जो कामंधो जाइं, धम्मं हाउं समुज्जओ हवइ ।
 तस्स विवाहविहाण, नो अइयारो य उसमणीई व ॥

कन्याफलवाञ्छया परस्य, यद्वा स्वभिन्नजातौ ।

उद्धहन यत्सहसा, ज्ञातव्य परविवाहकरण तत् ॥ १३ ॥

य कामान्धो जार्ति धर्मं हातु समुद्यतो भवति ।

तस्य विवाहविधान, नो अतिचारश्च ऋषभनीतिरिव ॥ १४ ॥

(४) अपनी सन्तान से भिन्न व्यक्तियों का कन्यादान के फल की कामना से अथवा स्नेह आदि के वश होकर विवाह कराना परविवाहकरण अतिचार है ॥ १३ ॥

यहां इतना और समझना चाहिए कि—विवाह न होने के कारण अगर कोई पुरुष जाति या धर्म से च्युत (भ्रष्ट) होने

(४) आपणा पोताना सतानादि तथा जइर पउये सगा-सपधीना सन्तानादिना विवाह सिवाय सिन्न व्यक्तिओना विवाहादिने जेडी देवा अथवा दसाली कभीशन विगेण्णाय जेक पीअनी लग्नअन्थि जेडी देवी ते अतियार कहेवाय, अने आ अतियारने ' परविवाहकरणु ' अतियार कहे छे, आमां पाणलग्न तेमज्ज वृद्धलग्ननो पणु सभावेश थाय छे ॥ १३ ॥

अहीं आटलु विशेष समजवानु डे विवाह नही होवाने लीधे द्वाध माणुस धर्मभ्रष्ट थतो होय तो आवा अवसरे

कामा-सदो रूव, गेज्जा मोएण गघ-रस-फासा ।
 तेसिं तिब्वा वध्द, अइयारो पचमो वुत्तो ॥१५॥
 कामुव्वेयग-चाईकरणाइणिसेवणा हि कामस्स ।
 अइवुद्धी खाराविव, स्वयस्स तेणप्पमलिणत्त ॥१६॥
 तम्हा तिब्बहिलासो, कामे भोए य जो ह्वइ सोवि ।
 अइयारो मतव्वो, जिणसासणतत्तविन्नेहि ॥१७॥

कामात्-शब्दा रूपं प्राप्या भोगेन गन्ध-रस-स्पर्शा ।
 तेषां तीव्रा वाञ्छा अतिचार पञ्चम उक्त ॥ १५ ॥
 कामोद्देवकवाञ्छीकरणादिनिषेवणादि कामस्य ।
 अतिवृद्धि क्षारादिव इत्यस्य तेनाऽऽत्ममस्मिन्त्वम् ॥ १६ ॥
 तस्मात्तीव्रामिच्छाय कामे भोगे च या मवति सोऽपि ।
 अतिचारो मन्सम्बो विनशासनतत्त्वविद् ॥ १७ ॥

की इच्छा करे तो आगामी अनर्थों से उसे बचाने के लिए सहायता देना भी ऋषभदेवकी नीति के न्याय से अतिचार नहीं है ॥ १४ ॥

(५) शब्द रूप गन्ध रस स्पर्श आदि विषयों की अत्यन्त तीव्र काममा रत्नना कामभोगतीव्रामिच्छाय अतिचार है ॥

तने आगामी अनर्थोंकी जमावा भातर सहायता आपकी श्रीरूपभदेव नीतिना न्यायकी दे अतिचार नहीं ॥ १४ ॥

(१) शब्द रूप गन्ध रस स्पर्शादि विषयेषु अत्यन्त

स्वपत्नी के साथ भी सदैव सुख-भोग की इच्छा रखना इसी अतिचार में शामिल है। यह काम के वेग को बढ़ानेवाले वाजीकरण आदि के सेवन से घाव पर नमक छिड़कने के समान कामवर्द्धक होने के कारण आत्मा की मलिनता का कारण है। ॥ १६ ॥ १७ ॥

यह स्वदारसंतोषनामक चौथा
अणुव्रत हुआ ॥४॥

तीव्र अभिलाषा राप्ते नहीं ॥१५॥ स्वपत्नी साथे पशु हंभेशा
तीव्र भोगनी ईच्छा राप्पी ते पशु अतिचार छे विषयवासना
वधारवा भोटे वाञ्छकरण पाक आदि भावु ते पशु अतिचार
छे, कारण ठे आ भावाथी नम धा उपर निमक पडवाथी धामां
वधारे पीडा थाय छे, तेम आ वस्तुओ कामने वधारनारी
होवाथी आत्माभां मलीनता थाय छे तेथी आ अतिचारने
' कामभोगतीव्राभिलाष अतिचार कहे छे ॥१६-१७ ॥

પરિચહના બે પ્રકાર બતાવ્યા છે. (૧) બાહ્ય (૨) આભ્યંતર-
 બાહ્ય પરિચહના નવ ભેદ છે (૧) ઊધાડી જમીન-ખેતરબાગ-
 બગીચા-કુવા-વાવ-તલાવ વિગેરે (૨) ઢાંકી જમીન-ધર-હાટ-
 હવેલી, કારખાના-ગોદામ વિગેરે (૩) સુવર્ણ-ધડેલુ અગર
 ઘડયા વિનાનુ (૪) ધન-મોહાર-ગીની-રૂપીયા-હીરા
 માણેક-મોતી વિગેરે. (૫) દ્વિપદ-એ પગવાળા જીવો-નોકર-
 ચાકર-દાસ-દાસી-ગુલામ વિગેરે તેમજ-હસ, પોપટ આદિ
 પક્ષિવિગેરે (૬) ચતુષ્પદ-ચાર પગવાળા જીવો-ગાય-ભેસ-બળદ-
 હાથી-ઘોડા વિગેરે (૭) ધરવખરી-ફરનીચર-ત્રાંબા-પિત્તળ-લોહ-
 કલાઈ વિગેરેના વાસણો, પાટ પાટલા આદિ (૮) શય્યા આસન
 વિગેરે ધાન્ય-ચોવીસ પ્રકારના અનાજ તથા-ધી-દુધ-દહી-
 ગોળ-સાકર વિગેરે (૯) ચાદી-ઘડેલી તેમજ ઘડયા વિનાની
 આભ્યંતર પરિચહના ૧૪ પ્રકાર છે (૧) હાસ્ય (૨) રતિ
 (૩) અરતિ (૪) ભય (૫) શોક (૬) દુઃખ (૭) સ્ત્રીવેદ
 (૮) પુરુષવેદ (૯) નપુ સકવેદ (૧૦) મિથ્યાત્વ (૧૧) અવિરત્તિ
 (૧૨) કષાય (૧૩) પ્રમાદ (૧૪) અશુભયોગ

બાહ્ય તેમજ આભ્યંતર પરિચહનો સર્વાંશે ત્યાગ કર્ત્વ સાધુ-
 પુરુષોજ કરી શકે, પણ ગૃહસ્થધર્મ પાળવાવાળાને રૂષિમુનિઓએ
 ઉપરોક્ત બાહ્યપરિચહની મર્યાદા કરવાનુ કહ્યું છે, ને તે મર્યાદા
 વ્યાજબી હોવી જોઈએ, કારણકે રૂ ૨૫) માસિક કમાતો
 માણુસ રૂ ૧) લાખની મર્યાદા બાંધે તો તેણે પરિચહવ્રત ગ્રહણ
 કર્યું છે, એમ કહેવાય નહી વ્યાજબીજ અને સતોષી થવાની

(५) अणुव्रत—इच्छापरिमाण

घणघन्नाइमणोरह, विसए ज पुव्वणिच्छियाए वि ।
मज्जायाए चाओ, त बुद्धइ पचम वय सत्ये ॥१॥

(छाया)

धनधान्यादिमनोरथविषय कपूर्वनिश्चिताया अपि ।

मर्यादाभासयोगस्तदुच्यते पञ्चमं कथं शास्त्रे ॥ १ ॥

भाषानुवाद

धन धान्य आदि नौ प्रकार के परिग्रह की मर्यादा कर
लना इच्छापरिमाण व्रत है । मनुष्य, शायी, गाय, घोड़ा,
धूम आदि सचेतन; और बरत, रत्न, साना-चौड़ी आदि अचे-
तन पदार्थों को ममत्वमायपूर्वक ग्रहण करनेपर उनकी रक्षा के
लिए इस प्रकारकी मर्यादा करकेना इच्छापरिमाण है, जैस-

य इतमं मनुष्य गत्र भक्ष आदि रसुंगा, इनसे अधिक नहीं,
नतमं बह्व रत्न हिरण्य आदि रसुंगा इससे ज्यादा नहीं ॥१॥

द्रष्टव्यं ते मतं ब्रह्मस्य धाम तेषु तेन कृणु भगि अन्ये उप
शक्तं वाद्यपरिमदनी मर्यादा यथा पथी आश्वतरने कभय
छोटवानी कौशीय करे

(५) अणुव्रत—ईच्छापरिमाण

उपशक्त धन धान्यादि नव प्रकारका परिग्रहनी मर्यादा
करना तन 'ईच्छापरिमाणव्रत' कहे छे तेभय मनुष्य कौशी
माय नसादि सचेत अन रत्न, सुवर्णादि अचेत पदार्थनि

જહસત્તિં ચ જહિચ્છં, પરિગ્ગહસ્સોઙ્ગેહ મજ્જાયા ।
જહ તિપ્પહડ્ડપ્પીભાવો, હવ્વહ તહા કિં તુ કરણિજ્જં ॥૨॥

યથાશક્તિ ચ યથેચ્છ, પરિગ્રહસ્યોચિતેહ મર્યાદા ।

યથા તૃષ્ણાલ્પીભાવો ભવતિ તથા કિન્તુ કર્મણીયમ્ ॥ ૨ ॥

કિતની મર્યાદા કરના યહ શ્રાવકોં કી ડચ્છા પર નિર્ભર હૈ
ઇસલિએ સવ, શક્તિ ઓર રુચિ કે અનુસાર મર્યાદા કર સકતે
હૈ, કિન્તુ યહ વ્યાન મેં રચના ચાહિએ કિ મર્યાદા કા પ્રયોજન
તૃષ્ણા કો કમ કરના હૈ, ઇસલિએ ઈસી મર્યાદા કરની ચાહિએ
જિમસે તૃષ્ણા કમ હો । યહી ઇસ વ્રત કા તાત્પર્ય હૈ । કહામી હૈ—

“જહ જહ લોહો અપ્પો, જહ જહડ્ડપ્પો પરિગ્ગહારંભો ।

તહ તહ સુહસ્સ લાહો, ણિજ્જરણં ચાત્તિ કમ્માણં ॥ ૧ ॥

અણુટ્ટમૂલં સવ્વં, ચડ્ડજ્જણં ણં પરિગ્ગહ ભાવા ।

લલિએ ધમ્મારામે, રમંતિ જે તે જણા ધન્ના” ॥૨॥

મમત્વભાવપૂર્વક ગ્રહણ કરી તેની મર્યાદા બાંધવી તેને પણ
' ઇચ્છાપરિમાણુવ્રત ' કહે છે ॥ ૧ ॥

જ્ઞાની પુરૂષોએ કહ્યું છે કે—“જમ જમ લોભ અટપ થાય
અને જમ જમ આરભ અને પરિગ્રહની કમી થાય છે—તેમ તેમ
સુખ વધતુ જાય છે, અને કર્મોની નિર્જરા થાય છે, સર્વ અન-
ર્થોતુ મૂલ પરિગ્રહ છે જો પરિગ્રહનો ભાવપૂર્વક ત્યાગ કરે તો
ધર્મરૂપી સુંદર શિવાનમાં રમણુ કરી શકે છે, ને આવા પુરૂષ
ધન્યવાદને પાત્ર છે ”

एत्यवि पत्रइयाय, स्वेत्ताइपमाणलघण पदमा ।

वीआ हिरण्यपभिड्,—पमाणपरिलघणं चेव ॥३॥

भत्रापि पद्मतीषाग क्षेत्रादिप्रमाणस्त्वनं प्रथम ।

द्वितीया हिरण्यप्रमृति,—प्रमाणपरिलघनं चैव ॥ ३ ॥

भावार्थ—“साम ज्यो—ज्यो अन्य हाता माता है, त्यो-
न्या परिग्रह और आरम्भ कम हात मात है, मुक्त बडता जाता
है आर कर्मोकी निर्जरा हाती है ॥ १ ॥ सप्त अनपौष्टा मृत
परिग्रह है । जा इस भाषों क साथ त्याग कर धर्मरूपी गुन्दर
उद्यान में स्थण करत है व महापुरुष धन्य है ’ ॥ २ ॥

इस उ-छापारिमाण प्रत क पांच अतीषार जानना चाहिए
किन्तु मसन न करना चाहिए । व इस प्रकार है—

१) भप्रवाप्तुप्रमाणानिक्रम, (२) हिरण्यमुषणप्रमाणानि
क्रम ३ धनधान्यप्रमाणानिक्रम, (४) डिपदगन्तुप्रमाणानि
क्रम ५ कण्यप्रमाणानिक्रम ॥ ३ ॥ ४ ॥

चोदप्रमता नृत्तनि ५७ नामना मेन्वभा पाप कर्तुं ३
नृत्तमनी ॥१॥ आशगी ते कथामजि ३३३
नाम ३३३३ ३३ ३३ ॥ २ ॥

ना ननना पाप अनिआर ३ ते अशुच ३३३ आदेश
नी १ ३३३ नृत्तमानिक्रम, (२) डिपदगन्तुप्रमाणानि
क्रम ३ धनधान्यप्रमाणानिक्रम, (४) डिपदगन्तुप्रमाणानि
क्रम ५ कण्यप्रमाणानिक्रम ॥ ३-४ ॥

१) नृत्तनि ५७ नामना मेन्वभा पाप कर्तुं ३

तीओ धणाइविसय, प्पमाणलंघो अह चउत्थो उ ।
 दुपयाइणो पमाणुलंघो कुप्पस्स पंचमो णेओ ॥४॥
 खेत्तं सस्सुप्पायण,—सत्ता भूमीगिहाइं तह वत्थु ।
 एसिं जा मज्जाया, ताए उल्लंघणं हवइ पढमो ॥५॥
 दीणाराइसु घडिया, ऽघडियाणं जं सुवण्णाणं ।
 रूप्पाइसु रययाण, तह मज्जायावइक्कमो बीओ ॥६॥

तृतीयो धनादिविषयप्रमाणलङ्घ, अथ चतुर्थस्तु ।

द्विपदादे प्रमाणोल्लङ्घ कुप्यस्य पञ्चमो ज्ञेय ॥ ४ ॥

क्षेत्र शस्योत्पादनसत्ता भूमीगृहादि तथा वास्तु ।

एषा या मर्यादा, तस्या उल्लङ्घन भवति प्रथमः ॥ ५ ॥

दीनारादिषु घटिताऽघटिताना यत्सुवर्णानाम् ।

रूप्यादिषु रजताना, तथा मर्यादाव्यतिक्रमो द्वितीय ॥ ६ ॥

(१) वर्षा या नदी आदि के जल से मींचे जाने पर धान्य को उत्पन्न करनेवाली भूमि को क्षेत्र कहते हैं । एक मजिलवाले और अनेक मजिल वाले—दोनों प्रकारके गृहों को वास्तु कहते हैं । इनकी जितनी मर्यादा की हो उसका उल्लघन करना क्षेत्र-वास्तुप्रमाणातिक्रम है ॥ ५ ॥

मकाननी ओक मकानमां गणुत्री करवी ते अतिथार छे आ
 प्रमाथे न करवु ओथि ओ(२)सोना यांटीनी मर्यादा पूरी थये नानी
 रकमने मोठी पनावी परिग्रहनी गणुत्री नही धटाडवी ओथिओ ६

गुड घय-दुद्धाईण, तह जव-गोहूम-सालिपभिईण ।
 जो ददमज्जायाए, अइकमो हवइ सो तीओ ॥७॥
 दामीदासाइसु तह, हसाइसु किंच गयहयाइसु ज ।
 तारिसमज्जायाए, समइकमण चउत्यो सो ॥८॥

गुह-शृस-गुग्धादीनां तथा भव-गोधूम-शालिप्रपृतीनाम् ।

यो ददमर्वाद्याया अतिक्रमो भवति स तृतीयः ॥ ७ ॥

दासीदासादिषु तथा हंसादिषु किञ्च गव्यहयादिषु यत् ।

सारिसमर्वाद्याया समतिक्रमण चतुर्थ्यं स ॥ ८ ॥

(२) दीनार-(सुहर-सिका) तथा आभूषणरूप अर्थात् घड़ी
 हुई या बिना घड़ी हुई रजत (चाँदी-सोने) की निश्चित मर्यादा
 का उल्लंघन करना दूसरा अतिषार है ॥ ६ ॥

(३) घी, दूध, दही, गुड़, शकर आदि धन और चांदन,
 गेहूँ, मूँग, उड़द, जौ, मक्का आदि धान्य कहेजाते हैं । इन दोनों
 के विषय में जो मर्यादा की हो उसका उल्लंघन करना तीसरा
 अतिषार है ॥ ७ ॥

(४) दासी, दास आदि मनुष्य और ईस मोर आदि पक्षी
 शिप्य, और हाथी, घोडा, गाय, बैल, मूस आदि चतुष्पद

(५) धन धान्यसु परिभाष्य पुरं धन्ये षोडश अने पक्षी
 धन धान्य वधी अथ तो भीजने नामे अथवा भीजना नामनो
 सोदो राष्ये अथमे नही ॥ ७ ॥

द्विपद चतुष्पदसु परिभाष्य पुरं धन्ये भीजना नामे ते

एवं मज्जायाए, सेज्जाऽऽसणवत्थ-भायणाइसु जं ।
उल्लंघणमिह वुत्तो, अइयारो पंचमो एसो ॥९॥

एव मर्यादाया शय्याऽऽसनवस्त्रभाजनादिषु यत् ।

उल्लङ्घनमिहोक्त, अतिचार पञ्चम एष ॥ ९ ॥

कहलाते है । इनके सम्बन्ध में की हुई मर्यादा को उल्लंघन करना चौथा अतिचार है ॥ ८ ॥

(५) शय्या, आसन, वस्त्र, वर्तन आदि कुप्य हैं । इनके सम्बन्धमें की हुई मर्यादाको उल्लंघन करना पांचवाँ अतिचार है ॥९॥

॥ इति पञ्चाणुव्रतानि ॥

राश्रवा ज्ञेय्ये नही, तेमज्जीज्जना द्विपद यतुपदने पोताना
भाटे उपयोग करे नही ॥ ८ ॥

(५) कपडा लता, वासणु इरनीयर आदि वस्तुनी मर्यादा
पूरी थये ते यीज्जेनु मुट्य कमती करी जीज्ज धर वप्परानी
यीज्जेने। उमेरे। करी मर्यादानु उल्लंघन थवुं ज्ञेय्ये नही ॥९॥

इति पांच अणुव्रत.

(૬) દિશાપરિભાષુવ્રત

પાંચ મૂળવ્રત ઉપરાંત આવકને માટે બીજા સાત વ્રત બતાવ્યા છે તે મૂળવ્રતોના યુક્તિમાં વધારો કરનારા હોય તે બાદીના સાતને યુક્તિવ્રત અને શિક્ષાવ્રતથી સંબોધવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત વ્રતો જે સ્વૈચ્છિક રીતે મહત્ત્વ કરવામાં આવે છે તે તેનો અર્થ એવો નથી કે લોકના મને તે સ્થળે જઈ વૃષ્ટિ પાર પાડવા માટે બાંધવું વ્રતનો અર્થ સતોષ ધારણ કરવાનો છે તે સામાજિક કાર્યો પારપાડવા માટે જન્મ અને તેમ જોઈ સ્થળે જવું એ ઈરાદાથી શાસ્ત્રકારોએ છઠ્ઠા વ્રતની પરિપક્વ કરી છે.

જેવી રીતે ખુસ્લા દ્વારવાળા ધરમા કચરો આવે છે તે પ્રકારે અવતીને આખા જગતના પાપનો હિસ્સો આવે છે મર્યાદા કરવાવાળી વ્યક્તિને જેટલું ક્ષેત્ર ખુસ્લું રહે છે, તેટલા જ ક્ષેત્રના પાપનો હિસ્સો આવે છે, ને બાકીનો બધો યામ છે છઠ્ઠા વ્રત ધારણ કરવાવાળી વ્યક્તિને બાબા લોકના પાપ નહીં આવતા બહુ જ યોગ્ય પાપનો હિસ્સો આવે છે કારણ કે તેણે વૃષ્ટિનો અમુક અંશે નિરોધ કર્યો છે આ વ્રત ધારણ કરવાથી વૃષ્ટિનો નિરોધ થાય છે તેટલું જ નહીં પણ મનને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને ભવિષ્યમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે એટલા માટે દિશાનુ પરિભાષુ બધિવાદ્ય શાસ્ત્રકારોએ દર્શાવ્યું છે.

(६) दिग्ब्रत.

मज्जाया गमणे होइ, पुव्वाइसु दिसासु जा ।
एयं सिया दिसिवयं, तिविहं तं च कित्तियं ॥१॥

छाया.

मर्यादा गमने भवति पूर्वादिषु दिक्षु या ।

एतत्स्यादिग्ब्रतं, त्रिविधं तच्च कीर्तितम् ॥ १ ॥

भाषानुवाद.

पूर्व पश्चिम आदि दिशाओंमें, ' मैं इतनी दूर तक ही जाऊँगा, इस से आगे नहीं जाऊँगा ' इस प्रकार दिशाओं की या दिशाओं में मर्यादा करलेना दिग्ब्रत है । यह ब्रत तीन प्रकार का है ॥ १ ॥ (१) ऊर्ध्व (२) अधः और (३) तिर्यक्-दिशा संबन्धी ।

(६) दिग्ब्रत.

पूर्व पश्चिम आदि दिशाओंमें अमुक मर्यादा सुधी जवु ते उपरांत न जवु आ मर्यादाने दिग्ब्रत कहे छे.

ऊर्ध्व दिशाओंमें अमुक छे सुधी जवु ते उपरांत न जवु तेने ऊर्ध्वदिग्ब्रत कहे छे. वावडी कुवा तणाव गुई आणु आदि नीची भूमिमें अमुक छे सुधी जवु तेने अधोदिग्ब्रत कहे छे वायव्य नैऋत्य ईशान आदि पुण्ड्रानी पणु ओमज मर्यादा थछे शके छे

उद्धाहोतिरियचाण, भेया तत्याइमं तु तं ।
 पव्वयाइसमारोहे, जो मज्जायाविणिच्छओ ॥२॥
 वीय वावी-कूव-भूमि, घराइविसए तहा ।
 वायव्वाइसु कोणेषु, पुव्वाइसु दिसासु य ॥३॥

ऊर्ध्वदिशि रक्षां मेवात्, तत्राऽऽदिमं तु तत् ।

पर्यन्तादिसमारोहे सो मर्यादाविनिश्चय ॥ २ ॥

द्वितीयं बापी कूप मृमिगृहादिविषये तथा ।

वायव्यादियु कोणेषु पूर्वादिषु विभु च ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वदिशामें इस प्रकारकी मर्यादा करछेना कि—‘पर्वत-
 के इस भाग तक ही मैं चढ़ूंगा, इस से ऊपर नहीं’
 यह ऊर्ध्वदिग्रत है ॥ २ ॥ बाबदी, कुंआ, तासाव मृमिगृह
 (भौंहरा) आदि में घुसने की मर्यादा का नियम करना
 अपादिग्रत है ॥ पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण दिशाओं में
 तथा वायव्य, नैर्ऋत्य, ईशान और आग्नेय कोणों में मर्यादा
 का नियम करना कि—‘अमुक दिशा में इस से आगे नहीं जा

(१) ऊर्ध्वदिशाप्रभाषु—अतिष्ठम—ऊर्ध्व दिशान्त
 परिभाषन्तु ऊर्ध्वपत उरु (२) अधोदिशाप्रभाषु—अति-
 ष्ठम—नीचेनी दिशानी उरु ओण भवी (३) तिर्यग्दिशा
 प्रभाषु—अतिष्ठम—आर दिशा अने आर विदिशा (भुज्जा)नी
 उरु ओण भी लु आ तलु वापत प्थास विना वरि उरु

मज्जायाए णियमणं, वक्खायं तिरियव्वयं ।
 वयस्सस्सवि पंचेव, अइयारा पकित्तिया ॥४॥
 उट्टे हेट्ठं तिरिक्खम्मि, मज्जायाए अइक्कमा ।
 पुव्वाइसु तहा मज्जाइयक्खेत्तविवड्डणं ॥५॥

मर्यादाया नियमन, व्याख्यात तिर्यग्ब्रतम् ।

व्रतस्यास्यापि पञ्चैवातीचारा प्रकीर्तिता ॥ ४ ॥

ऊर्ध्वेऽधस्तिरश्च मर्यादाया अतिक्रमा ।

पूर्वादिषु तथा मर्यादितक्षेत्रविवर्द्धनम् ॥ ५ ॥

ऊँगा' यह तिर्यग्दिग्ब्रत है ॥ इस के पाच अतिचार जानना चाहिए किन्तु सेवन नहीं करना चाहिए ॥ ४ ॥ वे ये हैं—(१) ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रम—ऊँची दिशा के प्रमाणको उल्लंघन करना, (२) अधोदिक्प्रमाणातिक्रम—नीची दिशाकी सीमाका भंग करना, (३) तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रम—तिरछी (पूर्व आदि) दिशाओंकी मर्यादा का उल्लंघन करना,

होय, विस्मृतिथी षनी गयु होय, जएणी करीने न षन्यु होय तोज अतिचार गणाय अने तेनी आलोयणा थाय, पए आ तए षापत जे जएणी षूअीने करी होय तो अनाचार कहे-वाय अटले व्रत षंग थयु कहेवाय

(४) क्षेत्रवृद्धि—अमुक दिशाभां जटली छुट छे तेथी आछे जर्धने तेटला वंधाराना डोश षीज दिशाभां जमेरी

मज्जायाणियमो जेसिं, दिसाए जारिसो कओ ।
एयन्विस्सरणं चेव, कमेणेह णिदंसिया ॥६॥

मर्यादानियमो येषां दिशो यादृश इति ।

एतद्विस्मरणं चैव क्रमणेह निदर्शिता ॥ ६ ॥

(४) क्षत्रहृदि—पूर्वादि दिशाओंमें गमन आगमनके लिए नियत किय हुए क्षेत्रको आवश्यकता होने पर दूसरी दिशाके कुछ अंश को मिलाकर बड़ा लेना ॥५॥ (५) स्पृत्यन्तर्धानम्—नियत मर्यादाको भूल माना । इनमें से पहलेके तीन अतिचार बुद्धिपूर्वक न हों तब अतिचार कहलाते हैं ज्ञान—बुद्धकर कोई ऊर्ध्व आदि किसी दिशा के प्रमाण का उत्संघन करे तो अनाचार होगा । चौथा अतिचार भी तब तक ही रहता है जब तक कि व्रत की अपेक्षा रसता हो, भागे बढ़ भी अनाचार हो जाता है ॥ ६ ॥ यह दिग्घत नामका छद्म व्रत समाप्त हुआ ॥ ६ ॥

आगण वधे तो अतिचार लाने (५) स्मृति अंतरधान—
मर्यादानो ध्यातुं भूषी नवे आ पथि अतिचार विस्मृति आ
द्विधी धधेव डेय तो अतिचार अस्तुय नहीतर अस्ती भुञ्जिने
कश्चाथी अनाचार कहेवाय ६

ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણવ્રત

જીવને આ જગતની વસ્તુઓનો એટલો બધો મોહ છે કે જે દાઢ આખો લોક સુવર્ણમય કરીને આપે તો પણ જીવને સતોષ થતો નથી. જીવ ફક્ત સત્રહ કરીનેજ રાજી થાય છે. એટલે સત્રહ કરવાની અપેક્ષાએ (૫ મુ) વ્રત દર્શાવ્યું છે પણ જીવને મર્યાદિત ક્ષેત્રની અદર આવેલી છે તે ચીજને લાખોના પ્રમાણમાં રહેલી છે ને બધી ચીજને જીવને ખપમાં પણ આવતી નથી છતાં ઉપયોગમાં લેવાની આકાંક્ષાએ પોતાને જરૂરીયાત ઉપરાંતની વસ્તુઓનો ત્યાગ પણ કરી શકતો નથી તેથી હ મેશાની જરૂરીયાત ઉપરાંત વસ્તુઓના ત્યાગ માટે શાસ્ત્રકારોએ સૂચવ્યું છે આ સંસારમાં અનાસક્ત પુરૂષને પોતાને જરૂર પડતી ચીજોજ હ મેશા વાપરવાની છે તેટલા માટે જોઈતી ચીજોનું પ્રમાણ બાંધી બાકીની ચીજોનો ત્યાગ કરવા માટે સાતમા વ્રતની યોજના થઈ છે તે સાથે વધારે સ્પષ્ટ કરવાનું જણાય છે કે જ્યારે સંસારમાં અમુક વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરી અમુક જીવ બાકીની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરે છે, તો પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે જ અલ્પ હિંસાજન્ય ધંધો જરૂરનો હોય તે ધંધાની છુટ રાખી બાકીના હિંસાજન્ય ધંધાની પણ બધી કરવી ઘટે છે તેટલા માટે સાતમા વ્રતમાં વધારે પ્રમાણમાં પાપની બંધી કરવાનો આશય છે.

ઉપભોગ પરિભોગની વસ્તુઓનો સમાવેશ મોટે ભાગે (૨૬) છઠ્ઠીસ બાબતોમાં થઈ જાય છે.

(७) उपभोगपरिभोगपरिमाणव्रत

उपभोगाद्भुं होइ, मज्जायाणियमो उ जो ।
 गुणवणसु त तीय, वयमेत्य जिणागमे ॥१॥
 भोयणा कम्मओ चेव, तमेय दुविहं मयं ।
 तथ भोयणओ ताव, वेमि एगेगसो क्मा ॥२॥
 तंजहो-१ल्लणिया २दत्त-वण चेव ३फल तहा ।

छाया

उपभोगादियु गन्ति मर्यादानियमस्तु य ।

गुणस्तेषु सप्ततीर्थे व्रतमत्र जिनागमे ॥१॥

भोजनाकर्मतश्चैव तदेतद्विनिर्भं मतम् ।

तत्र भोजनस्तत्तावद्द्विभोजनैः क्रमात् ॥२॥

तद्यथा-१ उर्ध्वनयनिका २ दन्तपाकनं चैव ३ फलं तथा ।

भाष्यनुवाद

उपभोग-परिभोगपरिमाण व्रत-उपभोग और परिभोगकी व्याख्या पहले कर चुके हैं । उनकी मर्यादा करना उपभोगपरिभोगपरिमाण व्रत है ॥ १ ॥ यह व्रत दो प्रकारका है-(१) भोजनसे और (२) कर्मसे ॥ २ ॥ १ आर्द्र

(७) उपभोग-परिभोग परिमाण व्रत

सातमा मतान् उपर वसुं न कर्षां भुञ्जन्ने प्रकारे छे (१)

भोजनशी (२) कर्मशी. (१) पहले प्रकारना २६ विधायकः-

४अभ्यङ्गणु५वट्टणाई, ६मज्जनं ७वत्थमेव य ॥३॥
 ८विलेपणं तथा ९पुष्पा-१०ऽऽभरणं चैव ११धूपणं ।
 एवं जं लोयविक्ष्वायं, १२पेयं १३भक्ष्ण १४मोयणो ॥
 १५सूवो १६विगइ १७सागाय, १८माहुरं १९जेमणंतहा ।
 २०पाणीयं २१मुहवासोय, २२वाहणो २३पाणहोपुणो ॥

४अभ्यङ्गनो-५द्वर्त्तने, ६मज्जन ७वत्थमेव च ॥३॥

८विलेपन तथा ९ पुष्पा १० भरण चैव ११धूपनम् ।

एव लोकविल्यात १२पेय १३भक्षण-१४मोदन ॥४॥

१५सूपो १६विकृति-१७शाकौ च, १८माधुर १९जेमन तथा ।

२०पानीय २१मुखवासश्च, २२वाहनो-२३पानहौ पुनः ॥५॥

नयनिका, २ दन्तधावन, ३ फल, ४ अभ्यङ्गन, ५ उद्वर्त्तन,
 ६ मज्जन, ७ वस्त्र, ८ विलेपन, ९ पुष्प, १० आभरण, ११
 धूप, १२ पेय, १३ भक्षण, १४ ओदन, १५ रूप, १६ विकृति,
 १७ शाक, १८ माधुरक, १९ जेमन, २० पानीय, २१ मुख-
 वास, २२ वाहन, २३ उपानत्, २४ शयन २५ सचित्त और

(१) आर्द्र नयनिका, (२) दन्तधावन, (३) ईस, (४) अल्पंजन,
 (५) उद्वर्त्तन, (६) मज्जन, (७) वस्त्र, (८) विलेपन,
 (९) पुष्प, (१०) आभरण, (११) धूप, (१२) पेय, (१३)
 भक्षण, (१४) ओदन, (१५) रूप, (१६) विकृति, (१७) शाक,
 (१८) माधुरक, (१९) जमण, (२०) पाणी, (२१) मुखवास,

२४सयणं २५सचित्तं २६द्वय, इमेव सव्ववत्थुसु ।
मज्जायाए णियमणं, मय भोयणओ वयं ॥६॥

२४शयनं २५सचित्तं २६द्वयम्, इत्येष (२६)सर्ववत्थुः ।

मर्यादाया नियमनं, मय भोजनतो व्रतम् ॥६॥

२६ द्रव्य, इन उपभोग-परिमोग के साम्य पदार्थोंमें मर्यादा करना भोजनसे-उपभोगपरिमोगपरिमाण व्रत है वह इस प्रकार—

(१) स्नान करनेसे भीगा हुआ शरीर पोंछनेके लिए बर्तोंकी मर्यादा करना आर्द्रनयनिकाविधिपरिमाण है ।
(२) दाँतों का मैल दूर करनेके लिए दातौन आदिकी मर्यादा करना दन्तधावनविधिपरिमाण है । (३) स्नान करने से पड़ेले मस्तक आदि पर छेप करनेके लिए आँबले आदि फलोंकी मर्यादा करनेको फलविधिपरिमाण कहते हैं ।

(२२) वाहन, (२३) उपानत्, (२४) शयन, (२५) सचित्त, अने (२६) द्रव्ये ।

(१) स्नान कर्था पछी शरीर छुछवा भाटे इभासादिवओ नी मर्यादा करवी तेने आर्द्रनयनिका विधिपरिभाषु' कडे छे (२) दात भोडु आदि साइ करवा भाटे दातसु विभेइनी मर्यादा करवी तेने ' दन्तधावनविधिपरिभाषु ' कडे छे (३) स्नान कर्था पड़ेला मस्तक शरीर आदि पर छेणवा भाटे अमर छेप करवा भाटे, अमर नावाधेवामां वपरात्ता इण-इसादिनी मर्यादा करवी तेने इणविधिपरिभाषु कडे छे

(४) स्नानसे पूर्व शरीर पर मसलनेके लिए शतपाक सहस्रपाक आदि तैलोंकी मर्यादा करना अभ्यञ्जनविधिपरिमाण है।

(५) स्नानसे पहले शरीरका मैल हटानेके लिए पीठी आदि की मर्यादा करना उद्धर्तनविधिपरिमाण है। (६) स्नानके लिए जलकी मर्यादा करना मज्जनविधिपरिमाण है। (७) पहनने ओढने आदिके लिए वस्त्रकी मर्यादा करना वस्त्रविधिपरिमाण है। (८) चन्दन कुंकुम केशर आदिकी मर्यादा करना विलेपनविधिपरिमाण है। (९) शरीर पर धारण करनेके

(४) स्नान कर्था पहलेला शरीर उपर मसणवा माटे शतपाक, सहस्र पाक आदि तेलनी मर्यादा करवी. अथवा शारीरिक सुष्पने माटे तेल अत्तरादिनी मर्यादा, करवी तेने अभ्यञ्जनविधि परिमाणु कहे छे (५) नहावा माटे साथु, माटी, पीठी, दही आदिना शरीर पर लेप करी मैल काढवा माटे आ वस्तुनी मर्यादा करवी तेने उद्धवर्तनविधिपरिमाणु कहे छे (६) स्नान करवा माटे पाणु आदिनी मर्यादा करवी तेने मज्जन विधिपरिमाणु कहे छे. (७) पहरेवा ओढवा पाथरवा माटे सुतराउ उनना, जरी अने शणुादिना वस्त्रोनी मर्यादा करवी तेने वस्त्रविधिपरिमाणु कहे छे (८) शरीरशोभा निमित्ते अगर लेप करवा निमित्ते चंदन-कुंकु, केशर सुष्पड आदिनी मर्यादा करवी तेने विलेपनविधिपरिमाणु कहे छे. (९) शरीर पर धारणु करवा माटे अथवा सुधवा माटे गुलाब, भोगशे, यम्पो, यपेली आदि कूलनी मर्यादा करवी तेने:

- लिए पुष्पोंकी मर्यादा करना पुष्पविधिपरिमाण है।
 (१०) शरीरकी शोभा बढ़ानेके लिए कदा, कुंडल, केयूर आदि
 आभूषणोंकी मर्यादा करना आभरणविधिपरिमाण है।
 (११) बख और शरीरको सुगन्धित करनेके लिए धूप दिये
 जाने योग्य पदार्थोंकी मर्यादा करना धूपविधिपरिमाण है।
 (१२) पीने योग्य काय (काढा) औषध तथा मपानक (क्षरत)
 आदि वस्तुओंकी मर्यादा करना पेयविधिपरिमाण है।
 (१३) पक्षानोंकी मर्यादा करना भक्षणविधिपरिमाण है।
 (१४) कर्म आदि जातिके श्राद्ध (घासल) की मर्यादा करना
 ओदनविधिपरिमाण है ॥ ४ ॥ (१५) चावल आदिमें
 मिलाकर स्वाद्य दानोंकी मर्यादा करना मूषविधिपरिमाण है।

पुष्पविधिपरिमाण ४६७ (१) शरीरपर शोभा करवा
 माटे धरेणु-दात्रीना आदि आभूषणोंकी मर्यादा करनी तेने
 आभरणविधिपरिमाण ४६७ (११) बख अथवा शरीरने
 सुगन्धित जनाववा माटे अजर मठानादि सुगन्धित जनाववा
 माटे धूप धुमाडे विज्ञेरीनी मर्यादा करनी तेने धूपविधि परि
 माण ४६७ (१२) पीवानी वस्तु जेवी ठे राज्यी, माय
 शर्जत काही, अका विज्ञेरीनी मर्यादा करनी तेने पेयविधि
 परिमाण ४६७ (१३) भावा माटे भिद्यठ पक्षान आदिनी
 मर्यादा करनी तेने भक्षणविधि परिमाण ४६७ (१४) शोभा,
 पीत्यरी शुद्धी विज्ञेरी रापी शकाय, पक्षापी शकाय तेवी वस्तु
 जेानी मर्यादा करनी तेने ओदनविधि परिमाण ४६७

(१६) घी दूध आदिकी मर्यादा करना विकृतिविधि-परिमाण है। (१७) वधुआ आदि शाकों की मर्यादा करना शाकविधिपरिमाण है। (१८) पके हुए स्वादिष्ट मीठे केला, आम, पनस, आदि फलोंकी मर्यादा करना माधुरकविधि-परिमाण है। (१९) सेव, पूआ, वडा, पकौड़ी आदिकी मर्यादा करना जेमनविधिपरिमाण है। (२०) पीने के जल की मर्यादा करना पानीयविधिपरिमाण है। (२१) मुखको सुवासित करनेके लिए लूंग कपूर आदि वस्तुओंकी मर्यादा

(१५) तुवेर, अडद, भग, अण्णा, वाल विगेरेनी दालनी मर्यादा करवी तेने सूपविधि परिमाणु कहे छे (१६) घी, दही, दुध, तेल, साकर आ पांय प्रकारना विगय क्ख्यां छे, तेनी मर्यादा करवी तेने विकृतिविधि परिमाणु कहे छे निःकृष्ट विगय जेवा ठे—दाइ, यरणी, मांस विगेरेने सर्वथा त्याग करवे। (१७) लीला शाक्यादिनी मर्यादा करवी तेने शाकविधि परिमाणु कहे छे (१८) पाका स्वादिष्ट मिठा इण, जेवा ठे—डेणा, जम, डेरी, पनस आदि इणोनी मर्यादा करवी तेने माधुरक विधि परिमाणु कहे छे तेमज सुडा भेवे जेवा ठे—द्राक्ष, पदाम, पिस्ता, चारोली, अजुर आदिनी मर्यादा करवी तेने पणु माधुरकविधिपरिमाणु कहे छे (१९) सेव, पूआ, वडा, पकौड़ी—आदि भावाभां वपराती तैयार करेली चिजेनी मर्यादा करवी तेने जमणुविधिपरिमाणु कहे छे (२०) पीवाना पाणीनी मर्यादा करवी तेने जलविधिपरिमाणु कहे छे।

करना मुखवासविधिपरिमाण है । (२२) घूमने फिरने आदि क लिए हाथी, पादा, रथ, मोटर, जहाज, इनाईचियान आदिकी मर्यादा करना वाहनविधिपरिमाण है । (२३) पैरों की रक्षाक लिए जूते (पगरस्वी) मौजे आदि की मर्यादा करना उपानविधिपरिमाण है ॥ ५ ॥ (२४) सोनेके सिंघे स्नात पलंग आदिकी मर्यादा करना शयनविधिपरिमाण है । (२५) इलायची साम्बूल आदि सचिह्न वस्तुओंकी मर्यादा करना सखिचिह्नविधिपरिमाण है । (२६) स्वादिम स्वादिम आदि द्रव्योंके विषयमें एक दो आदि संख्याकी मर्यादा करना द्रव्यविधिपरिमाण है ।

(२१) मुष्ने सुवासित करवा भाटे, पान-सोपारी-मेठापत्नी-सवीर्य अथवा विजेश्वरी मर्यादा करवी तेने मुखवासविधि परिभाष्यु कडे छे (२२) चार प्रकारना वाहन पनाभ्या छे (१) भाटे-बोटा-छोट-दुधी-जण्ड विजेश्वरी (२) इरवावाजा-गद्दी-मोटर-जमी-ट्राम-साठकस-रथ विजेश्वरी (३) तरवावाजा-स्टीमर वहायु देहीया विजेश्वरी (४) उठवावाजा-दुबार्थ-अद्वय-जलुन विजेश्वरी आ भाटे प्रकारना वाहननी मर्यादा करवी तेने वाहनविधिपरिभाष्यु कडे छे (२३) दुधपगनी रक्षा भाटे मोल-मुट-पमर्यादा आदिनी मर्यादा करवी तेने उपानविधिपरिभाष्यु कडे छे (२४) सुना वेसवा भाटे आसन-पलंग-भाट-पुरसी-टनल विजेश्वरी मर्यादा करवी तेने शयनविधिपरिभाष्यु कडे छे

तात्पर्य यह है कि-जो उत्कृष्ट व्रतधारी है उसे चारों प्रकारका प्रासुक ही आहार ग्रहण करना चाहिए । यदि प्रासुक न ग्रहण करे तो सचित्तका त्याग करना चाहिए । यदि सचित्तका भी त्याग न करे तो अनन्तकाय और बहुबीजका त्याग तो करना ही चाहिए ।

उपरोक्त सब न कर सके तो कमसे कम सचित्त १, द्रव्य (खाद्य पदार्थों की संख्या) २, विकृति (विगई-दूध आदि) ३, उपानत् (पगरखी मौजे आदि) ४, ताबूल ५, वस्त्र ६,

(२५) पाणी-लीलोतरी तथा पील सयेत वस्तुओ न्
हुमेशना व्यवहारमां आवती होय तेनी मर्यादा करवी तेने
सचित्तविधिपरिमाणु कहे छे (२६) उपर न्णाव्या मुण्य
अने न् वस्तुओ हुमेशना व्यवहारमां आवती होय ते वस्तु-
ओनी सभ्यानु परिमाणु पांधवु तेने द्रव्यविधिपरिमाणु
कहे छे

तात्पर्य ये छे क् न्णु उत्कृष्ट व्रत धारणु शीधा छे तेणु
यारे प्रकारना आहार प्रासुक अहणु करवा न्छेअ. न्
प्रासुक आहार अहणु न करी शके तो सचित्तनो त्याग करे,
अगर सचित्तनो पणु त्याग न करी शके तो अनन्तकाय अने
अहुपीनो त्याग तो आवके न्इर करवोअ न्छेअ

उपर दर्शावेल २६-प्रकारनी मर्यादा न करी शके तो
आवकणु नीचे न्णावेल १४ नियम तो अवश्य यथाशक्ति
प्रतिदिन चितारे-आयरे

पुष्प ७, वाहन ८, शयन (खाट-पसंग आदि) ९, बिछेपन (बन्दनादि) १०, ब्रह्मचर्य ११, दिक्षा १२, स्नान १३, और भक्त (भोजन) १४, इनके विषयमें मर्यादा करने रूप चौदह नियम तो भाषकको यथाशक्ति प्रतिदिन अवश्य पितारने (करने) चाहिए ॥ ६ ॥

(१) शयन वस्तुओं आवासीय भर्थादा (२) द्रव्य-आवासायक पदार्थोंनी सभ्या जावनी. (३) विकृति-धी-दूष-इही विगेरेनी भर्थादा (४) उपानत-पत्रभा-भोजन आदिनी भर्थादा (५) पान-सोपारी-ओषध्नी आदि भुजवासीनी भर्थादा (६) पहेरवा-ओढवा-वापरवा आटे कर्तनी भर्थादा. (७) पुष्प, अत्तर आदि सुभवानी वस्तुओंनी भर्थादा (८) वाहन-इपरैकत आर प्रकारेण वाहन वापरवानी भर्थादा (९) शयन-खाट-पाटवा-पसंग-पुरसी-मेळ आदि इरेनीअर वापरवानी भर्थादा (१०) बिछेपन-बन्दनकेसर आदि शरीरपर लगाठवावाणी वस्तुओंनी भर्थादा (११) ब्रह्मचर्य पाणवानी भर्थादा (१२) अमुक दिशाओंमां अमुक ग्राम सुधी क्वानी भर्थादा (१३) स्नान करवानी अने स्नान करवामां वपराती नीले क्वी के-पाणी साधु, तेल, पीठी आदिनी भर्थादा (१४) भोजनमा वपराती तमाभ नीले क्वी के-सोपा, बट, शण, जावरी विगेरेनी भर्थादा ६

अइयारा उ पंचेव, एयस्सवि णिरुविया ।
 सचित्तच्चायसंकप्पे, कये जं तस्स भक्खणं ॥७॥
 मज्जाइयसचित्तेणाहियस्सस्सऽहवाऽऽइमो ।
 गुंद-पक्कफलाईणं, जं वाऽणट्ठिफलस्स जो ॥८॥

अतिचारास्तु पञ्चैवैतस्यापि निरूपिता ।

सचित्तत्यागसकल्पे कृते यत्तस्य भक्षणम् ॥७॥

मर्यादितसचित्तेनाधिकस्यास्याऽथवाऽऽदिम ।

गुन्द्रपक्कफलादीनां, यद्वाऽनष्टिफलस्य य ॥८॥

इसके पाच अतिचार जानना चाहिए किन्तु सेवन नहीं करना चाहिए। वेइ स प्रकार हैं—(१) सचित्ताहार, (२) सचित्त-प्रतिवद्धाहार, (३) अपक्क औषधि (वनस्पति) का खाना, (४) अधकच्ची (मुश्किल से पकनेवाली) औषधि खाना, (५) तुच्छ औषधि खाना ।

(१) सचित्ताहार—सचित्त पदार्थों के त्यागी, अथवा मर्यादा कर लेनेवाले द्वारा परिमाण से अधिक सचित्त आहार खाया जाना ॥७॥

आ व्रतने पणु पांय अतियार छे ते ञणुवा पणु आह-
 रवा नही (१) सचित्ताहार (२) सचित्त प्रतिवद्धाहार (३)
 अपक्व औषधि (वनस्पति)नु भावु. (४) अद्धक्यरी पकायेली
 वस्तु भावी अथवा विधिपूर्वक रांध्या सिवायनी वस्तु भावी.
 (५) तुच्छ वनस्पति याने औषधिनु भावु.

आहारो सो ममो वीओ, अइयारो वये इह ।

‘ओसहीएभिपकाए, भक्खण चेव तीयगो ॥९॥

आहार स मतो द्वितीयोऽधीचारा ऋत इह ।

भोपवेरीफ्फकाया भद्रम पैव तृतीयक ॥९॥

(२) सच्चित्तप्रतिपन्नाहार—सच्चित्त वृक्ष आदि के साथ मिष्ठे हुए गोंद, पके फल आदिका भोजन करना जयवा “ छुठलो सच्चित्त है उसे फेंक दूंगा और रस—रस बूस सूंगा ” ऐसा विचार कर आम आदि का खाना दूसरा अतिचार है ॥ ८ ॥

(३) अपकौपधिभक्षणता—अपक अर्थात् अत्य (याही) पकी हुई वनस्पति का भक्षण करना तीसरा अतीचार है।

(१) सञ्चित्ताहार—हाथमें सदैव सञ्चित वस्तु आवानी जधी करी होय अगर अभुक्त भर्यादा होय तेनी व्यक्तिमें भर्यादा उपरात जूबधी आय तो अतिचार छाने अने नष्टी करीने आय तो मतनो भग यथे गखाय जेटवे अनाचार यथे कडेवाय अवय के सञ्चित वस्तुनो त्याग कर्यो होय ते सञ्चित वस्तु पूरी रीते अञ्चित न यर्छ होय तो नोभवनी नहि नो नोमने तो अतिचार यथे कडेवाय.

(२) सञ्चितप्रतिपन्नाहार—सञ्चित वस्तुनी साथे छानेक अञ्चित वस्तुनो आहार करवाधी अतिचार छाने माटे तेनी

दुष्पकोसहि-आहारो, अइयारो चउत्थगो ।

भूसिबिष्पभिईआय, तुच्छाए ओसहीअ जो ॥१०॥

आहारो अइयारो सो, वए एत्थत्थि पंचमो ॥

दुष्पकौषव्याहारोऽतीचारश्चतुर्थक ।

भूशिम्वीप्रभृतेश्च तुच्छाया औषधेर्यः ॥१०॥

आहारोऽतीचार स व्रत इहास्ति पञ्चमः

दोनों रूप मिले रहने से पके हुए का सन्देह रहता है इस से ईषत्पक्का भी भक्षण हो सकता है, इसलिए इस अतिचार की संभावना है ॥ ९ ॥

(४) दुष्पकौषधिभक्षणता-चिर कालसे अग्नि की आँच द्वारा सिझने वाली तूवी, चमलेकी फली आदि का भक्षण करना । इसमें आरंभ अधिक है और मिश्र होने का सन्देह रहता है अतः यह अतिचार है ॥

सयेत अयेतवाणी मिश्र वस्तु भावी जेधये नही आडनी साथे लागेले गुदर विगेरे आवा प्रकारनाने जीजे अतियार कहे छे.

(३) अपक्व औषधि लक्षण—पूरा पाक्या न होय तेवा पदार्थनो आहार करवो विगेरे

(४) दुष्पक्वौषधि लक्षण—अविधिपूर्वक जे वस्तु पकाववामां भावी होय तेनो आहार करवो ते अतियार गणाय, जेवा डे लडथां करेलां रीं गणुं—पोंठ—मकाईना डोडा—सींग विगेरे जे वस्तु वधारे अग्निथी पाडे तेवी वस्तु भावी जेधये नहि, कारणु डे ते वस्तुओ धणु अशे कायी रहेवा संभव छे.

[७] कर्मतउपभोगपरिभोगपरिमाणव्रतम्
उपभोगादिसु साहण, -दब्वाणमुवज्जणाय वावारो ।
तस्सि ज परिमाणं, चइऊणऽञ्चंतसावज्ज ॥१॥

उपभोगादिसु साहण-द्रव्याणामुपार्जनाय व्यापार ।

तस्मिन् यपरिमाणं, त्यक्त्वाऽयन्तसावज्जम् ॥१॥

(५) तुच्छौषधिभक्षणता-त्रिसर्मे विरापना अधिक
और हृष्टि कम हो ऐसी घनस्पति को तुच्छ घनस्पति कहते हैं ।
जैसे-शुंगफली सीताफल आदि ॥ १० ॥ घन का भक्षण करना
तुच्छौषधिभक्षण है ।

ये भी अद्युद्धिपूर्वक हों ता अतिचार हैं, और यदि बुद्धि-
पूर्वक हों ता अनाचार है ॥ १०-२ ॥

कर्मसे-उपभोगपरिभोगपरिमाण व्रत

उपभोग-परिभोग के योग्य पदार्थों की प्राप्ति का साध
द्रव्य है । अतः उस द्रव्य को उपार्जन करने के लिए किय

(५) तुच्छौषधि भक्षणम्—ए वस्तुमां आवानो भाग योडे
ढाय अने देही देवानो भाग वधारे ढाय ते वस्तु अप्पार्थ
अतिचार लागे अर्वां क-हाठम-सीताऊण-रोरडी-विजेरे

भोजनधी मर्माहित त्याग अपिशेक्तपञ्चाने आपारे अर्मां पर्थ
महान डि साअन्य व्यापारधी मर्माहित यक्कानु साअकार इरभावो

कर्मधी उपभोग परिभोग परिमाणव्रत

उपभोग परिभोगमां आवता पदार्थोनी प्राप्तिनु साधन
द्रव्य छे तेषी आ द्रव्य उपार्जन इरवार्मां यता व्यवसायने

इणमुवभोगाईणं, कम्मा वयमागमे समक्खायं ।
अस्सऽइयारा पणरस, हवंति अग्गे कमेण दड्ढव्वा ।२।

इदमुपभोगादीना, कर्मतो व्रतमागमे समाख्यातम् ।

अस्यातिचारा पञ्चदश भवन्ति, अग्रे क्रमेण द्रष्टव्याः ॥२॥

जाने वाला व्यापार भी उपभोग-परिभोग शब्द से कहा जाता है, इसलिए इस का अर्थ यह हुआ कि उपभोग-परिभोग की प्राप्ति के लिए अत्यन्त सावध व्यापार का परित्याग कर के (व्यापार की) मर्यादा कर लेना कर्मसे उपभोग-परिभोग-परिमाण व्रत है ॥ १ ॥

इस के पन्द्रह कर्मादान (अतिचार) श्रावक को जानना चाहिए परन्तु उन का सेवन नहीं करना चाहिए । वे ये हैं—

(१) इगालकर्म, (२) वनकर्म, (३) शाकटिककर्म, (४) भाटीकर्म, (५) स्फोटीकर्म, (६) दन्तवाणिज्य, (७) लाक्षा-

उपभोग परिभोग परिमाण व्रतमां गणुवामां आवे छे. तेथी उपभोग परिभोगनी प्राप्तिने भटे अत्यन्त सावध (हि साकारी) व्यापारनो परित्याग करी अमुक धधानी मर्यादा करवी तेने कर्मथी उपभोग परिभोग परिमाण व्रत कहे छे

जे व्यापारथी महान कर्मबन्धन अथवा पाप उत्पन्न थाय छे तेने शास्त्रकारो कर्मादान कहे छे ते व्यापारना पहर भागो नीये दर्शाववामां आव्या छे ते त्यागवा जेधये—

(१) इंगालकर्म, (२) वनकर्म, (३) शाकटिककर्म, (४) भाटीकर्म, (५) स्फोटीकर्म, (६) दन्तवाणिज्य, (७) लाक्षा-

दद्विऊण कद्वजाय तस्सिगालेहिं जीवियायरण ।
इगालकम्मणामा, पढमो अस्सऽत्थि अइयारो ॥३॥

दग्धा काष्ठवार्त तस्यङ्गासैर्जाविकाऽऽवरणम् ।

इङ्गासकर्मनामा प्रथमोऽस्यास्वतिचार ॥३॥

वाणिज्य, (८) रसवाणिज्य, (९) विषवाणिज्य, (१०) केश-
वाणिज्य, (११) यन्त्रपीठनकर्म (१२) निर्माञ्जनकर्म, (१३)
दवाग्निदापन, (१४) सरोइदतडागप्रापण, (१५) अस्तीजन-
पोषण ॥ २ ॥

(१) इङ्गासकर्म—सकदियों मसाकर चन्के कोयलों का
प्यापार करना । इस से पट्टकाय की बहुत हिंसा होती है
इसलिये यह अधिकार है । आगे की इसी कारण अधिकार
सम्मलना चाहिए ॥ ३ ॥

(२) वमकर्म—जंगल काटकर सकदियों बनना ।

वाणिज्य, (८) रसवाणिज्य, (९) विषवाणिज्य, (१०) केशवा-
णिज्य (११) यन्त्रपीठनकर्म, (१२) निर्माञ्जनकर्म (१३)
दवाग्निदापन, (१४) सरोइदतडागप्रापण, (१५) अस्तीजन-
पोषण

(१) इङ्गासकर्म—सकदियों काटकर जंगल को अस्ती
तैयार करी वेपार करने के लिये जंगल को अस्ती
बनाने के लिये ॥

(२) वनकर्म—जंगल काटकर सकदियों बनना ।

वणकम्मक्खो बीओ, छित्ता जं कड्विक्रयायरणं ।
 सगडविणिम्मिइकज्जं, साडीकम्माभिहो तीओ ॥४॥
 पसुपभिइहिं च भाडग, -गहणा जं जीवियासमायरणं
 सो अइयारो चोत्थो, भाडीकम्माभिहो णेओ ॥५॥
 पत्थरदारणपुढवी, -खणणव्वावारजीवियायरणं ।
 फोडीकम्मक्खो इह, अइयारो पंचमो वुत्तो ॥६॥

वनकर्माख्यो द्वितीयश्चित्त्वा यत्काष्ठविक्रयाचरणम् ।

शकटविनिर्मितिकार्यं, शाकटिककर्माभिधस्तृतीय ॥४॥

पशुप्रभृतिभिश्च भाटकप्रहणाद् यज्जीविकासमाचरणम् ।

सोऽतिचारश्चतुर्थो भाटीकर्माभिधो ज्ञेय ॥५॥

प्रस्तरदारण-पृथिवीखननव्यापारजीविकाचरणम् ।

स्फोटीकर्माख्य इहातिचार पञ्चम उक्त ॥६॥

(३) शाकटिककर्म-शकट (गाड़ी) वना-वनाकर
 जीविका चलाना ॥ ४ ॥

(४) भाटीकर्म-भाड़ा लेकर पशुओं आदि के द्वारा
 जीविकानिर्वाह करना ॥ ५ ॥

(३) शाकटिककर्म-गाड़ी-अेका-अगी-मोटर-जहाज-
 स्टीमर-विगेरे वाहन अनाववा तेमज वेयवानो वेपार करेवो.

(४) भाटीकर्म-डंट-घोड़ा-बेल-विगेरे तस प्राणुअे
 भाडे आपी तेनापर बार लादीने आलुविका यलाववी ते

छटो गयाइदत्त वावारो ह्वइ दत्तवाणिज्ज ।

तयणुय जउकयविकय, वावारो लक्खवाणिज्ज ॥७॥

पद्यो गवाद्रिदम्भ्यापारो मवति दन्तवाणिज्यम् ।

तदनु च बलुकमविक्रमभ्यापारो साक्षावाणिज्यम् ॥७॥

(५) स्फोटीकर्म—जमीन खोदकर और पत्थर आदि फाड़कर जीविका पसना ॥ ६ ॥

(६) दन्तवाणिज्य—दौतों का छेन-देन (व्यापार) कर के जीविका करना । ऐसा करने से लोभी किरात आदि हाथी आदि को मारने के लिए उत्साहित होते हैं, इसलिये इसे अतिवार कहा है ।

(७) साक्षावाणिज्य—साख का व्यापार करके जीविका निर्बाह करना । साख उपमक्षण है इसलिये मेनसिख, साबु, क्षार (सज्जी आदि) टंकणस्वार आदिका भी ग्रहण करना चाहिए । साख आदि के बर्ण वाले कुंपुबा आदि जीवों की हिंसा होती है इस कारण इसे अतिवार कहा है ॥ ७ ॥

(५) स्फोटीकर्म—पत्थर-अथवा, अजरण विभेरेनी आलो थोडावी वेपार करवे ।

(६) दन्तवाणिज्य—हाथीदांत-रेशम-स्तुरी, शीप, चम, शींगडा, ठोडी, वाचना नम ठरथु विभेरेनी आमदानी व्यापार करवे ।

(७) साक्षावाणिज्य—बाण-साणु-सोडा टंकणपार-विभेरे आरनी पथी करवे ।

मर्ज्जाइक्यविक्रय, वावारा जीवियाअ णिन्वाहो ।
 रसवाणिज्जपयक्खो, अइयारो अट्टमो विणिहिट्ठो ॥८॥
 वावारो य विसाणं, जो सिग्गयसोमलाईणं ।
 सो एसो अइयारो, विसवाणिज्जाभिहो णवमो ॥९॥

मर्जादिक्रयविक्रयव्यापाराज्जीविकाया निर्वाह ।

रसवाणिज्यपदाख्यो,—ऽतिचारोऽष्टमो विनिर्दिष्ट ॥८॥

व्यापारश्च विपाणा य शृङ्गकसोमलादीनाम् ।

स एषोऽतिचारो विषवाणिज्याभिधो नवम ॥९॥

(८) रसवाणिज्य-मदिरा आदि रसों का व्यापार कर के जीविका कमाना रसवाणिज्य है । यह वध वन्ध आदि अनर्थों को उत्पन्न करता है अतः अतिचार है ॥ ८ ॥

(९) विषवाणिज्य-शृङ्गक सोमल आदि विषों का व्यापार करके जीविका निर्वाह करना । यह साक्षात् ही प्राण नाश का कारण है अत एव इसे अतिचार कहा है ॥ ९ ॥

(१०) केशवाणिज्य-केश का अर्थ है केशवाला, लक्षणासे दासदासी आदि द्विपदोंका ग्रहण होता है, उन का

(८) रसवाणिज्य—दाइ, यर्षी, वेळ्ठेयल धी विगेरेने।
 वेपार करेवे ते.

(९) विषवाणिज्य—उरी पदार्थ—सोमल आदि उरी
 वस्तुओना वेपार करेवे ते

(१०) केशवाणिज्य—यमरीगाय आदि पशुओना वाण,

अह दसमो अइयारो, इह बुधइ केसवाणिज्जं ।
 कयविकयवावारो, दासीदासाइयाण जो ॥१०॥
 तिलसरिसवाइपीलण,—वावारो जतपीलणं कम्म ।
 पत्थ वए अइयारो, कहिमो एगारसो एव ॥११॥

अथ दशमोऽतिघार इहोप्यते केशवाणिज्यम् ।

कयविकयव्यापारो दासीदासादीनां च ॥१०॥

तिलसरिर्कपादिपीडन—व्यापारो यन्त्रपीडन कर्म ।

अत्र तदेऽतिघार कथित एकत्रयस्य एवम् ॥११॥

व्यापार करना केशवाणिज्य है । दास दासी आदि की पराधीनता और बन्ध आदि का हेतु होने से इसे अतिघार कहा है ॥१०॥

(११) यन्त्रपीडनकर्म—यंत्र (कोहलूआदि) द्वारा तिल सरसों आदि पैरमे का व्यापार करना ॥ ११ ॥

(१२) निलोच्छेदनकर्म—बैल, भैंसा, बकरा आदि को नर्षुसक बनाना (बधिया बनाना) । इस से बैल आदि को अत्यन्त पीड़ा हाती है इसलिये यह अतिघार है ॥ १२ ॥

पशुभिर्ना पीछ तथा आभङ्गा विभेदेनो व्यापार करवो आ
 ध धामा शुद्धम—दास—दासीनो पशु सम्भवेश करवाभं आवे छे

(११) यन्त्रपीडन कर्म—छन्द, मील माण्डि, आदि
 यात्रिक भीजेधी वेपार करवो ते

(१२) निलोच्छेदनकर्म—बेधआदिने नपु सक बनाववती,

अज-वस-महिसाईणं, जो संढीकरणरूव-वावारो
 णिल्लंछणकम्मक्खो, अइयारो वारसो एसो ॥१२॥
 जं च दवाणलदानं, भूमीए उव्वरत्तणं करिउं ।
 सो तेरसाइयारो, दवग्गिदावणपयक्खाओ ॥१३॥
 धन्नाइववणपोसणं,—कए य सरदहत्तलायाणं ।
 जो सोसो सो सरदह,—तलायसोसणमईयारो ॥१४॥

अज वृष-महिषादीना य षण्ठीकरणरूपव्यापार ।

निर्लाञ्छनकर्माख्योऽतिचारो द्वादश एषः ॥१२॥

यच्च दवानलदान, भूम्या उर्वरात्वं कर्तुम् ।

स त्रयोदशातिचारो,—दवाग्निदापनपदाख्यातः ॥१३॥

धान्यादिवपनपोषणकृते च सरोहृदत्तडागानाम् ।

य शोष स सरोहृदत्तडागशोषणमतीचारः ॥१४॥

(१३) दवाग्निदापन-भूमि को उर्वरा (उपजाऊ)
 बनाने के लिए दवाग्नि प्रज्वलित करना । त्रस स्थावर जीवों
 की हिंसा का कारण होने से इसे अतिचार कहा है ॥ १३ ॥

(१४) सरोहृदत्तडागशोषण-धान्य आदि बोन के

उट पेल पाडा आदिना नाक छान छेदवानो, पकरा विगेरेनो
 नाक छान थीरवानो व्यापार करवो ते

(१३) दवाग्निदापन—भूमिने इणद्रुप पनाववा भाटे.
 आग लगाडवी ते

कुलुटा वेसाईणं, पोसो भाढेण जीवियद्वजो ।
सो असईजणपोसण,—मइयारो पणरसो णेओ ॥१५॥

कुलुटावेद्यादीनां पोपो भाटन जीविकार्थं च ।

सोऽसतीजनपोषणमतिचार पञ्चदशा श्लोक ॥१५॥

सिप या बोये हुए धान्यों को पुष्ट करने के लिए सर इव तथाप
आदिमें से जल निकाल कर उन्हें सूखा देना । यह साक्षात् ही
भस—स्थावर जीवों की हिंसा का कारण है इससे इसे अतिचार
कहा है ॥ १४ ॥

(१५) असतीजनपोषण—जीविका निर्वाह करने के
लिए कुलुटा स्त्रियों को भाड़ा देकर रखना । यह सब अन्यों
का मूल और ब्रह्मचर्य का नाशक है, इसलिये इसे अतिचार
कहा है ।

य पन्हा कर्मादान कहावत हैं । जिन के द्वारा कठिन
कर्मों का बन्ध होता है या कठोर कर्मों का जिन के द्वारा
आदान—ग्रहण—होता हो उन्हें कर्मादान कहते हैं । इन कर्मा

(१४) सरोऽहृदतडागरोऽपशु—तथाप—कुट आदि,
आल्लविका भाटे सुकवचनो व्यापार करवो ते

(१५) असतीजनपोषण—आल्लविका अमर शोभ
भाटे वेश्याञ्चो अमर पराज भीञ्चने पोषवी, कुतरा, निशाडी,
तेतर, व्याज विभेरे हि सक प्राण्डीञ्चनो विकार न्निमित्ते पावशु
करवु ते

(८) अनर्थदण्डविरमण व्रत

गीहेउ जीवपीडायरणं जं सो अणट्टदंडो य ।

वत्तारि अस्स भेया, अवज्ञाणायरियणामगो पढमो ॥१॥

छाया

निर्हेतु जीवपीडाचरणं यत्सोऽनर्थदण्डश्च ।

चत्वारोऽस्य मेदा अपध्यानाचरितनामक प्रथम ॥ १ ॥

दानों को श्रावक न स्वयं करते हैं, न दूसरे से कराते हैं, न करते हुए की अनुमोदना करते हैं । भगवतीसूत्र में कहा है

“ जो श्रावक हैं उन्हें पन्द्रह कर्मादान स्वयं करना कराना या दूसरे करते हुए को भला जानना नहीं कल्पता है” ॥१५॥

यह उपभोगपरिभोगपरिमाण नामका सातवाँ

व्रत समाप्त हुआ ।

भाषानुवाद.

अनर्थदण्डविरमणव्रत-क्षेत्र, धन, गृह, शरीर, कुल, दासी दास दार (स्त्री) आदि के लिए अर्थात् प्रयोजन के लिए जो

आ पं० १२ पापतोने कर्मादान कहे छे, कारणु के आ पं० १२ स्थणो महान कर्माणा अधनइप छे तो श्रावकगणु आ कर्मादान स्वयं करे नही, करावे नही, तेमज करताने अनुमोदन आये नही.

(८) अनर्थदंडविरमण व्रत

क्षेत्र, धन, गृह, शरीर, कुल, दासी, स्त्री आदि कुटुम्ब परिवार माटे आ एव कर्म पाधि छे ते अर्थदंड कहे-

अविय पमायायरिओ, बीओ हिंसापयाणमह तीओ ।
 चोत्यो तहेव वुत्तो, जिणसत्ये पावकम्मउवएसो ॥१॥
 अत्ताइज्जाणेहिं, परस्वेयविही निरुट्टय पढमो ।
 बीओ पमायओ अव, भासा तेह्मइमायणुग्घाडो ॥१॥

अपिच प्रमादाचरितो द्वितीया हिंसाप्रदानमश्च तृतीयः ।

अनर्थस्तथैवोक्तं, चिनशाद्धे पापकर्मोपदेशः ॥ २ ॥

भाष्यार्चिष्यान् परस्वेयविधिर्निरुद्धं प्रथमः ।

द्वितीयः प्रमादतोऽपभाषा तैस्मादिभाषनोद्भाट ॥ ३ ॥

वृद्ध किया जाता है वह अनर्थ-दण्ड है, और निष्प्रयोजन दण्ड को अनर्थ-दण्ड कहते हैं अर्थात् बिना प्रयोजन ही किसी को संज्ञेय पहुँचाना अनर्थ दण्ड है ॥ १ ॥ यह अनर्थ-दण्ड चार प्रकारका है—(१) अपध्यानाचरित (२) प्रमादाचरित, (३) हिंसाप्रदान, और (४) पापकर्मोपदेश ॥ २ ॥

भार्चध्यान और रौद्रध्यान के बस होकर प्राणीको निष्प्रयोजन संज्ञेय पहुँचाना अपध्यानाचरित है (१) प्रमाद के वायु छे पशु पक्षी वनत छपने छार्छ पशु प्रहारना स्वायु देय नदी छर्वा पगर प्रभोजने कम जाधि छे तेने अनर्थदण्ड छे छे

अनर्थदण्ड चार प्रकार छे (१) अपध्यानाचरित, (२) प्रमादाचरित (३) हिंसाप्रदान, (४) पापकर्मोपदेश

वश होकर व्यर्थ घुरे (कष्टप्रद) वचन बोलना आदि, अथवा प्रमाद-वश घी तेल आदि के बर्तनों को उघाड़ा (खुला) रखना प्रमादाचरित है (२) ॥ ३ ॥ विना प्रयोजन तलवार,

(१) अपध्यानाचरित—अटले भोदु ध्यान अपध्या-
नना ये प्रकार छे (१) आर्तध्यान—अनिष्ट वस्तुनो सयोग
होय तो तेनो वियोग चितववो ते ईष्ट वस्तुनो वियोग होय
तो तेनो सयोग चिंतववो ते रोग अथवा सकट आवे दीनपशुं
धारणु करी शोक करवो ते लविष्यमां उत्तम कामलोग लोग-
ववानी वाञ्छना करवी ते (२) इद्रध्यान—डोईने भारवानी
अथवा हानी पहोंयाडवानी छञ्छ करवी ते अर आईने कुवामां
पडीने, अग्निमा षणीने, पर्वत विगेरे उपरथी पडीने आत्म-
धात करवानु चिन्तवन करवु ते षुहु भोलवामां आनंद मानवो
ते षुठी वातने साथी अनाववा भाटे अनेक प्रकारनी कटप-
नाओ युक्तिओ करवी ते चोरी करवामा आनंद मानवो तथा
चोरी करवानो वियार करवो परिग्रह वधारवामां वियार करवो
तथा ते राभवामां आनंद मानवो आ आर्तध्यान अने इद्र
ध्यान अन्ने अपध्यननी अस्तिना लेद छे

(२) प्रमादाचरित—प्रमादचर्या प्रमादवश थछेने व्यर्थ
कष्टप्रद वचन भोलवां अथवा प्रमादवश घी तेल आदिना
वर्तन उघाडां राभवामां ते शास्त्रकारोअे कथुं छे डे—

मज्जं विसय कसाया निदा विगहा य पंचमी भणिया ।
एए पञ्च पमाया, जीवं पाडंति संसारे ॥१॥

કસ્સવિ ણિયેવિ હત્યે વિહલ સ્વગ્ગાદધારણ તીઓ ।
 ચોત્યો સો સાવજ્જો, ચણસદાણં મણિજ્જણં જમિહ ॥૪૧॥

કસ્સાપિ નિવ્વેડપિ હસ્તે, વિપ્પસં સજ્જાદિધારણં તૃતીય ।

ચતુર્થ સ સાવણોપદેશવાનં ગમ્મતે યદિહ ॥ ૪ ॥

શુભ, માસા, મંદાન્ના આદિ હિંસા કે સાધનમૂલ શ્રદ્ધાં કો પિત્તી કે હાથ મેં ડેના, ચપલ્લક્ષણ સે અપને હાથ મેં રસ્તના મીં હિંસાપ્રદાન અનર્યક્ષ્ણ હૈ (૩) પાપ કી પ્રધાનતાવાસા, અથવા પાપ કો પૈશ કરનેવાસા અર્થાત્ સાવચ ચપલેષ ડેના

ભાવાર્થ—(૧)મહ (અહ કાર) ને મધના નામથી ઝાળખ-
 વામાં આવે છે એમ કાર પીવાથી માણસ બેશાન થઈ અપ
 છે તેમજ અહ કારરૂપી કાર પી માણસ ગડિાતુર થઈ અપ છે.
 (૨)વિષય—પાણે ઈ દ્રવ્યોના વિષયોનુ સેવન કરવું તેને વિષય
 કહે છે (૩) કષાય—હોષ—માન—માયા અને લોભનુ સેવન કરવું
 તેને કષાય કહે છે (૪)નિદ્રા—નિદ્રા પોતાના નિત્ય કર્મ કરવામાં
 આગલ કરવો તેને નિદ્રા કહે છે (૫) વિકથા—વિકથાના આર
 નેહ છે (૧)શ્લીઠયા—વ્યભીચારીક અથવા સોનદર્ય આદિની વાતો
 કરવી તે. (૨) ભક્તકથા—અન્ન પાણી આદિ આવા પીવાની વાતો
 કરવી તે (૩) દેશકથા—દેશ—પરદેશની વ્યથ કથા કરવી તે. (૪)
 રાજકથા—રાજકીય જાણતોની અથવા સત્રામ આદિની વાતો
 કરવી તે. એ પાંચ પ્રકારો જીવને સંસારમાં નાખે છે

(૩) હિંસાપ્રદાન—જેનાથી હિંસા થાય તેવા શુભો
 જેવા કે તણવાર બાલા હરી, બકુલ, કુવાલા, પાવલા વિગેરે

एएसिं सव्वेसिं, पुव्वुत्ताणं चउण्हमिह सत्थे ।
विहिपुव्वं संचाओ, अक्खायमणत्थदंडवेरमणं ॥५॥

एतेषां सर्वेषां पूर्वोक्तानां चतुर्णामिह शास्त्रे ।

विधिपूर्वं संन्याग, आख्यातमनर्थदण्डविरमणम् ॥ ५ ॥

पापकर्मोपदेश अनर्थदण्ड है (४) ॥ ४ ॥ इन चारों प्रकार के अनर्थ दंडों से विरत हो जाना अनर्थदण्डविरमण व्रत है ॥ ५ ॥

इस व्रत के पांच अतीचार श्रमणोपासक को जानने चाहिए परन्तु सेवन नहीं करने चाहिए । वे इस प्रकार हैं—(१) कन्दर्प,

હથીયાર વિના પ્રયોજને પોતાના હાથમાં રાખવા અગર ખીજને દેવા તે અથવા નિરર્થક શસ્ત્રો કે જે રાખવાથી મહાપાપનું બંધન થાય તે હિસાપ્રદાન ગણાય છે.

(૪) પાપકર્મોપદેશ—નિરર્થક પાપકર્મ લાગે તેવા ઉપદેશને પાપકર્મોપદેશ કહે છે જેમાં કાઈ પણ સ્વાર્થ હોય નહિ છતાં જે સલાહ કે ઉપદેશ આપવામાં મહાન પાપકર્મ ઉપાર્જીત થતું હોય તેવા ઉપદેશને પાપકર્મોપદેશ કહે છે.

શ્રાવકગણુ જેમ બને તેમ આ ચાર પ્રકારના નિરર્થક પાપથી દૂર રહે અને આ નિરર્થક પાપકર્મથી પોતાની શાંતિનો નાશ થાય છે.

આ વ્રતને પણ પાંચ અતિચાર છે તે જાણવા પણ આદરવા નહીં. (૧) કન્દર્પ, (૨) કૌકુચ્ય, (૩) મૌખ્ય,

अस्सवि पचऽइयारा, कदप्पो कुक्कुय च मोहरिय ।
 तह सजुत्तद्धिगरणं, उवभोगाइप्यमाणवइरेगो ॥ ६ ॥
 कामुव्वेयगवयणो, दीरणमेएसु वुच्चए पढमो ।
 मुहममुयाइविगारा, हासविहाणं तहा धीओ ॥ ७ ॥

अस्यापि पञ्चातीनारु कन्दर्पं कौकुच्यं च मौस्वर्यम् ।

तथा संयुक्ताधिकरणं, उपभोगादिप्रमाणम्यतिरेकः ॥ ६ ॥

कामोद्देशकवचनोदीरणमेतेषु उच्यते प्रथमम् ।

मुखभ्रूयादिविकारात् हास्यविभानं तथा द्वितीयम् ॥ ७ ॥

(२) कौकुच्य, (३) मौस्वर्य, (४) संयुक्ताधिकरण, (५) उपभोगपरिमोगातिरेक ॥ ६ ॥

(१) कन्दर्प—कन्दर्प काम को कहते हैं। काम का उरी-पक वचन भी उपधार से कन्दर्प कहलाता है। तात्पर्य यह कि—काम के वेग से परबध होकर कामकर्तक वचन बोसना कन्दर्प अतिचार है। यह प्रमादापरित अनर्घ्यद्वयिरमय का अतिचार है।

(२) कौकुच्य—भाषों की चेष्टा के समान हँस, नाक,

(४) संयुक्ताधिकरण, (५) उपभोगपरिमोगातिरेक

(१) कन्दर्प—काम उत्पन्न याव तेवी कथाओ करवी, पराज वयन भेदवुं, ते अतिचार कहेवाय

(२) कौकुच्य—भाँठ—अवैधानी शैल्य भाङ्क भे, नाक, आँध आदि अजोने भरदी भरदी भीअने हास्य उत्पन्न करवुंते,

कुच्छियमप्पासंगिय, - मवियारियमवगयट्टसंवंधं ।
 बहुभासणमिह तीओ, अइयारो जेणसासणे भणिओ ८
 वास-कुठार-घरट्टोक्खल-मुसलप्पभिइसंजुयं तुज्जो ।
 हिसाहेउत्तणओ, अस्सइयारत्तणं मुणेयव्वं ॥ ९ ॥

कुत्सितमप्रासङ्गिक, - मविचारितमपगतार्थसम्बन्धम् ।

बहुभाषणमिह तृतीयः, अतीचारो जैनशासने भणित ॥ ८ ॥

वास्य-कुठार-घरट्टो-दूखल-मुसल-प्रमृत्तिसयुत तृतीय ।

हिसाहेतुत्त्वतोऽस्यातीचारत्व ज्ञातव्यम् ॥ ९ ॥

भौंह, आँख आदि अंगों को विगाड-विगाड कर दूसरोंको हंसाना कौकुन्य है । यह भी दूसरे भेद (प्रमादाचरित) का, अथवा अपध्यानाचरित का अतिचार है ॥ ७ ॥

(३) मौखर्य—ऊटपटाग, कुत्सित, अथवा चपलता के कारण शीघ्र विना विचारे बोलनेवाला सुखर और ऐसा बोलना मौखर्य कहलाता है । यह पापकर्मोपदेश का अतिचार है ॥८॥

अथवा आंधला, ष्हेरा, भुगा, लुट्ला आदिनी अ ग चेष्टाओ स्वय रीते करवी ते अथवा ठाँना वयन, शरीरना अ गोपाग आदिनी नकल करवी ते अतियार गाशुय

(३) भौषर्य—झाँठ पणु प्रकारने विचार कर्या विना ज्ञम तेम पोली जवु, अथवा द्वेषभावथी भोढाभां आवे तेम पकी जवु तेने अतियार कहे छे

(४) सयुक्ताधिकरण—जनाथी आत्मा दुर्गतिने

चंदण-माला-भवणासणाइयाणं तहोवओगो जो ।
अहिओ सो अइयारो, एत्थ वए पचमो वुत्तो ॥१०॥

चन्दन-माला-भवना ऽऽसनादिकानां तथोपयोगो यः ।

अधिक सोऽस्तीचारोऽत्र व्रते पञ्चम उक्त ॥ १० ॥

(४) संयुक्ताधिकरण—जिस सं आत्मा दुर्गति का अधिकारी बने उसे अधिकरण कहते हैं, अथात् ऊसल, मूसल, घरट्ट, बमूला, कुन्हादी आदि । अकेला ऊसल आदि कुछ भी कार्य करने में समर्थ नहीं है किन्तु मूसल आदि के संयोग से ही काय कर सकता है । इसी प्रकार अकेला बमूला, कुन्हादी भी कार्य नहीं करसकते, ये भी बंटा आदि के संयोग से काय करते हैं, इसलिए यह संयुक्त अधिकरण है । यह संयुक्त अधिकरण हिंसा का कारण है, अतः उपचार से अविचार है । यह हिंसामदान का अतिचार है ॥ ९ ॥

(५) उपभोगपरिभागातिरेक—स्नान-पान आदि

अधिकारी बने छे तेने अधिकरखु ठडे छे इत्त कुढादीभी कार्य बनतुं नथी पखु साथे वाठठानो दाथे नेदाय तोअ कुढादी पोतानु कार्य करी थडे छे तेनी रीते हिंसा बनठ सथेओ भेजवी आपवा अथवा, तखवार, पडुठ आदि ढधीधार तैयार राअवा ते अतिचार ठडेवाथ ठाठ पखु अरण कार्यभा आपखे ढधीधाररूप बनवु अगर अ अरण काय करवाभा सथेओ भेजवी आपवा ते पखु अतिचार ठडेवाथ.

પદાર્થોંકે ભોગનેકી અધિકતાકો, અથવા એકવાર ભોગમેં આનેવાલે અન્ન પાન માલા ચન્દન આદિ પદાર્થ ઉપભોગ કહલાતે હૈં, ઔર વારમ્વાર ભોગમેં આમે યોગ્ય મકાન આસન આદિ પરિભોગ કહલાતે હૈં, ઇન દોનોંકી અધિકતાકો ઉપભોગ પરિભોગાતિરેક કહતે હૈં । તાત્પર્ય યહ કિ અપની ઔર અપને સમ્વન્ધિયોંકી વસ્તુઓંકો આવશ્યકતાસે અધિક ભોગના ઉપ-ભોગપરિભોગાતિરેક હૈ ॥ ૧૦ ॥

યહ અનર્થદણ્ડવિરમણ નામકા આઠવાં વ્રત
સમાપ્ત હુઆ ॥૮॥

(૫) ઉપભોગપરિભોગાતિરેક—ઉપભોગ પરિભોગના અપમાં આવે તેવી વસ્તુઓનો અધિક સંગ્રહ કરવો તેમાં આસક્તપણુ રાખવુ તે અતિચાર છે

સામાયિક

સામાયિક વ્રત એ સર્વ દુ ખ કાપવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે પરમ ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ કરવાનું નજીકમાં નજીક સ્થાન છે. બાલ વૃદ્ધ અને યુવાન સર્વેને સામાયિક પરમ હિતકારી છે. સામાયિક વ્રતની અદર થોડા યા વધતા અશે ખારે વ્રતનો સમાવેશ થાય છે બાલક યા કોઈ પણ વ્યક્તિને ધર્મ પરાયણુ જીવન વ્યતીત કરવાનો પ્રથમ સાંસ્કારિક ઉપાય છે જન્મ ઉગતા ઝાડને પાણી પાતા પાતા લાંબા અથવા ટુક સમય બાદ ઝાડના દરેક અવયવો દુલ્યાઈડ્યાં બને છે, તેમ બાળકને બાલ્યાવસ્થામાં સામાયિક વ્રત આદરવાની ટેવ પાડતા તે ટેવ એટલી બધી

જઠમૂળ થઈ બધ છે કે નૈતિકકર્મને ધાર્મિકતાના સરકારો
 આપોઆપ અકુરની માફક કુટે છે, ને તે અકુર કુટે આ લોક
 તેમજ પરલોક સબધી સુખની અભિવૃદ્ધિ યામ છે એટલું જ
 નહિ પણ જમ ઘેરાથી પશવાએલ સોય ગુમ થઈ મઈ દેખ છતા
 મળા આવે છે તેમ સામાયિક પ્રતથી સરકારિત વએલ આત્મા
 યોદ્ય યા લાંબા સમય બાદ આત્મરમણતા તરફ ખેંચાય છે
 માટે જૈન સમાજમા રહેતી દરેક વ્યક્તિએ મોલીસ કલાકમાં
 એક વખત તો જરૂર સામાયિક પ્રત આદરવું જોઈએ. તે જ પર્યાંત
 પોતાના બાળકમા તે સરકાર અવશ્ય પાઠવા જોઈએ. અર્ક-
 શોચની વાત તો એ છે કે દરેક ધમના અનુયાયીએ મોલીસ
 કલાકમાંથી અમુક કલાક દરેક પ્રકારના સાંસારિક કામમાંથી
 નિવૃત્ત થઈ ઈશ્વરસ્મરણમાં પસાર કરે છે અને પોતાના ધર્મને
 મજબુત બનાવવા માટે દરેક પ્રકારની કોશીશ કરે છે ત્યારે
 અમારો જૈન સમાજનો મોટો ભાગ 'સામાયિક પ્રત'
 આદરવામા વચિત રહે છે આ સામાયિક પ્રત કે જ એકાંત
 ઈશ્વરસ્મરણુપ છે અને શાસ્ત્રકારેએ જૈન કહેવાતી દરેક
 વ્યક્તિને આદરવાનું ફરમાવ્યું છે છતાં અમારો કુળવાએલો
 જૈનસમાજ આ પ્રતથી ધણેજ પગલ છે તેથી તેનો મુદ્દર્ધ
 સમજાવવા માટે નીચેનું સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કરવામાં આવે છે

સામાયિક પ્રતની અદરમાનસથાસ (Psychology—સાઈ-

કેલોજી)નો સમાવેશ યાય છે સામાયિક પ્રતનો ખરો
 આધાર મનપર છે મન યું બીજ છે । તેના પર ક્યા પુદ્ગલો

કેવી અસર કરે છે, તે બધું જાણવાથી આપણે મનને નિમલ બનાવી શકીએ છીએ અને મન નિર્મળ થયે સામાયિકનો ખરો લાભ આપણે ઊઠાવી શકીએ છીએ સામાયિકવ્રત આદરવાવાળાએ નીચેની શિક્ષા અવશ્ય પાળવી ઘટે છે

(૧) ઇરાદાપૂર્વક મન, વચન, કાયાએ કરી વિના અપરાધે હિંસા કરવી નહીં (૨) મોટું અસત્ય વર્જવું (૩) ચોરીથી નિવર્તવું (૪) વિષયાસક્તિથી જમ અને તેમ વિમુક્ત રહેવું (૫) પોતાના સધળા સાધનો પોતાની આવશ્યકતા અનુસાર રાખી બાકીના મનુષ્યજાતિના હિતાર્થે અર્પણ કરવા આ પાંચ મહાશિક્ષાનો અમલ કરવાથી આત્મા અને બુદ્ધિ નિર્મળ થશે, અને જ્ઞાન મળવામાં અદશ્ય મદદ મળશે, અને સામાયિક આદિની શુદ્ધ ક્રિયાઓ પણ સારી રીતે આચરી શકાશે

ભગવાન મહાવીરે જે અનુક્રમથી વ્રત બાંધ્યા છે તે અનુક્રમમાં પણ આજ રહસ્ય રહેલું છે વેદમાં પણ યોગના અભ્યાસીઓ માટે આ પાંચ વ્રતને અનુસરતાંજ સાત વ્રતનું ફરમાન ઠરાવ્યું છે.

સામાયિક વ્રતની પુષ્ટિને માટે યથાશક્તિ પહેલેના સાત વ્રત અને આઠમું અનર્થદંડ વિરમણ વ્રત પણ આદરવાની આવશ્યકતા છે

શિક્ષાવ્રતાનિ(૪)

इह सवुत्ता सिक्खा, परमपयप्यत्तिसाहिया किरिया ।
तब्बहुलाइ वयाइ, जाई सिक्खावयाइ एयाइ ॥१॥

छया

इह समुत्ता शिक्षा परमपदप्राप्तिसाधिका क्रिया ।
तद्बहुस्मनि व्रतानि यानि शिक्षाव्रताभ्येतानि ॥ १ ॥

भाषानुवाद

परम पदको प्राप्त करनेकी कारणभूत क्रियाको शिक्षा कहते हैं । शिक्षाके लिए व्रत, या शिक्षामपान व्रत शिक्षाव्रत कहलाते हैं, अर्थात् शिक्षाव्रत वे हैं जिन्हें बारम्बार सेवन करना

शिक्षा व्रत (४)

परमपદ પ્રાપ્તિ કરવામાં મન એ નજીકમાં નજીક અને સુદરમાં સુદર સાધન છે, એટલા માટે જ્ઞાની પુરુષોએ નવમાં વ્રતની સાથે આઠે વ્રતનું અભ્યાસે પણ પાળવાનું ફરમાન કર્યું છે. આ આઠ વ્રતથી મન ઠાંઈ શાંતિ અને નિમગ્નતા તરફ વધે છે અને વધારે નિમગ્નતા અને આત્માનંદ તરફ જવાને મનને સાધનભૂત ગણ્યું છે અને આ વ્રતમાં ફક્ત મનને જ પ્રધાનપદ આપ્યું છે. મનને વધારે અકુશમાં ધાવનાર વ્રતને 'શિક્ષાવ્રત' કહે છે. આ શિક્ષાવ્રત ચાર છે (૧) સામાયિક (૨) દેશવકાશિક (૩) યોગધોષવાસ, (૪) અતિથિ સંવિભાગ.

सामाज्यं च देशावगासियं पोसहोववासो य ।
अइहीण संविभागो, इच्चेवं ताणि चत्तारि ॥२॥

(९) सामायिकव्रतम् ।

जो सबजीवेसु समाणभावो;

अरागदोसेण समो इहेसो ।

एयस्स आयो कहिओ समायो;

सामाज्यं होइ वयं तयत्थं ॥ १ ॥

सामायिकं च देशावकाशिक पोषधोपवासश्च ।

अतिथीनां संविभागः, इत्येव तानि चत्वारि ॥ २ ॥

सामायिकव्रतम् ।

य सर्वजीवेषु समानभावः,

अरागदोपेण सम इहेप ।

एतस्याऽऽयः कथितः समायः,

सामायिकं भवति व्रत तदर्थम् ॥ १ ॥

पडता है । शिक्षाव्रत चार हैं—(१) सामायिक, (२) देशावका-
शिक, (३) पोषधोपवास और (४) अतिथिसंविभाग ॥

(९) सामायिक

(१) सामायिकव्रत—सम भावका आय (प्राप्ति) होना

(६) सामायिक व्रत

समभावनी प्राप्ति थी तेने 'समाय' कहे छे. 'समाय'ने

चाओ सावज्जजोगाण, णिरवज्जाण सेवण ।
 आवस्सग वये अस्सि, मुभयं किंति वुच्चइ ॥२॥
 कम्माण पावहेऊण, कालओ परिवज्जण ।
 सावज्जजोगसचाओ, णेओ एत्थ जिणागमे ॥३॥

त्यागं सावधयोगानां निरवधानां सेवनम् ।

आयत्तकं व्रतेऽस्मिन्नुत्तमं किमिच्छुष्यत ॥ २ ॥

कर्मणां पापहेतूनां कालतः परिवर्जनम् ।

सावधयोगसंस्थागो ज्ञेयोऽथ जिनागमे ॥ ३ ॥

समाय है, और समायके लिए की जानेवासी क्रियाको समाय
 पिक कहते हैं । समस्त धुस्त्रोंके साधन और प्राणी भावको
 अपने समान देखनेवाले समता भावकी प्राप्तिके लिए समाय-
 पिक व्रतका अनुष्ठान किया जाता है । इसमें सावध योगका
 त्याग और निरवध योगका सेवन करना आवश्यक है । मन,
 ध्यान और कायाके पापजनक व्यापारोंको कालकी मर्यादा

भाटे न किया करवी तेने 'साभाविक' कहे छे समताभावनी
 प्राप्तिने भाटे साभाविकनु अनुष्ठान करवाभा आवे छे आ
 व्रतमा सावध (पापकारी) योगने त्याग अने 'निरवध'
 योगनु सेवन करवानु होय छे मन ध्यान कायाणी वता
 (पापजनक व्यापार) न त्यागनी अमुक काल सुधीनी मर्यादा
 करवी तेने सावधयोग परित्याग कहे छे अथवा सुसंक्रियोगाभा

सुद्धाणं किरियाणं जं, सब्हा परिपालणं ।
 तमेयं णिस्वज्जक्ख, — जोगसेवणमीरियं ॥४॥
 समत्तापत्तये चाऽस्सो, — भयस्सावस्सगतणं ।
 तंम्हा एयं दुगं तुल्लं, जयणेण समायरे ॥५॥

शुद्धाना क्रियाणां यत्सर्वथा परिपालनम् ।

तदेतन्निरवद्याख्ययोगसेवनमीरितम् ॥ ४ ॥

समत्वापत्तये चास्योभयस्यावश्यकत्वम् ।

तस्मादेतद्विक तुल्य, यतनेन समाचरेत् ॥ ५ ॥

करके त्याग करदेना सावद्ययोगपरित्याग है और शुद्ध क्रियाओंमें प्रवृत्ति करना निरवद्य योगका प्रतिसेवन है । समता भावकी प्राप्ति करनेके लिए ये दोनों समान रूपसे उपयोगी हैं, अतः सावद्य योगका त्याग करनेकी तरह निरवद्य योगमें प्रवृत्ति करनेका भी प्रयत्न अवश्य करना चाहिए ।

इस व्रतके आचरणकी विधि इस प्रकार है—

मुनिके समीप, पोषधशालामें, उद्यानमें या स्व-परके

प्रवृत्ति करवी तेने निरवद्ययोगतु सेवन कहे छे समता भावनी प्राप्ति भाटे अन्ने सामान्यदृष्टिथी अपयोगी छे.

आ व्रतना आचरणुनी विधि नीचे दर्शाववाभां आवे छे —

मुनिनी समीप, पोषधशालाभां, उद्यानभां, धरभां अथवा न्यां सकल्प विकल्प न ठे अने यित् स्थिर रहे अवे

वोच्छ सामाह्यस्सास्त, वयस्सायरणे विहिं ।
 समणस्सतिए गश्वा, कुञ्जा सामाह्यव्वय ॥६॥
 ज वा पोसहसालाए, उज्जाणे वा गिहेवि वा ।
 सुविवित्ते थले ठिवा, अणुचिद्धे जहिं-कहिं ॥७॥

धओत्तरीओ परिहाणवत्यं

तहेव मुत्तेगदस वसाणो ।

वद्धा सदोर मुहवतिमासे,

पमद्धभूसंथरियासणद्धो ॥८॥

कस्ये सप्तसायिकरयास्य कठस्यात्तरणे विधिम् ।

धमणस्यान्तिके गावा कुर्यात्सामायिकव्रतम् ॥ ६ ॥

यथा पापभशास्त्रामानुषाने वा गृहेऽपि वा ।

सुविविकते एवळे शिबन्वा ज्जुतिठेर यत्र कुत्र ॥ ७ ॥

धत्तोत्तरीयं परिहाणवत्त तथैव मुक्कैकदरं वसान ।

कथन्वा सदोरां मुस्सवन्निमास्ये प्रवृत्तभूतैस्तरितासनत्वा ॥८॥

एवमें अर्थात् जाहौं मनमें संकल्प विकल्प न चठे और चित्त स्थिर रहे, ऐसे किसीमी एकान्त स्थानमें मुक्कैकदर होकर अर्थात् धोतीकी एक साँग खुली रखकर उत्तरासन्य (दुपटा)

जैहात स्थानभा घातीआनी काठरी पुती राप्पी, जेठ जतरा-सख (जेस घातीमूं अगर जेठवातु कपड) जैदी पुनखी

सणमुक्करणो रसा तयाणिं,

समणं वा जिणमेव वंदिऊण ।

इरियावहियाविहाणजुतो,

समणाणाअ चरे य काउस्सग्गं ॥१॥

तओ पढिय 'लोगस्स,'—पाढं सड्ढो समाहिओ ।

समणस्स मुहा विन्न,—सावगस्स मुहावि वा ॥१०॥

सनमस्करणो रसात्तदानीं श्रमण वा जिनमेव वन्दित्वा ।

ऐर्यापथिकीविधानयुक्त श्रमणाञ्जया चरेच्च कायोत्सर्गम् ॥ ९ ॥

तत पठित्वा 'लोगस्स' पाठ श्राद्धः समाहित ।

श्रमणस्य मुखाद्विजश्रावकस्य मुखादपि वा ॥ १० ॥

ओढ़कर पूँजणीसे पूँजी हुई भूमिमें विछे हुए आसन पर बैठकर पडिलेहण करके डोरासहित मुखवस्त्रिका मुख पर बाँधकर 'णमोक्कार' मंत्र बोलकर यदि साधुजी हों तो उन्हें वन्दना करके, और यदि न हों तो श्री वर्द्धमान स्वामीको वन्दना करके और उनसे सामायिककी आज्ञा लेकर श्रावक क्रमसे ऐर्यापथिक

आदिथी भूमिने साङ्करी, पेसवाना आसननुं प्रतिक्षेपन करी, डोरा सहीत मुखवस्त्रिकाने मोढापर बाँधी, नवकार मंत्र प्योखी हृदयना अशुद्ध विचारोने शुद्ध करवा भाटे धर्यापथिक कायोत्सर्गनुं पालन करवु, त्पारपछी गुह्यसभक्ष अगरे अउ न होय तो प्रभुश्री महावीरने वदन करी, विद्वान श्रावक सभक्ष अगरे

तयभावे सयं वावि, पसन्नप्या वियक्त्वणो ।
 'करेमिभते' इच्चस्स, पाठ किञ्चा जिहंदिओ ॥११॥
 दोहिं करणओ तीहिं, जोपहिं च जहिच्छिय ।
 गिण्हिज्जा समणोवासी, वयं सामाइय सया ॥१२॥

सदभावे स्वयं वाऽपि प्रसन्नात्मा विपक्षण ।

'करेमि भते' इत्यस्य, पाठं कस्या जितेन्द्रिय ॥ ११ ॥

दान्यां करणान्यां त्रिमयौगैश्च यथेच्छितम् ।

गृह्णीमाञ्छ्रमणोपासी, वतं सामायिकं सदा ॥ १२ ॥

कायोत्सर्ग पासन करे । इसके पश्चात् 'लोगस्स'का पाठ करे,
 फिर साधुमीसे या विद्वान् भावकसे अथवा अपनेही मुखसे
 'करेमि भते'के पाठ द्वारा दो करण तीन योगोंसे इच्छानुसार
 एक दो तीन आदि सामायिक छेछेवें । इसके पश्चात् 'नमो
 न्युष्णं का दा वार पाठ करे । फिर यमण (साधु) या श्री महा-
 वीर स्वामीका सन्देश करके नीचे मिली हुई विधिके अनुसार

प्रभुने वदन करी आत्मानी साक्षीअे करेमिभते' न्य पाठ द्वारा
 ये करान अने तस्य योग्यी छम्भअनुसार अेठ भे, तस्य
 विभेरे सामायिक वेवु त्वापछी 'नमोत्पुष्ण'नेा पाठ भे
 वपत भेखवे। त्वापछी साधुछ तथा महावीरस्वामीने वदन
 करी नीचे अज्ञावेस विधि अनुसार पांथ सभिति अने
 तस्य भुक्तिनी आराधना करता यथा मुनीनी भाइक अप्रभ्रादित

‘नमोत्थुणं’—ति तप्यच्छा, दुवारं पपढे सुही ।
समणं वद्धमाणं वा, वंदिऊण तहा पुणो ॥१३॥
समिइपंचगगुत्तितिगासिओ,
ववहरे य मुणीव समाहिओ ।

पवयणामियसायवसंगओ,
णियसरुवविचितणतप्परो ॥१४॥
सज्जाय-ज्जाणओ धम्मचच्चाए य मुहू-मुहू ।
अणुचिहे वयं सामा,—इयं दोसविवज्जियं ॥१५॥

‘नमोत्थुणं’—इति तपश्चाद्विचार प्रपठेऽसुधी ।
श्रमण वर्द्धमान वा वन्दित्वा तथा पुन ॥ १३ ॥
समित्तिपञ्चकगुत्तित्रिकाश्रितो व्यवहरेच्च मुनिरिव समाहितः ।
प्रवचनाभृतत्त्वादवशगतो,—निजस्वरूपविचिन्तनतत्पर ॥१४॥
स्वाध्याय-ध्यानतो धर्मचर्चया च मुहुर्मुहुः ।
अनुतिष्ठेद् व्रत सामायिकं दोषविवर्जितम् ॥ १५ ॥

‘च समिति तीन गुप्तिकी आराधना करता हुआ मुनिकी तरह
अप्रमादो होकर विचरे, अर्थात्-स्वाध्याय, ध्यान, धर्मचर्चा
आदि करता हुआ वारम्बार निर्दोष सामायिकमें रहे । यहाँ
यह तात्पर्य समझना चाहिए—गृहस्थीके काम करनेवाले श्राव-
थर्ष सामायिक धरम्यान विचरवु. अर्थात् स्वाध्याय ध्यान धर्म-
अर्थात्आदि सामायिकमां करवु. अर्थात् ये प्यासमां राप्-

મળવાયાકાયાણં, કુપ્યદિહાણાણિ તિન્નિ એયસ્સ ।
સદ્ધમ્મકરણ ચત્તથો, ઝણવદ્ધાઽઽપાયણ ચ પંચમગો

મનોવાકાયાનાં દુષ્પ્રણિધાનાનિ ત્રય પતસ્ય ।

સ્મૃત્યકરણં ચતુર્થોઽનવસ્ત્થાઽઽપાદને ચ પચ્ચમક ॥ ૧૬ ॥

કોંસે અનુમોદના દ્વારા સમસ્ત સાવધ કાર્યોકા પરિત્યાગ હોના કઠિન છે. આથી સામાયિકકે સમય સાધુઓંકે સમાન હોને પરથી વ દા કરણ ત્રીન યોગસે સાવધ યોગકા ત્યાગ કરતે હૈ, એક સામાયિકકા કાલ એક મુદ્ધર્ષ અર્થાત્ દો પદી—અદ્વતાલીસ મિન્ટ છે ॥

આ સામાયિક વ્રતકે પાંચ અર્થાચાર હૈ જે જ્ઞાનને વાહિણ કિન્તુ સધન નહીં કરને વાહિણ । જે યે હૈ—(૧) મનોદુષ્પ્રણિધાન, (૨) વચાદુષ્પ્રણિધાન (૩) કાયદુષ્પ્રણિધાન, (૪) સામાયિકકા સ્મૃત્યકરણ, (૫) અનવસ્થિત સામાયિક કરણ ।

વાનુ કે મુદ્ધસ્થીને સામાયિક વ્રમ્બાન અનુમોદનપ્તુ દ્વાર મુદ્ધ છે એટલે સમસ્ત સાવધ કાર્યનો પરિત્યાગ થવો કઠીન છે, આટલે તેમને સાધુજીની માફક તણુ કરણ તણુ યોગથી નહીં પણ બે કરણ અને તણુ યોગથી સાવધ કાર્યનો પરિત્યાગ કલો છે સામાયિકને કાલ એક મુદ્ધ (૪૮ મીનીટ)નો ચાલ કાર્યને કર્યાંએ છે

આ વ્રતના પચ પાંચ અર્થાચાર છે તે અણુવા પણ આદરવા નહીં. (૧) મનોદુષ્પ્રણિધાન (૨) વચાદુષ્પ્રણિધાન

अइयारा इमे पंच, सरूवं दक्खवामि सि ।

पढमो तत्थ सावज्जं, माणसस्स पवट्टणं ॥१७॥

अतिचारा इमे पञ्च, स्वरूप दर्शयाम्येषाम् ।

प्रथमस्तत्र सावध, मानसस्य प्रवर्तनम् ॥ १७ ॥

(१) मनोदुष्प्रणिधान-मनकी खोटी प्रवृत्ति करना, अर्थात् सामायिकके समय गृहस्थी संबन्धी भला बुरा विचारना आदि सामायिकमें मनके दश दोष होते हैं वे इस प्रकार-

अविवेग १ जसोकित्ती २, लाभत्थी ३ गव्व ४
भय ५ नियाणट्ठी ६, संसय ७ रोसा ८ विणओ ९
अबहुमाणं १० च भवे दोसा ” ॥१॥

भावार्थः-(१) विवेक विना सामायिक करे तो 'अविवेक' दोष ।

(२) यश कीर्तिके लिये सामायिक करे तो 'यशोवांछा' दोष ।

कायदुष्प्रणिधान (४) सामायिकस्मृत्यकरणे (५) अनवस्थित सामायिककरणे

(१) मनोदुष्प्रणिधान-मननी खोटी प्रवृत्ति करवी. जेट्ठे सामायिक धरम्यान सांसारिक सारा-नरसा विचार करवा विगेरे मनना दश दोष थाय छे ते आ प्रमाणे—

(१) विवेक वगर सामायिक करे तो 'अविवेक' दोष

(२) यश कीर्तिके लिये सामायिक करे तो 'यशोवांछा' दोष

(३) घनादिकके सामकी इच्छासे सामायिक करे तो 'सामवांछा' दोष ।

(४) गर्भ अङ्कार (घमण्ड) सहित सामायिक करे तो 'गर्भ' दोष ।

(५) रामादिकके मयसे सामायिक करे तो 'मय' दोष ।

(६) सामायिकमें निपाणो करे तो 'निदान' दोष ।

(७) फलमें सन्देह रखकर सामायिक करे तो 'संशय' दोष ।

(८) सामायिकमें क्रोध, मान, माया सोम करे तो 'रोष' दोष ।

(९) विनयपूर्वक सामायिक न कर, तथा सामायिकमें दक्ष गुरु घर्मकी अविनय आश्रातना करे तो 'अविनय' दोष ।

(३) घनादिकना सामकी ईच्छासे सामायिक करे तो 'सामवांछा' दोष

(४) अङ्कार सहित सामायिक करे तो 'गर्भ' दोष

(५) रामादिकना मयसे सामायिक करे तो 'मय' दोष

(६) सामायिकमें निपाणु (निदान) करे तो 'निदान' दोष

(७) इक्षुमां सन्देह रखी सामायिक करे तो 'संशय' दोष

(८) सामायिकमें क्रोध, मान, माया, वेम करे तो 'रोष' दोष

बीओ णिडुरसावज्ज,—भासोदीरणमीरिय ।

तीओ थल्ले अप्पमट्ठे, हत्थाईणं पसारणं ॥१८॥

द्वितीयो निष्ठुरसावद्य,—भाषोदीरणमीरितम् ।

तृतीय स्थले अप्रमृष्टे हस्तादीनां प्रसारणम् ॥ १८ ॥

(१०) बहुमान—भक्तिभावपूर्वक सामायिक न करके वेगार (वेठ) समझकर सामायिक करे तो 'अबहुमान' दोष ।

(२) वचोदुष्प्रणिधान—सामायिकके समय कठोर और सावध भाषा बोलना आदि वचनके दश दोष होते हैं वे इस प्रकार—

“ कुवयण १ सहसाकारे २, सच्छंद ३ संखेव ४ कलहं ५ च । विगहा ६ विहासो ७ सुद्धं ८, निरवेक्खो ९ मुणमुणा १० दोसा ” ॥१॥

भावार्थः—(१) सामायिकमें कुत्सित वचन बोले तो 'कुवचन' दोष ।

(६) विनयपूर्वक सामायिक न करे, तथा सामायिकमें देव गुरु धर्मनी अविनय—आशातना करे तो 'अविनय' दोष.

(१०) बहुमान—भक्तिभाव—पूर्वक सामायिक न करी वेठ समझ सामायिक करे तो 'अबहुमान' दोष

(२) वचोदुष्प्रणिधान—सामायिक दरम्यान सावध अने कठोर भाषा बोलनी विगेरे वचनना पणु दश दोष थाय छे ते नीचि प्रमाणे—

(२) बिना विचार बोले ता 'सहसाकार' दोष ।

(३) सामायिकमें राग उत्पन्न करनेवाला, संसारसम्बन्धी गीत रघ्यान् आदि गाने गाव ता 'स्वच्छन्द' दोष ।

(४) सामायिकमें पाठ और वाक्यको टूटा (संक्षेप) करके बाले ता 'संक्षेप' दोष ।

(५) सामायिकमें हेतुकारी बचन बाले तो 'कलह' दोष ।

(६) 'रानकथा' 'देशकथा' 'स्त्रीकथा' 'भोजनकथा' इन चार कथाओंमेंस कोई कथा करे ता 'विकथा' दोष ।

(७) सामायिकमें हँसी, मशकरी, उद्धा, रोस करे तो 'हास्य' दोष ।

(१) सामायिकमां दुस्वित (अश्लील विमिश्र) वचन बोले

तो 'कुवचन' दोष

(२) सामायिकमा वगर विचारै बोले तो 'सहसाकार' दोष

(३) सामायिकमा राग उत्पन्न करवावाण्ण भीत के अथवा

विगरे आवे तो 'स्वच्छन्द' दोष

(४) सामायिकमां पाठ अथवा वाक्यने स टाभीने बाले तो

'संक्षेप' दोष

(५) सामायिकमां उद्देशकारी वचन बोले तो 'कलह' दोष

(६) रानकथा, देशकथा, स्त्रीकथा, भक्तकथा, आचार

कथाओंमांभी टाठपसु कथा करे तो 'विकथा' दोष

(७) सामायिकमां हँसी मशकरी उद्धा करे तो 'हास्य' दोष-

(८) सामायिकमें गड़बड़ करके उतावला २ बोले, अशुद्ध पढ़े-बोले तो 'अशुद्ध' दोष ।

(९) सामायिकमें उपयोग विना बोले तो 'निरपेक्षा' दोष ।

(१०) सामायिकमें स्पष्ट उच्चारण न करके गुण २ बोले तो 'मुणमुण' दोष ।

(३) कायदुष्प्रणिधान—सामायिकमें कायाकी खोटी प्रवृत्ति करना अर्थात् विना पूँजी विना देखी जगहमें हाथ पैर पसारना आदि काया संबन्धी वारह दोष होते हैं वे इस प्रकार—
 “कुआसण१ चलासण२ चलदिट्ठी३ सावज्जकि-
 रिया४—ऽऽलंबणा५—ऽऽकुंचणपसारणं६ आलस७
 मोडण८ मल९ विमासणं१० निदा११ वेयावच्च१२
 त्ति बारस कायदोसा ” ॥१॥ इति ।

(८) सामायिकमां गडबड करी उतावणो—उतावणो भोले, अशुद्ध पढे तो 'अशुद्ध' दोष

(९) सामायिकमां वगर उपयोगे भोले तो 'निरपेक्षा' दोष.

(१०) सामायिकमां स्पष्ट उच्चारण न करी गुण—गुण भोले तो 'मुणमुण' दोष

(३) कायदुष्प्रणिधान—सामायिकमां कायाने दुष्ट रीते प्रवर्ताववी अटले हाथ पग विगेरे शरीरना अवयवोने वगर पुण्ण देभी नज्याओमां इलाववा, अथवा अंगोपागने भरोडवा, अयोग्य आसनथी भेसवु विगेरे कायासबन्धी बार दोष थाय छे ते नीचे उताववामा आवे छे —

भाषार्थ—(१) सामायिकमें अयोग्य आसनसे बैठे जैसे कि—ठांसणी मारके बैठे, पांख पर पांख रखकर बैठे, ऊंचा आसन पमांठी मारकर बैठे, इत्यादि अपिमानक आसनसे बैठे तो 'कुम्भासन' दोष ।

(२) सामायिकमें स्थिर आसन न रखे (एक और एकही जगह आसन न रखकर आसन बदले—बपसाई करे) तो 'बलासन' दोष ।

(३) सामायिकमें दृष्टि स्थिर न रखे इधर—उधर दृष्टि करे तो 'बलदृष्टि' दोष ।

(४) सामायिकमें शरीरसे कुछभी सावध क्रिया करे, घरकी रखवाली करे, शरीरमें इशारा करे तो 'सावधक्रिया'

(१) सामायिकमा अयोग्य आसनधी जैसे ठांसणी मारी जैसे पग पर पग मुकीने जैसे, ऊंचे आसने पमांठी वाणी जैसे इत्यादि अपिमानना आसनधी जैसे तो 'कुम्भासन' दोष ।

(२) सामायिकमा स्थिर आसन नहीं राखे अदले हरे बडी आसन अने जग्या बदलतो रहे अर्थात् बपवता करे तो 'बलासन' दोष ।

(३) सामायिकमा दृष्टि स्थिर न राखे आध—तेम लुने तो 'बलदृष्टि' दोष ।

(४) सामायिकमा शरीरधी असावध सावधक्रिया करे—घरनी रखवाणी के शरीरधी इशारे करे तो 'सावधक्रिया' दोष ।

दोष । किन्तु कोइ जीव जलता हो गिरता हो, इत्यादि कष्टमें पड़ा हो उसपर दया करके उसे वचानेमें दोष नहीं है, क्योंकि यहाँ सावध क्रियाका निषेध है निरवधका नहीं ।

(५) सामायिकमें भींत आदिका आधार लेवे तो 'आलं-वन' दोष ।

(६) सामायिकमें विना प्रयोजन हाथ पैरको संकाचे पसारे तो 'आकुंचनपसारण' दोष ।

(७) सामायिकमें अंग मोड़े तो 'आलस' दोष ।

(८) सामायिकमें हाथ पैरका कड़का काढे तो 'मोटन' दोष ।

(९) सामायिकमें मेल उतारे तो 'मल' दोष ।

लागे, पशु आगमां अणता, उपरथी पडता विगेरे कुष्ठमाथी छेठे पशु प्राणुनि दया लावी अयावपु तेमां दोष नथी कारणुडे अही सावध क्रियानो निषेध करेले छे पशु निरवध क्रियानो नही

(५) सामायिकमां लीत विगेरेनो टंडा लई येसे तो 'आलम्बन' दोष

(६) सामायिकमां विना प्रयोजने हाथ पगने संकाचे पसारे तो 'आकुंचनपसारण' दोष

(७) सामायिकमा अंग भरडे तो 'आलस्य' दोष

(८) सामायिकमां हाथ पगनी आंगणीओना टायका वगाडे तो 'मोटन' दोष

(९) सामायिकमां मेल उतारे तो 'मल' दोष

सामाह्य वय कज्ज,—ममुए समय मए ।

इच्चाइणो विसरण, चउत्थो परिकित्तिओ ॥१९॥

सामायिक मत कायममुके समये मया ।

इत्थए विस्मरणं चतुर्बं परिकीर्त्तितं ॥ १९ ॥

(१०) सामायिकमें गळेमें तथा गासपर हाथ लगाकर सोकासन बैठे तो 'विमासण' दोष ।

(११) सामायिकमें नींद लेवे तो 'निद्रा' दोष ।

(१२) सामायिकमें बिना स्वास कारणके दूसरेसे बैयावष करावे तो 'वैयावृष्य' दोष ।

य ३२ दोष सामायिक में मन-वचन-काया सम्बन्धी होते हैं, इन दोषोंको टासकर शुद्ध निर्दोष सामायिक करना चाहिये ।

(४) सामायिकका स्मृत्यकरण—'अमुक समय मेंमे सामायिक की थी, अमुक समय करना चाहिए, अमुक समय करैगा' इस प्रकार सामायिकक निमित्त समयका भूल जाना ।

(१) सामायिकमा मग्गं उ मास उपा? दाथ मुकी सोकासनधी ऐसे तो 'विमासण' दोष

(११) सामायिकमा नींद लेवे तो 'निद्रा' दोष

(१२) सामायिकमा आस कारण सिवाय नींदधी बैया वष्य करावे तो 'वैयावृष्य' दोष

आ मन वचन अने काया सणधी बनीस दोष सामायिकना छे अने टाणीने शुद्ध-निर्दोष सामायिक करु नोउअ-

વયસ્સાયરણં જાઉ, જાઉ નાયરણં તહા ।

અસમપ્પેવ વા જાઉ, ઉદ્ધાણં હોઇ પંચમો ॥૨૦॥

વ્રતસ્યાઽઽચરણં જાતુ, જાતુ નાઽઽચરણ તથા ।

અસમાપ્થૈવ વા જાતુ, ઉત્થાન ભવતિ પચ્ચમ ॥ ૨૦ ॥

(૫) અનવસ્થિત સામાયિક કરણ—સામાયિક સંવન્ધી

વ્યવસ્થા ન રચના, અર્થાત્ કમી કરના કમી ન કરના, ઔર કમી સમય પૂરા હોનેસે પહેલે હી સામાયિક પાર છેના ॥

યહ સામાયિક નામકા નૌવાँ વ્રત

સમાપ્ત હુઆ ॥ ૧ ॥

(૪) સામાયિકસ્મૃત્યકરણુ—સામાયિકની શરૂઆતનો, તથા કેટલી મુદ્દતનો તથા સામાયિક પૂરો થવાનો વખત ભૂલી જવો તે

(૫) અનવસ્થિત સામાયિક કરણુ—સામાયિક સબધી વ્યવસ્થા ન રાખવી, કોઈ વખત કરવી, કોઈ વખત ન કરવી, સામાયિકનો વખત પૂરો થયા પહેલા પાળી લેવુ, વિગેરે અતિચાર કહેવાય

સામાયિકમાં જે સાવધ કાર્યનો પરિત્યાગ કરવાનો કહ્યો છે તે પરિત્યાગ અઢાર પ્રકારના પાપ સ્થાનકમાં આવી જાય છે, એટલે અઢાર પ્રકારના પાપનો ત્યાગ કરવો તેને સાવધ કર્મનો પરિત્યાગ કહ્યો છે પાપના અઢાર પ્રકાર આ પ્રમાણે—

(૧) દ્વિસા (૨) જુહુ (૩) ચોરી (૪) અપ્રસ અથવા અશ્લીલકારી વચન બોલવા તે, અથવા વિષયવિકાર (૫) પરિ-
 મહ અથવા મમત્વભાવ (૬) ક્રોધ (૭) માન (૮) માધ-
 (૯) લોભ-વૃષ્ટ્યા (૧) રાગ (૧૧) દ્વેષ (૧૨) કષ્ટ
 (૧૩) ક્રોધના પર આજ મહાવર્ણુ તે. (૧૪) આડી-ચુગલી. (૧૫)
 પરનિદા (૧૬) પૌદ્ગલિક આનંદ, વિષાદ, શોક કદ્દેનપલ્લુ
 હર્ષ (૧૭) ખોટી સલાહ, શિખામણુ (૧૮) ખોટી મહા-
 દરમય હમસિવાય ખીજા ધર્મ પર મહા રાખવી તે

વિષયવિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવા કૌપગસ્તુ અથવા વસ્તુ રાખવા
 નહી, જે જ્યાંમાં સ્ત્રી આદિના વિષયે દોષ ત્યાં સામાયિક કરવું
 નહી જે જ્યાં સુદ્ધ દોષ ત્યાં સામાયિક કરવું ॥૬॥

દેશવકાસિક એટલે—

સામાયિકવ્રતની આત્માને યથાશોભ્ય તેવ પઠયા પછી
 વધારે વખત આત્મચિંતન કરવાની જરૂર હોઈ શાસ્ત્રકારોએ
 હસમુ વ્રત કરાવ્યું છે આ વ્રતમાં દિવસનો મોટો ભાગ
 આત્મચિંતન કરવામાં ગાળવાનો કહ્યો છે તે જે જીવને સામા-
 યિકવ્રત આદરવાની તેવ બરાબર પડી દોષ તેજ આ વ્રત
 તેમજ ખીજા વ્રતો સુખે સુખે આદરી શકે છે સામાયિકવ્રતની
 માફકજ મન વચન કાયાના દોષો વર્જી આત્મપરાયણતામાં
 દિવસનો મોટો ભાગ ગુજારવાનો છે આ વ્રતમાં સાંસારિક અધિ-
 કૌપાધિનો અમુક વખત સુખી ત્યાગ કરવાનો કહ્યો છે આ
 વ્રતમાં અમુક જ્યાંની હક બાધી લેવી પડે છે તે બંધિથી

(૧૦) દેશાવકાશિકવ્રતમ્ ।

પરિમાણં દિસિવણ, ગહિયં જારિસં પુરા ।

દેસાવગાસો તસ્સેગદેસાવઢ્ઢાણમીરિઓ ॥ ૧ ॥

છાયા.

પરિમાણ દિગ્વ્રતે, ગૃહીત યાદશ પુરા।

દેશાવકાશસ્તસ્યૈક—દેશાવસ્થાનમીરિત ॥ ૧ ॥

ભાષાનુવાદ.

દિગ્વ્રતમેં જો દિશાઓંકી મર્યાદા કી હૈ ઉસ મર્યાદા કો મી પ્રતિદિન કમ કર લેના દેશાવકાશિક વ્રત હૈ । (કિસી કિસીકા મત યહ હૈ કિ પહલેકે સમસ્ત વ્રતોંમેં કી હુઈ મર્યાદાકા સંકોચ કરના દેશાવકાશિક વ્રત હૈ । ॥૧॥ તાત્પર્ય

હદ ઉપરાત જઇ શકે નહી, ને જે હદ બાધી હોય તેમાં પણ અમુક પદાર્થોં જીપયોગમાં લાવવાના છે તે નક્કી કરી લે ને તે પદાર્થોં જીપરાંત અન્ય પદાર્થોં જેટલા વખતની વ્રતની મર્યાદા હોય તેટલા વખત સુધીમાં જીપભોગ પરિભોગમાં લઈ શકે નહી તેમજ હદ બાધેલી જીપરાતના પદાર્થોં નોકર ચાકર દ્વારા કોઇપણ પ્રકારનો ઈસારો કરીને કે કરાવીને મગાવી શકે નહી

(૧૦) દેશાવકાશિક વ્રત

દિગ્વ્રતમાં જે દિશાઓંની મર્યાદા બાધી લીધી છે તે મર્યાદાને પણ હુ મેશા હુ કી કરવી તેને દેશાવકાશિક વ્રત કહે છે.

નિવ્વુત્ત જ વયં તેણમેય દેસાવગાસિય ।
 આજીવણદ્ધમદ્ધ ચોમાસદ્ધમહાવિવા ॥ ૨ ॥
 દિસાસુ કિયમજ્જાઓ, કુજ્જા યગે દિણે પુણો ।
 જ મજ્જાયાવિહિં દેસાવગાસિયમિણ મયં ॥ ૩ ॥

નિર્વૃત્ત યદક્ત તેનૈવદેશાવકાશિકમ્ ।

આજીવનાર્થમપ્યર્થમ્ પાતુમાંસ્યર્થમન્નાપિવા ॥ ૨ ॥

ત્રિભુ ક્ષતમર્યાદા કુમરિક્ષ્મિન્ દિને પુન ।

ચમર્યાદાવિધિં દેશાવકાશિકમિદ્રં મતમ્ ॥ ૩ ॥

યહ કિ જિસને આજીવન મર્પ યા ચૌમાસેમેં યહ મર્પાદા કરસી
 હૈ કિ—‘ મેં હતની વૂર તક હી જાઠેંગા, હસસે આગ
 નહોં’ ॥૨॥ ઇસ દિશાકી મર્પાદામેં ઇક દિન યા પાંચ પર
 આદિક ત્વિર ઓર મી કમ કર સેના દેશાવકાશિક વ્રત

અને આ વ્રતમા જે અગ્રહ વ્રતની મર્પાદા કરી હોય તે
 મર્પાદાને પણ ઉચ્છા પ્રમાણે ડુકી કરવાનું કહ્યું છે હાલથી
 તરીકે એક અક્ષિતએ આર દિશામાં જવાની સામાન્યપણે
 ૨ • માર્ગની મર્પાદા કરી છે ને અમુક પદાર્થો અમુક
 પ્રમાણમા છ દિનીમાં વાપરવાની છુટ રાખી છે આ વ્રત જે
 દિવસે સેવાનું હોય તે દિવસે જીપશક્તિદિશાની મર્પાદાનો તેમજ
 જીપનોમ પરિભ્રમની વસ્તુઓનો દર્શનની મર્પાદા કરતાં પણ
 વધારે સ હોય કરે આ દેશાવકાશિકવ્રતમાં કુલ દિવા

एवं वयाणं सव्वेसिं, वुत्ताणमुवलक्खणं ।
तम्हा संखवणं कज्जं, सव्वत्थेवं सुवुद्धिणा ॥ ४ ॥

एवं व्रताना सर्वेषामुक्तानामुपलक्षणम् ।

तस्मात्सक्षेपण कार्यं, सर्वथैव सुवुद्धिना ॥ ४ ॥

है ॥३॥ पूर्वोक्त समस्त व्रतोंका यह उपलक्षण है, इस लिए दिग्ब्रतके सिवाय स्थूलप्राणातिपातचिरमण आदि व्रतों में संक्षेप करना भी देशावकाशिक व्रत है, यह बात स्वयं विचार लेनी चाहिए । जैसे कि पहले जिसने अपराधीको ताडन न करनेकी प्रतिज्ञा नहीं ली है और वह एक दिन या पहरके लिए अपराधीको भी ताडन न करनेकी प्रतिज्ञा ले ले तो वह भी देशावकाशिक व्रत है, इत्यादि ।

इस व्रतका आशय यह है—मर्यादा किये हुए स्थान से बाहर गमनागमनकी निवृत्ति हो जाती है, अतः वहां प्राणियोंका उपमर्दन नहीं होता, तथापि दूसरेसे बाहरके काम करानेसे व्रतकी भली भाँति रक्षा नहीं हो सकती, क्योंकि वहाँ ऐसे आगारका अभाव है । दिग्ब्रतको संकुचित करने पर प्रेष्यप्रयोग आदि, तथा प्राणातिपातचिरमण आदिको संकोचनेसे वध बन्ध आदि अतिचार ही होते हैं, इस प्रकार दिग्ब्रतका संक्षेप करनाही साक्षात् देशावकाशिक व्रत है, भिन्न नहीं ॥ ४ ॥

ओनी मर्यादा कुंभेश करता ओधी करवी ओटलुण नही पणु
समस्तव्रतोभां न मर्यादा करी होय ते मर्यादानो पणु वधाने
प्रमाणुभां स ठाय करे.

दसमस्सद्दियारपवग से,

पउगो आणवणस्स पेसणस्स ।

अवि सइग-रूवगाणुवाओ,

वहिया पुग्गलस्खेवण तद्देव ॥ ५ ॥

परेण वज्झवत्थूण, पावण जं णियतिगे ।

पढमो मो एवमेव, बीओ भिच्चाइपेसण ॥ ६ ॥

दशमस्यातिथारपद्यक्रमस्य प्रयोग आनयनस्य प्रथमत्वं ।

अपि शब्दरूपरूपानुपातो,—अदि पुद्गलप्रक्षेपण तद्वैव ॥ ५ ॥

परेण बाह्यवस्तुना प्रापणे यन्निजान्तिके ।

प्रथमं स एवमेव द्वितीयो मृत्यादिप्रेषणम् ॥ ६ ॥

इसके पांच अतीचार हैं वे जानने के हैं किन्तु सेवन कर
मेक नहीं । वे इस प्रकार हैं—

(१) आनयनप्रयोग, (२) प्रेष्य प्रयोग, (३) शब्दानुपात,

(४) रूपानुपात, (५) अदिपुद्गलप्रक्षेप ॥ ५ ॥

(१) आनयनप्रयोग—अपने गमनागमनके लिए यथांदा

क्रिये हुए क्षणमें बाहरके पदार्थोंको दूसरेस अपने पास मंगाना ।

जीना ज्ञेयानी मर्कट आ जतना पसु पांस अतिथार
इत्यादि ते असुवा पसु आहरवा नही (१) आनयन प्रयोग

(२) प्रेष्यप्रयोग (३) शब्दानुपात (४) रूपानुपात

(५) अदिपुद्गलप्रक्षेप

तीओ छिकाइचेद्वाहि, तहेवायरणं मओ ।

तहा चउत्थो हत्थाइ,—चेद्वणं परिकित्तिओ ॥ ७ ॥

तृतीयश्चिह्नादिचेष्टाभिस्तथैवाऽऽचरणं मत ।

तथा चतुर्थो हस्तादिचेष्टनं परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

(२) प्रेक्ष्यप्रयोग—मर्यादा किए हुए क्षेत्रसे बाहरके कार्योको संपादन करनेके लिए नोकर—चाकरोको भेजना । (३) शब्दानुपात—नियत क्षेत्रसे बाहरका कार्य आ-पड़ने पर छींक कर, खाँसकर या अन्य कोई शब्दसे पडोसी आदिको इशारा करके तथा तार, टेलीफोन, रेडियो, वायरलेश आदि यंत्रोंद्वारा कार्य करानेका प्रयत्न करना । (४) रूपानुपात—नियत क्षेत्रसे बाहरका काम करनेके लिए दूसरेको हाथ आदि दिखाकर उस कामको सिद्ध करनेकी चेष्टा करना ॥७॥ (५) वहिःपुद्गल-

(१) आनयन प्रयोग—पोते जवा आववानी मर्यादा करी छे पणु ते मर्यादा अपगतना क्षेत्रमांथी भीजनी पासे पदार्थो म गावे तो अतियार गणाय (२) प्रेक्ष्यप्रयोग—मर्यादित हद अहार काम माटे नोकर याकर आदि मोकलवा ते अतियार (३) शब्दानुपात—मर्यादितक्षेत्र अहार काम पडये भूम नां-भीने, छींक, अगासु आर्धने अगरेटेलीआइ, टेलीफोन, वायरलेश (पेतारना तार) अगरे भीजे डाठे इशारे करी काम कराववु ते अतियार गणाय (४) रूपानुपात—नियतक्षेत्र अहार काम पडये हाथ आदिनि निशानी अतावी काम कराववानी चेष्टा करवी

સક્ત્યાદિવિણિક્ષેવા, ચેદ્વળ હોઈ પચમો ।
 પેરેણ વજ્જકજ્જાણ, સપાણેવ તારિસ ॥ ૮ ॥
 વયસ્સ રક્ષણ તમ્હા, સત્યં દેસાવગાસિયં

શક્ત્યાદિવિણિક્ષેવાપ્ચેદ્ધર્મ મ્મતિ પચમ ।

પેરેણ વાજ્જકર્માણાં સમ્પાદે નૈવ ઠાહસામ્ ॥ ૮ ॥

ક્તસ્ય રક્ષણં ઠત્માસ્સાચ દેશાવકાશિક્કમ્

પ્રક્ષેપ-નિયત ક્ષેત્રસંચારકા પ્રયાજન હોને પર ત્તે સિદ્ધ
 કરનેક સિંધુ કંકર પત્થર આદિ ફેંક કર દુસરેકો કંકેત
 (શ્ચારા) કરના ॥ ૮/૨ ॥

इति वंशावकाशिकनामका वंशधौ व्रत समाप्त ॥ १ ॥

તે અતિચાર કહેવાય (૫) જાદિ પ્રથમ પ્રાપ્ત-
 મર્યાદિત ક્ષેત્રની જાહાર કામ પઠવે કાંકરો, પત્થર આદિ અર્થ
 પણ વસ્તુ ફેંકી ઘસારો કરવો તેને અતિચાર કહે છે

પોષધોપવાસ

દશમુ વ્રત અમલમાં મૂક્યા પછી ને તેની રેવ પઠવા
 પછી અઢોનિચ આત્મરમણતાની રેવ પાઠવા માટે ચામકારોએ
 અતિચારમા વ્રતનું સૂચન કર્યું છે. દશમાં વ્રતમાં અમુક છુટ
 સખી છે પણ આ વ્રતમાં જરાપણ છુટ નથી. અને આ
 અતિચારમુ વ્રત મહીનામાં ઓછામાંઓછુ ૭ વખત આદર-
 વાનુ ચામોએ કરવાવું છે. આત્માને સમભાવમાં રાખવાની

ટેવ પાડવા માટે પહેલુ પગથીયુ સામાયિક છે ને બીજુ
 પગથીયુ પોષધવ્રતનુ છે આ વ્રતના આદરનાર ભોગના પદાર્થો,
 શુશ્રુષાના પદાર્થો, અને જથી હિસા થાય તેવી ક્રિયાઓથી દૂર
 રહી એક અહોરાત્રી સુધી આત્મચિતનમાં લાગે આ વ્રત
 આદરનાર એક નિર્દોષ જગા પસંદ કરીને તેમાં માત્ર ઓઢવા
 પાથરવામાં જરૂરીયાતના પ્રમાણમાં સ્વચ્છ વસ્ત્રો લઈ જય ચોવીસ
 કલાક સુધીમાં કાંઈ પણ ખાવુ પીવુ નહી શરીરની ડાઈ પણ
 પ્રકારની શુશ્રુષા કરવી નહી ઠાઠ-માઠ મારવો નહિ સ્નાન,
 મજન, આભૂષણો વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. માત્ર એક કપડુ
 પહેરવુ અને એક ઓઢવુ સ્ત્રીઓનાં બારામા જણાવવાનુ કે
 સ્ત્રીયો પોષધવ્રત દરમ્યાન સૌભાગ્ય ચિન્હ સિવાય બીજા આભૂ-
 ષણોનો ત્યાગ કરે મન વચન કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવુ મન
 વચન કાયાથી ડાઈ પણ જીવને ડાઈ પણ પ્રકારનુ નુકશાન
 કરવુ નહી તેમજ કરાવવુ પણ નહી પ્રમાદરહીત રહેવુ દરેક
 જીવને શાંતિ ઉપજવવાનુ લક્ષમા રાખવુ શરીરને ભૂખ્યુ રાખીને
 આત્માને વિવિધ પ્રકારની શુદ્ધ ભાવનાઓવડે પોષવાનુ કરવું.
 આત્માની ઉચ્ચકાંટીએ જવા ઇચ્છનાર સાત વ્રત યથાયોગ્ય પાળે
 અનર્થ દંડવિરમણ વ્રત બરાબર શીખે અને અમલમાં મુકે, સામા-
 યિક વ્રત યથાયોગ્ય આચરણમાં મૂકે, મહીનામાં ઉપર જણાવ્યા
 મુજબ છ પોષધ વ્રત કરે મુમુક્ષુ જીવ જરૂર આત્મરમણતામાં
 આગળ વધશે એમ શાસ્ત્રકારો દર્શાવે છે.

(११) पोषघोषवासव्रतम्

पुष्टी पोसो त जो, घाह हवइ पोसहो एसो ।
 सो एव वा तहिं जो, उववासो पोसहोववासो सो
 पव्वक्खा चउरो जे ते, अट्टमी-पमुहा तिही ।
 विग्गहे एत्थ वीए उ, गेज्जा पोसहसहओ ॥२॥

छाया

पुष्टि पोसस्त सो दधाति पोषण एव ।
 स एव वा उत्र य उपवास पोषभोपवास स ॥ १ ॥
 पर्वास्याभ्युत्थारा ये तेऽष्टमीप्रमुत्थास्तिबन्ध ।
 विग्रहऽत्र द्वितीये तु, प्राद्या पोषणसम्बन्ध ॥ २ ॥

भाषानुवाद

पोषघोषवास व्रत—जो पोषणको धारण करे अर्थात्
 पोषण कर उस पोषण कहते हैं, और पोषण × उपवासको
 पोषणपोषवास कहते हैं ॥१॥ अथवा इसी व्युत्पत्तिके अनुसार
 अष्टमी भादि पूर्व तिथियोंका भी पोषण कहते हैं । उन्में आहार
 आग्नि न्यागरूप गुणका धारण करके निवास करना पोष

(११) पोषधोषवास व्रत

न पोषणने धारण करे अथवा पोषण करे तेने पोषण
 कहे छे अथवा पोषण × उपवासने पोषधोषवास कहे छे पोष
 धोषवासना आर प्रकार छे (१) आहार त्याग, (२) शरीर-

आहारो गतसत्कारो, बंभचेरं तथा पुणो ।

अव्वारोत्ति तव्वमेया, चउरो परिकित्तिया ॥ ३ ॥

एएवि दुविहा वुत्ता, देसओ सव्वओ तथा ।

कहेमि लक्खणं एसिं, सव्वेसि च पिहू-पिहू ॥४॥

आहारो गात्रसत्कारो,—ब्रह्मचर्यं तथा पुन ।

अव्यापार इति तद्भेदाश्चत्वार परिकीर्त्तिता ॥ ३ ॥

एतेऽपि द्विविधा उक्ता देशत सर्वतस्तथा ।

कथयामि लक्षणमेषा, सर्वेषा च पृथक् पृथक् ॥ ४ ॥

धोपवास है । यह अर्थ तो व्युत्पत्ति-जन्य है. इसका प्रवृत्ति-अर्थ है आहार आदि चतुष्टयका परित्याग करना । तात्पर्य यह कि अष्टमी, चतुर्दशी, अमावास्या और पूर्णमासी, इन पर्व-दिनोंमें इस व्रतका आचरण करनेसे धर्मकी अधिक पुष्टि होती है, इस लिए इन दिनोंमें उपवास करना पोषधोपवास है ॥२॥ यह चार प्रकारका है (१) आहारत्याग, (२) शरीरसत्कारत्याग, (३) ब्रह्मचर्य और (४) अव्यापार ॥३॥ इन चारोंके दो-दो भेद हैं—एकदेशसे और सर्वदेशसे । अब इन सबके अलग अलग लक्षण कहते हैं ॥४॥ (१) आविल आदि करना देश

सत्कार त्याग, (३) ब्रह्मचर्य, (४) अव्यापार. आ दरेकना भे
ये लेह छे (अ) एकदेशथी (ब) सर्वथी

(१) आधील आदि करवु तेने देश-आहार-त्याग-पोष-
धोपवास कहे छे, अने एक अहोरात्री सुधी यारे प्रकारना

आयविलाइकरणमाहारो देसओ मओ ।

अहोरत्तट्टमाहारपरिच्चाओ य सव्वओ ॥ ५ ॥

एवमुव्वट्टणाईण, चाओ कस्सवि देसओ ।

णेओ सरीरसत्कारो, सव्वेसि सव्वओ तहा ॥ ६ ॥

आचामाम्सादिकरणमाहारो देशतो मत् ।

अहोरात्राभ्याहारपरियागश्च सर्वत ॥ ५ ॥

एवमुद्धर्तनादीनां त्याग कस्यापि देशत ।

इय शरीरसत्कार सर्वेषां सर्वतस्तथा ॥ ६ ॥

आहार त्याग पोषघोषवास है और एक दिन-रातके लिए

चारा प्रकारके आहारका सर्वथा त्याग करना सर्व आहार

त्याग-पोषघोषवास है ॥ ५ ॥ (२) उद्धर्तन, अभ्यासन,

स्नान अनुष्ठेपन गन्ध, साम्पुस आदि पदार्थोंमेंसे किसी

एकका या अधिकका त्याग करना देशत शरीरसत्कार

त्याग पोषघोषवास है और अहोरात्र के लिए इन सबका

मक्षया त्याग करना सब वस्तु शरीरसत्कार पोषघोषवास है ॥ ६ ॥

(३) स्त्री प्रकार कवस्य रात्रिमें या क्वस्य दिनमें कुशीलक

आहारना भवथा त्याग करवो तेने सर्व आहार धाम पोषधि-

त्वाम कदे उ आहारना आर प्रकार (१) अशन-धाम्य विभेरे

न पडावने आतु ते (२) पाणी-ठोई पलु प्रकारनु पाणी

(३) आदीम-नवा भी ७ विभेरे-(४) आदीम-वनी न सोपारी

विभेरे भुषवाम

रत्तीए दियसे वावि. कुशीलस्स विवज्जणं ।

देसओ, सव्वओ, वंभ,—चेरं सव्वत्थ वज्जणं ॥ ७ ॥

एवमेयाअ रीईए, जिणसत्थाणुसारओ ।

अव्ववारोवि विन्नेओ, देसओ सव्वओ सयं ॥ ८ ॥

रात्रौ दिवसे वाऽपि, कुशीलस्य विवर्जनम् ।

देशत, सर्वतो ब्रह्मचर्यं सर्वत्र वर्जनम् ॥ ७ ॥

एवमेतया रीत्या, जिनशास्त्रानुसारत ।

अव्यापारोऽपि विज्ञेयो, देशत सर्वत स्वयम् ॥ ८ ॥

त्याग करना देश-ब्रह्मचर्यपोषधोपवास है । और दिन रातके लिए सर्वथा कुशीलका त्याग करना सर्वतः ब्रह्मचर्य पोषधोपवास है ॥७॥ (४) तथा अमुक व्यापार करूँगा, अमुक नहीं करूँगा, इस प्रकार व्यापारोंमें से किसी किसीका त्याग करना देशतः अव्यापार पोषधो-

(२) उद्वर्तन—अल्प गन, स्नान, अनुलेपन, गन्ध, तापुल, विगेरे पदार्थोभांथी अेक अथवा वधारेनो त्याग करवो तेने देशथी शरीर सत्कार त्याग पोषध कडे छे अने आा सर्वे पदार्थोने अहोरात्री सुधी सर्वथा त्याग करवो तेने सर्व देश-शरीर-सत्कारपोषध कडे छे.

(३) आा प्रकारे डेवण रात्री अथवा द्विवसना भागमां अप्रह (कुशील) नो त्याग करवो तेने देश प्रलयर्थ पोषध

१ 'सव्वत्थ'—अहोरात्रमित्यर्थ. ।

सिज्जासयारगार्णं ज, सव्वहाऽपडिलेहणं ।

पमायपडिलेहो वा, अइयारो इहाइमो ॥ ९ ॥

शम्पासंरतारकाणां च,—सववाऽप्रतिहेसनम् ।

प्रमायप्रतिहेसो वा भतिचार इहाऽऽदिम ॥ ९ ॥

पवास है, और समस्त व्यापारोंका अहोरात्रके लिए सर्वथा त्याग करना सबल अव्यापारपोषधोपवास व्रत है ॥

उपमसप्तस—साभर्मी, वायु, मिश्र आदिक साय विषुस अशुनादि करक अष्टमी आदि तिवियोंमें एक करण एक योम आविस सायष व्यापारका त्याग करक अहोरात्र व्यतीत करना भी पापध व्रत कहा जाता है, जो कि 'दया' 'छाया' के नामसे प्रसिद्ध है ॥

इसके श्रावण करनेकी विधि यही है जो सामायिककी विधि है—कुछ विशपता नहीं है ॥८॥

कहे छे अने अहोरात्री सुधी अन्नकने त्याग करवो तेने सर्व प्रसन्नार्थ पोषध कहे छे

(४) अमुक प्रकारना व्यापारना त्याग करवो अने अमुकनी छुट राखवी तेने देश अन्व्यापारपोषध कहे छे अने सववा अहोरात्री सुधी समस्त व्यापारना त्याग करवो तेने सर्व अन्व्यापारपोषध कहे छे

अत्यारे आपखे उपदेशव आरे प्रकारे पोषध अहोरात्री सुधी करीअ छीअ तेने पोषध मत तरीके आणभीअ छीअ-

अप्पमज्जणमेणसि, -मण्णहा वा पमज्जणं ।

वुत्तो एत्थ वए बीओ, अइयारो जहागमं ॥१०॥

अप्रमार्जनमेतेषा, -मन्यथा वा प्रमार्जनम् ।

उक्तोऽत्र व्रते द्वितीयोऽतीचारो यथाऽऽगमम् ॥ १० ॥

इसके पांच अतीचार जाननेके हैं किन्तु सेवन करनेके नहीं हैं । वे ये है (१) अप्रतिलेखित-दुष्प्रतिलेखितशय्या-संस्तार, (२) अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तार, (३) अप्रतिलेखितदुष्प्रतिलेखित-उच्चारप्रस्रवणभूमि, (४) अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जित-उच्चारप्रस्रवणभूमि, (५) पोषधोपवासका सम्यक् अननुपालन ।

(१) शय्या संथारे आदिकी पहिलेहना न करना या असावधानीसे पहिलेहणा करना प्रथम अतिचार है ॥ ९ ॥

(२) शय्या संथारे आदिको न पूंजना या असावधानीसे पूंजना दूसरा अतिचार है ॥१०॥

आ व्रत लेवानी विधि सामागिकनी विधि प्रमाणे छे, डाछ पणु प्रकारनी विशेषता जणाती नथी

आ व्रतना पांच अतियार छे ते जणुवा पणु आदरवा नही (१) अप्रतिलेखित दुष्प्रतिलेखित शय्या संस्तार, (२) अप्रमार्जित दुष्प्रमार्जित शय्या संस्तार, (३) अप्रतिलेखित दुष्प्रतिलेखित-उच्चार प्रस्रवणभूमि, (४) अप्रमार्जित दुष्प्रमार्जित उच्चार प्रस्रवणभूमि, (५) पोषधोपवासनुं सम्यक् रीते अनुपालन न करवु.

उच्चार-पामवणभू विसए कमसो इण ।

चे पगाखुग तीओ, चउत्यो संमओ तथा ॥११॥

उच्चारप्रसवणभूमिपये कमरा इवम् ।

चक्षकारद्विक्क तृतीमिद्यतुज संमठस्त्वा ॥ ११ ॥

(૭) उच्चार-प्रसवण (मस-मूत्र)की भूमिकी पढिछेहना न करना या दुषिछा होकर पढिछेहना करना तीसरा अतिचार है ।

(૮) उच्चार-प्रसवणकी भूमिको न पूजना या असावधानीसे पूजना चौथा अतिचार है ॥११॥

(૧) પચારી આદિનુ પ્રતિષેખન ન કરવુ એટલે આ પ્રતિષેખન જે વખતે રાખ્યા હોય તેને જરાજર ભેવા નહીં. એટલે જીવજતુ આદિ હોય તેનો ખ્યાલ રાખવો નહીં અને પ્રતિષેખન કરાવું હોય તો ધ્યાનપૂર્વક ન કરાવું હોય એટલે જીવજતુ પીલાઇ જતું હોય તેની ડરકાર ન રખાતી હોય તેને પેલા પ્રકારનો અતિચાર કહે છે

(૨) પચારી આદિ જરાજર ન પૂજતી હોય એટલે જીવજતુને જતનાપૂર્વક લઈ શોખ્ય રથળે ન મૂકાતા હોય અગર જીવજતુને લેવાતા હોય તો ધ્યાન વગર અગર ઉતાવળથી લેવાતા હોય તેને બીજા પ્રકારનો અતિચાર કહે છે

(૩) મલમૂત્રાદિની જ્યાંને જરાજર તપાસી ન હોય અને તપાસી હોય તો ધ્યાનપૂર્વક ન તપાસી હોય તેને અતિચાર કહે છે

पंचमो पालणाभावो, पोसहस्स जहाविहि ।
वयस्सेयस्स ग्रहणे, विही सामाइए जहा ॥ १२ ॥

पञ्चम पालनाभाव पोषधस्य यथाविधि ।

व्रतस्यैतस्य ग्रहणे, विधि सामायिके यथा ॥ १२ ॥

(५) शास्त्रोक्तविधिसे पोषधोपवासका सम्यक् रूपसे पालन नहीं करना और पोसेमें रहकर आहार, शरीरसत्कार, मैथुन और अनेक प्रकारके व्यापारोंका विचारना पाचवाँ अतिचार है ॥ १२ ॥

यह पोषधोपवास नामका ग्यारहवाँ
व्रत समाप्त हुआ ॥ ११ ॥

(४) भक्ष भुत्रादिनी जग्याने ज्व ज तु आदि रक्षित न करी होय ने करी होय तो कदाय असावधपणु करी होय तो तेने अतियार कहे छे.

(५) शास्त्रोक्त विधिपूर्वक पोषधोपवासनु सम्यक् रीते पालन न कर्युं होय अने पोषधमां शरीर सत्कार, मैथुन, आहार विगेरे अनेक प्रकारना व्यापारोनी चितवना करी होय तो ते अतियार कहेवाय

नोध-साधमी, अन्धु मित्रादिनी साथे जमी करी आठिम आदि तिथियो उपर ओक करणु अने ओक योगथी सावध व्यापारनो त्याग करी उपरोक्त मित्रादि साथे अहोरात्री अगम ध्यानमां व्यतीत करवी जेष्ठये (११)

અતિથિ-સંવિભાગ

આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવાને ધન, શીયળ, તપ અને ભાવના સિદ્ધિ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરોક્ત સિદ્ધિઓથી ધન અથવા દાનના આલેખ દરેક પંચમા મૂકવામાં આયા છે. પણ જ્ઞાની પુણ્યોએ ખુલ્લે ખુલ્લું છે કે ઉપરના સિદ્ધિઓને અમલમાં મૂકતા જીવ કમલ ચડતો ચડતો દરેક ભવમાં આર્થિક વિકાસ કરતો કરતો પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પહેલો છે. ધન મળ્યા પ્રકારના દેવ છે. પણ જીવ ધન તદ્દન નિસ્વાય વૃત્તિથી અપાય છે તેજ ધન એક છે. ધન આપતી વખતે ધનેશરીઓએ નીચેની પણ જાણતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે (૧) કમ વસ્તુનું ધન, (૨) ધન દેનારની પાત્રતા, (૩) ધન દેનારની ભાવના ઉપરની પણ જાણતોને ધ્યાનમાં રાખી 'માધ' કવિ જીવાએ પોતાનું સર્વસ્વ દેખી લીધું અને એટલું જ નહિ પણ પોતાની પાસે કાંઈ ન રહ્યું તે ધનના વિચારોએ પોતાનું મનથી ધરી લીધું તે અવસ્થામાં નીચેના શબ્દો જોઈતો જોઈતો પોતાનો રાજા હોયી આલેખ ગણે

મયાં ન સન્તિ, ન ચ મુચ્ચતિ માં દુરાશ્વા,

ન્યાગ રતિં વદતિ, દુર્મચિર્ત મના મ ।

યાન્ના ય ત્વાપવકરી સ્વવચ્ચ ય વાપમ્,

માપ્ના ' સ્વયં વ્રજત, કિ પરિદેશિતન ॥

ભાવાર્થ—મારી પાસે પૈસા નથી, ધન આપવાની પ્રત્યક્ષ આજ્ઞા રહેલી છે ત્યાગ કરવાનો અત્યંત ધન પેદા થાય છે

તેથી માફ મન અસ્ત વ્યસ્ત થઇ ગયું છે. વળી દાર્દની પાસે માગવું તે નીચું કાર્ય છે, આત્મહત્યા કરવી તે મહાન પાપ છે માટે હે પ્રાણુ તમે પોતે તમારી મેળે આ ઝોળીયામાંથી આટલા જવ શા માટે મને દુ ખાવો છો ? કારણ કે હું આ યાચકોની અવસ્થા દેખી શકતો નથી

ઉપર દર્શાવેલ દાન જો કે પ્રશસનીય છે પણ તેના કરતા પચ મહાવ્રતધારી સાધુ સાધ્વીજી તથા સાધમી તથા પડિમાધારી શ્રાવકને દાન દેવાનો પ્રસંગ લાભે તો મહાન પ્રશસનીય છે મહાન પુણ્ય પ્રભાવથી આવા પ્રકારનું દાન દેવાનું પ્રતિલાભે છે, દાન દેતી વખતે નીચેના સિદ્ધાંતો જરૂર ધ્યાનમાં રાખવા

(૧) નિર્દોષ વસ્તુઓ આપવી (૨) વ્યક્ત ભાવથી અને નિષ્કામ બુદ્ધિથી આપવું (૩) દાન આપ્યા પછી અહુકાર કરવાં નહીં (૪) ખગડી ગચ્છેલ વસ્તુઓ તથા સાધુજી માટે તૈયાર કરેલી વસ્તુઓ આપવી નહિ (૫) સાધુ સાધ્વીજીને આપવા માટે પોતે સ્વસ્થ (સૂઝતો) હોયતો ખીજને હુકમ કરવો નહીં.

(१२) यथासविभागव्रतम् ।

अतिही समणो तस्स,—ऽन्नपाणाइसमप्यण ।
सत्कारज्जेहि—मइहि,—सविभागो पकित्तिओ ॥१॥

छाया

अतिथि भ्रमणस्तस्मात्सपानादिसमर्पणम् ।

सत्कारापैरतिथिसंविभाग प्रकीर्तित ॥१॥

भाषानुवाद

जिस की तिथि निश्चित न हो उसे अतिथि अर्थात् साधु कहते हैं । प्राकृत जन के समान तिथि आदि की अपेक्षा न रखकर भोजन के समय गृहस्थ के घर पहुँचनेवाले साधु साध्वी का न्याय से ठपार्जित कल्पनीय भक्ष-पान आदि, दक्ष, काल भद्रा और सत्कार आदि के साथ आत्म-कल्याण की भावना से समर्पण करना अतिथिसंविभाग व्रत है ॥१॥

(१२) अतिथि—संविभाग व्रत

७-वी तिथि नहीं देखने वाली वेने अतिथि अथवा साधु कहे छे तिथि आदिनी अपेक्षे शय्या सिवाय लोभन समर्थे उदरथने पर आवन्तार साधु साध्वीछने न्यायोपाछत अने ठाडपनिक आदार पाछी आदि लकितभावधी अपर्षु करवा नने अनिथिम विभाग व्रत कहे छे (१)

अस्सवि पंचऽइयांरा, सच्चित्तनिकखेवणाविहाणाइं ।

एवं कालाइकम,—परववएसा य मच्छरियं ॥ २ ॥

धन्नाइसु सच्चित्तेसु,—मच्चित्तपरिमेळणं ।

एयस्स विवरीयं वा,—पढमो परिकित्तिओ ॥ ३ ॥

अस्यापि पञ्चातीचारा, सच्चित्तनिक्षेपणापिधानादि ।

एव कालातिक्रम, परव्यपदेशौ च मात्सर्यम् ॥२॥

वान्यादिषु सच्चित्तेषु, अचित्तपरिमेळनम् ।

एतस्य विपरीत वा, प्रथम परिकीर्तित ॥३॥

इस के पांच अतिचार इस प्रकार हैं—(१) सच्चित्तनिक्षेपण, (२) सच्चित्तपिधान, (३) कालातिक्रम, (४) परव्यपदेश, (५) मत्सरिता ॥ २ ॥

(१)सच्चित्तनिक्षेपण—दान न देने के अभिप्राय से अचित्त वस्तुओं को सचित्त धान्य आदि में मिला देना, अथवा कल्पनीय वस्तुओं में सचित्त वस्तु मिलादेना सच्चित्त-निक्षेपण है । तात्पर्य यह है कि—“सचित्त चावल आदि में अगर अचित्त मिलादेंगे, या अचित्त अन्न आदि में सचित्त

या व्रतना पांच अतिचार छे ते जणुवा पणु आहरवा नही (१) सचेतनिक्षेपण, (२) सचित्तपिधान, (३) कालाति-
क्रम, (४) परव्यपदेश, (५) मत्सरिता.

(१) सचेतनिक्षेपण—दान न देवानी धर्याथी अचेत वस्तुओने सचेत धान्यादिमां मिश्रणु करे, अगर सचेत वस्तु-

अचित्तस्स सचित्तेण, पिहाण वुक्कमोवि वा ।
भोयणाइपयत्थेसु, जो सो वीओ उदाहिओ ॥४॥

अचित्तस्स सचित्तेण, पिधानं व्युत्क्रमोऽपि वा ।

भोवनादिपदाद्येषु, य स द्वितीय उदाहृत ॥४॥

खायन्न आदि मिसादेगे ता साधुजी ग्रहण नही करेंग" ऐसी भाषना फर के सचित्त में अचित्त और अचित्त में सचित्त मिला देना सचित्तनिक्षेपण अतिचार है ॥ ३ ॥

(२) सचित्तपिधान—इसी प्रकार पूर्वोक्त भाषना से सचित्त वस्तु से अचित्त को, और अचित्त से सचित्त का डोंक देना सचित्तपिधान अतिचार है ॥ ४ ॥

(३) कालातिव्रम—अर्थात् समय का उल्लंघन करना ।
'साधु का सत्कार भी हा जाय और आहार भी न देना पड़े'
आतु अर्थात् वस्तुओंका मिश्रण करे तेने अतिचार कहे छे.

(१) दान नहीं देवानी क्षयव्यधी सथैत वस्तुओंने अथै-
तधी अगरे अथैत वस्तुओंने सथैतधी दांरी दे तेने अतिचार
कहे ८

(३) साधुने सत्कार पक्ष थाप अने आहार पक्ष न देवाय
अथी भावनाधी साधुछने भोवन्न समय वित्ता भाइ अर्थ
करवी तने अतिचार कहे छे

(६) आहारदि आरना श्रीअने दुकम करेया अगरे

ण भोयणीयंपि मए पयेयं,
 हवे जहेसो समणोवि तुट्ठो ।
 ईव कालप्पडिजावणं जं,
 सो एत्थ कालाइकमो पगीओ ॥५॥
 अन्नाइयं सव्वमिणं परस्स,
 न मामईणंति अदाणभावा ।
 सक्कारसच्चाइविहाणपुव्वं,
 जं भासणं सो कहिओ चउत्थो ॥६॥

न भोजनीयमपि मया प्रदेयं, भवेद् यथैव श्रमणोऽपि तुष्टः ।
 इतीव कालप्रतियापनं यत्, सोऽत्र कालातिक्रम प्रगीत ॥५॥
 अन्नादिक सर्वमिदं परस्य, न मामकीनमित्यदानभावात् ।
 सत्कारश्रद्धादिविधानपूर्व, यद् भाषणं स कथितश्चतुर्थ ॥६॥

ऐसी भावना से साधुजी के भोजन समयको टालकर भिक्षा देने को तैयार होना कालातिक्रम अतिचार है ॥ ५ ॥

(४) परव्यपदेश—अर्थात् दूसरे का कह देना । भिक्षा न देने के अभिप्राय से 'यह आहार आदि दूसरे का है मेरा नहीं' ऐसा कहना परव्यपदेश अतिचार है ॥ ६ ॥

'आ आहार पाणी मारा नथी अन्यना छे' अथ कहेवुं ते अतिचार कहेवाय (६)

इमेण दिन्न किमह न तारिसो,
इमेवमीसायरण तहेव ।

पयाणकावण्णविही य ज वा,
कोवेण दाण च मओ तहतो ॥७॥

अनेन दत्तं किमह न तारिश ! इत्यमीसायरणं तथैव ।

प्रदानकाम्यविधिश्च यद्वा, कोपेन दानं च मत्स्वरिणाञ्च ॥७॥

(५) मत्सरिता—दूसरे के भूखे में झेप करना मत्सर है । यहाँ उपचार से मत्सर का अर्थ ईर्ष्या है । 'इस ने साधु को यह दिया है, मैं क्या इस से कम हूँ कि मैं यह पदाथ न हूँ' । इस प्रकार ईर्ष्या करना मात्सर्य है । अथवा दान देने में कञ्जूसी करना मात्सर्य अतिचार है । कोई-काई 'मत्सर का अर्थ क्रोध है' ऐसा कहते हैं, उनके मत से क्राध-पूर्वक साधु को भिखा देना मात्सर्य अतिचार है ।

ये पाँचों अतिचार ही हैं, क्योंकि सभी में किसी-नकिसी रूप में दान देने का सञ्ज्ञाप पाया जाता है, अतः इन के होने पर व्रत-भंग नहीं होता । यदि देवे ही नहीं, या देते हुए को राक, अथवा देकर पचाचाप कर तो व्रत भंग समझना चाहिए । कहा भी है —

(५) दान देवार्थां कञ्जुसाधुं कश्चि, कोप पूर्वकं साधुञ्च
वीक्षा देवी अत्र आपीने व्यह कार कश्चे ते सर्वे अतिचार उ

“ णं देइ वारेइ य दिज्जमाणं,
 तहेव दिन्ने परितप्पए य ।
 इयेरिसो जो किवणस्स भावो,—
 भंगो वये वारसगे इहेसो ” ॥१॥

भावार्थ—स्वयं न देवे, देते हुए दूसरे को निषेध करे, अथवा देकर पश्चात्ताप करे, ऐसा जो कृपण का भाव है उस से यह वारहवाँ व्रत भंग होता है ॥

यहां 'यथा' पद अभ्यागत गरीव आदि का भी उपलक्षण है, शास्त्रों में सर्वत्र ऐसा ही देखा जाता है ॥ ७ ॥

इति अतिथिसविभाग व्रत ॥१२॥

पोते दान दे नही थीजने आपता अटकावे, अथवा आप्या पछी पश्चात्ताप करे तो आ व्रतनो बग थाय छे आवी रीते आ व्रतमां अल्यागत, गरीय, क गाण विगेरेनी क्शुणादान आप्तोनो सभावेश थाय छे

१ “न ददाति वारयति च दीयमान, तथैव दत्ते परितप्यते च ।
 इत्येतादृशो य कृपणस्य भावः, भङ्गो व्रते द्वादशके इहैवः” ॥१॥

अथ संलेखना ।

सपाइऊण वारस वयाइं एव पवुत्तरीइए ।

णिकस्वमणिज्जं कज्जो, तयसतीए य सयारो ॥१॥

छाया

सम्पाप द्वादश कृतानि एव प्रोक्तरीष्य ।

निष्कमणीय कर्मस्तदशजौ च सत्तारः ॥१॥

भाषानुवाद

इस प्रकार पूर्वोक्त बारह व्रतोंका विधि पूर्वक धारण करके भाषकको दीक्षित हो जाना चाहिए । यदि इतना सामर्थ्य न हो तो मृत्यु-कालमें 'सत्तारभ्रमणस्य' का अभिमन्त्रण करना चाहिए ॥१॥ उसीको बताते हैं-

सन्ताग्भविधि-(संलेखनाविधि)

जोप १५७ पार प्रकारना व्रतने धारण करी आवंके हीसित थपु भेद अ. कदाच आ पणु सामर्थ्य न होव तो मृत्यु वपते मन्ताग्भमणत्व नु अवस्य पन अइर सेवुं भेदये.

भगवाने भणुं भे प्रकारना जताव्या से (१) अकाम-विषय भोगनी क्षम्य सद्धित (२) सकाम-धर्मनी अभिधाया सद्धित. (१) अकाम भरणुना पार भेद भगवाने जताव्या से- (१) वसय भरणु-तरइइता अथवा समय भ्रष्ट यथं भरणु ते (२) वसय भरणु-पराधीनपणु भरणु ते. (३) अन्तोशय भरणु शरीरमा सन्न पेसी ज्वाभी के भरणु याव ते (४) तइभव

મરણ-તેજ ગતિમાં ફરી આવવું (૫) ગિરિ પડણુ મરણ-પર્વત
 ઉપરથી પડી મરણુ તે. (૬) તરૂપડણુ-ઝાડ ઉપરથી પડવું તે
 (૭) જલ પ્રવેશ મરણુ-પાણીમાં ડુબી મરણુ તે (૮) જલન-
 ખળીને મરણુ (૯) ઝેર ખાઇને મરણુ (૧૦) શલ્યોપાડણુ-શસ્ત્ર
 વડે મરણુ (૧૧) વેહાણીસે-ગળે ફાંસો ખાઈ મરણુ (૧૨) ગિદ્ધ
 પિદ્ધે-જ ગલના જનાવરોથી મરણુ તે

જે પુરુષ હિંસા, જુદા, ચોરી, અબલ અને પરિગ્રહની
 અદર તીવ્ર મૂર્ખા ધરાવે છે સ્ત્રી આદિકના કામ ભોગની
 અદર ગરકાવ થએલ છે, રાગ દ્વેષ મિથ્યા વચન અને અપ્રતમાં
 ધેરાયેલો છે તે પુરુષ અકામ મરણુ મરતો થકા નરક તિર્યચની
 ગતિમાં જાય છે

(૨) ઉપરનું અકામ મરણુ (ખાલ મરણુ) અજ્ઞાનીનેજ
 હોય છે, ને સકામ મરણુ કે જે મરણુમા દોઈ પણ જાતના
 જીવની હિંસા નથી, જે મરણુ વખતે ચિત્તનું પ્રસન્નપણુ છે, તેવું
 સકામ મરણુ ફક્ત સુપ્રતી ગૃહસ્થ અને સાધુજીનેજ હોય છે.
 જેમ સર્વ પુરુષોમા અહુત શ્રેષ્ઠ છે, જેમ બધી સ્ત્રીઓમાં ભગવ-
 તની માતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ બધા રત્નોમાં વજ્ર નામનું
 રત્ન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ બધા કુલોમાં ત્રાવકનું કુલ શ્રેષ્ઠ ગણાય
 છે, તેમ બધા મરણુમાં સકામમરણુ (સમાધિ મરણુ, પડિત
 મરણુ) શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે

(૩) પડિત મરણુ કે સકામ મરણુના ત્રણ ભેદ ખંતાવવામા આવ્યા
 છે (૧) પાદ્યોપગમન-જેમ છેદાયેલી ઝાડની ડાળી સ્થિર રહે છે-

अथ संलेखना ।

सपाइऊण वारस, वयाई एव पवुत्तरीईए ।

णिकस्वमणिज्जं कज्जो, तयसत्तीए य सयारो ॥१॥

छाया

सम्पाष द्वादश क्तानि एव प्रोक्तरीत्या ।

निष्कमण्यि कार्यस्तदशाखौ च संस्तार ॥१॥

भाषानुवाद

इस मकार पूर्वोक्त बारह वतोंको विधि पूर्वक धारण करके भाषकको दीक्षित हो जाना चाहिए । यदि इतना सामर्थ्य न हो तो मृत्यु-कालमें 'संस्तारभ्रमणत्व' का अवलम्बन करना चाहिए ॥१॥ उसीको बताते हैं-

संस्तारकविधि-(संक्षेपनाविधि)

जिपगैकत वार प्रकटना मतने धारण करी आवेक हीक्षित वेवु नेधंअ क्कय आ यणु सामर्थ्यं न डोय तो मृत्यु वपते संस्तारभ्रमणत्व नु अवलम्बन च्चर वेवु नेधंअ

भगवाने भस्व वे प्रकारन्य जताव्या छे (१) अकाम-विषय भोगनी छंअ सद्धित (२) सकाम-धर्मनी अभिलाषा सद्धित. (१) अकाम भस्वना वार नेठ भगवाने जताव्या छे- (१) वल्लभ भस्व-तरङ्कता अथवा समय भ्रम यथं भस्वु ते (२) वसह भस्व-परापीनपणु भस्वु ते (३) अन्तोद्यत्म भस्वु शरीरमां यम पेसी ज्वाधी ने भस्वु याव ते (४) वदभव

મરણ-તેજ ગતિમાં ફરી આવવુ. (૫) ગિરિ પડણ મરણ-પર્વત
 ઊપરથી પડી મરવુ તે. (૬) તરૂ પડણ-ઝાડ ઊપરથી પડવુ તે.
 (૭) જલ પ્રવેશ મરણ-પાણીમાં ડુબી મરવુ તે (૮) જલન-
 બળીને મરવુ (૯) ઝેર ખાધને મરવુ (૧૦) શલ્યો પાડણ-શસ્ત્ર
 વડે મરવુ (૧૧) વેહાણીસે-ગળે ફાંસો ખાઈ મરવુ (૧૨) ગિદ્ધ
 પિટ્ટે-જ ગલના જનાવરોથી મરવુ તે

જે પુરૂષ હિ સા, જુક, ચોરી, અબલ અને પરિગ્રહની
 અદર તીવ્ર મૂર્ચ્છા ધરાવે છે સ્ત્રી આદિકના કામ ભોગની
 અદર ગરકાવ થએલ છે, રાગ દ્વેષ મિથ્યા વચન અને અપ્રતમાં
 ઘેરાયેલો છે તે પુરૂષ અકામ મરણે મરતો થકા નરક તિર્યંચની
 ગતિમાં જાય છે

(૨) ઉપરનુ અકામ મરણ (ખાલ મરણ) અજ્ઞાનીનેજ
 હોય છે, ને સકામ મરણ કે જે મરણમા ઠાઈ પણ જાતના
 જીવની હિ સા નથી, જે મરણ વખતે ચિત્તનુ પ્રસન્નપણુ છે, તેવું
 સકામ મરણ ફક્ત સુપ્રતી ગૃહસ્થ અને સાધુજીનેજ હોય છે.
 જેમ સર્વ પુરુષોમા અહુત શ્રેષ્ઠ છે, જેમ બધી સ્ત્રીઓમા ભગવ-
 તની માતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ બધા રત્નોમા વજ્ર નામનું
 રત્ન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, જેમ બધા કુલોમા શ્રાવકનુ કુલ શ્રેષ્ઠ ગણાય
 છે, તેમ બધા મરણોમાં સકામમરણ (સમાધિ મરણ, પડિત
 મરણ) શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે.

પડિત મરણ કે સકામ મરણના ત્રણ ભેદ ખતાવવામાં આવ્યા
 છે (૧) પાદ્યોપગમન-જેમ છેદાયેલી ઝાડની ડાળી સ્થિર રહે છે-

છમ્માસે વારસદે વા, કસાણ ગત્તમેવ ય ।

સાવગો દુબ્લીકુજ્જા, તપ્પચ્છ ય સમાહિમો ॥૨૧॥

વમ્માસાન્ શાવશામ્વાન્ વા કપામાન્ ગાત્રમેવ વ ।

શાવકો દુબ્લીકુર્મસુ, તપ્પચ્ચા સમાહિત ॥૨૨॥

સરસ્વનાવિધિ

મિલકા કોઈ નિયત સમય નહીં હો, જા વૃત્યુકાસ્મી
કી પ્રાપ્તી હો એસી સંલેસ્વનાકા 'અપચ્ચિમા માર-

જ પ્રકારે પડે છે તેજ પ્રકારે સ્થિર રહે છે તે પ્રકારે આ સંયારો
કરનાર આત્મા સ્થિર પણે રહે છે આ સંયારામાં આર પ્રકારના
આહારનો ત્યાગ દોષ છે હવન અલનાદિ ક્રિયા પણ થાય નહી

(૨) ઇમિત મરસુ—આ પ્રકારના સંયારામાં આર પ્રકારના
આહારનો યાગ કરવો પડે છે અમુચ્ચિ આદિ ટાળવા અર્થે અમુક
જગ્યાની છૂટ રાખી શકે છે

(૩) ષક્ત પ્રત્યાખ્યાન—આ સંયારામાં કુલ આર પ્રકારના
આહારનો ત્યાગ કરવો પડે છે જગ્યા મર્યાદિત કરવાની જરૂર
રહેતી નથી.

સંયારો જન જનનો દોષ સંકે ત્રણે પ્રકારમાંથી ઘાઠ પણ
પ્રકારનો સંયારો કરવા પડેલાં જીવે આહાર પ્રકારના પાપનો
હવન પૂવક પચાળાપ કરવો પડે છે, ત્યાર પછી બોરાપી લાખ
જીવા શેનીના જીવોને ખમાવી અપ્રિદ્ધ ત અપ્રિદ્ધ આર શસ્ત્ર લઈ
નીચે જણાવેલી નિમિત્તપૂર્વક સંયારો આહરવો

गच्चा पोसहसालाए, उज्जाणे वा गिहेवि वा ।
 पमज्जिऊण विहिणा, भूमि सप्पडिलेहणं ॥३॥
 दब्भाइआसणासीणो, तओ पुव्वुत्तरामुहो ।
 बंधिऊण मुहे सड्ढो, सदोरं मुहवत्थियं ॥४॥

गत्वा पोषधशालाया, -मुद्याने वा गृहेऽपि वा ।

प्रमृज्य विधिना भूमिं सप्रतिलेखनम् ॥३॥

दर्भाधासनासीनस्तत पूर्वोत्तरामुख ।

वदध्वा मुखे श्राद्ध, सदोरा मुखवत्त्रिकाम् ॥४॥

णान्तिकी-संलेखना कहते हैं। उसके सेवन करनेको जोषणा कहते हैं। तात्पर्य यह है कि पहले-पहल श्रावक अपने शरीरको और कपायोंको जघन्य छः मास और उत्कृष्ट चारह वर्ष दुर्बल करे ॥२॥ उसके पश्चात् पोषधशाला, उद्यान, गृह या अन्य किसी एकान्त स्थानमें जाकर उसस्थानको विधि पूर्वक पडिलेहकर तथा पूंज कर ॥ ३ ॥ कुश आदिके आसन पर पूर्व दिशा या उत्तर दिशाकी ओर मुंह करके, डोरा सहित

पहेला श्रावक पोताना शरीरने अने उपायाने जघन्य छमास अने उत्कृष्ट पार वर्ष सुधी पातणा पाडे, त्पार पछी पोषधशाला उद्यान, घर अथवा पीणु टोड अेकान्त स्थानमां जघ ते स्थानने विधिपूर्वक जेठे जव जतु आदिने पुजने सुकु धास अथवा पराण अथवा निर्दोष पथारी पर जेसी पूर्व

मिद्ध जिणं च नमिउ, धम्मायरियमेव य ।
 क्खणेहिं च जोएहि, तीहिं चत्तारि सब्बहा ॥५॥
 आहारेपडियाइक्खे, पावट्टारहग तहा ।
 समाहिपुब्बग सेसं, कालं च खवए सुही ॥६॥

सिद्ध जिनं च नम्या धर्माचार्यमेव च ।

क्षणैश्च यागैश्चिमिधत्तुर सर्वथा ॥५॥

आहारान् प्रत्याचक्षीत्, पापाद्यत्तुशर्कं तथा ।

समाधिपूर्वकं शेषं कालं च क्षपयत्सुधी ॥६॥

सुखवस्त्रिका हुई पर बांधकर, पद्मासन आदिस बैठकर ॥४॥
 भगवान सिद्ध अर्हन्त और धर्माचार्यका नमस्कार करके, तीन
 करण तीन यागस चार प्रकारके आहार का ॥५॥ तथा अठारह
 पापोंका परित्याग करे । शप समय ध्यानमें व्यतीत करे
 ॥६॥ यदि व्रीक्षमें कोई ठपसर्ग आजाए तो सागर संपारा
 करलना चाहिए । उसकी विधि यह है—

द्विधा अथवा उत्तर द्विधा तरङ्ग भुज्ज राशि घेरा सहीत भुज्ज
 वस्त्रिका भुज्जपर जाधी पहुँचीजाणा आसनधी बेसी, सिद्ध
 अर्हन्त अने धर्माचार्यने नमस्कार करी नलु करलु अने
 वज्ज बांधधी आर प्रकारना अद्धार अने अद्धार प्रकारना अण्णो
 त्याग करवा अने जाहीने। समय ध्यानमें व्यतीत करवे। तथा
 ३॥ ३ समय आनी अथ वे। सागरी (अमुक दार्ढम सुधीती
 रचना) सगरो करी वेवे।

उपसर्गे उ संधारो, सागारो पसमावही ।
 अप्संते उ एयस्सि, धरिज्जो जीवणावही ॥७॥
 पंचइयारा अस्सावि, ते विसेसेण वज्जए ।
 तेसि सरूवमेगेग, मग्गे एत्थ निवज्झइ ॥८॥

उपसर्गे तु सस्तार साकार प्रशमावधि ।

अप्रशान्ते त्वेतस्मिन्, धरणीयो जीवितावधि ॥७॥

पञ्चातीचारा अस्यापि, तान् विशेषेण वर्जयेत् ।

तेषा स्वरूपमेकैकमग्रेऽत्र निवच्यते ॥८॥

पूँजी हुई भूमिमें पद्मासन आदि किसी सुखासनसे बैठकर, पूर्व या उत्तर दिशाकी ओर मुंह करके, सिद्ध अर्हन्त भगवान्, और धर्माचार्यको नमस्कार करके चार प्रकारका आहार, अठारह पाप और शरीर आदि विषयक ममत्वका, आगार रखकर त्याग करे । जब तक उपसर्ग बना रहता है तभी तक यह त्याग रहता है । यदि उपसर्गकी शान्ति होवे ही नहीं तो आजीवन

सागारी संधारे पणु गृहस्थने करवाने उपदेश छे. ज्यां सुधी उपसर्ग शांत न थाय त्यां सुधी सागारी संधारे रहे छे उपसर्ग शान्त थये सागारी संधारे पाणी शक्य छे. ते कदाय उपसर्ग शांत न थाय तो संधारे ज्वन पर्यन्तने गणाय छे, ने ते धणु लाभदायक छे आ सागारी संधारे चार प्रकारना आहार अने अठार प्रकारना पापने त्याग क्वानुं सूरवे छे

‘रायार्द्रं होमु मञ्चाह’-मिघाससणमाइमो ।

एव देवाइविसया, ऽऽससा वीओ पकित्तिओ ॥१५॥

‘राजादिर्भेषम मृत्वाऽहम्’ इत्यर्थात्मनमादिम् ।

एवं देवादिभिययाऽऽससा द्वितीया प्रकीर्तित ॥९॥

स्याग हा जाता है । ॥७॥ इस के भी पांच अतिचार जानने योग्य हैं किन्तु आचरण करने योग्य नहीं हैं, घ ये हैं -

(१) इहलोकाशंसामयोग, (२) परलोकाशंसामयोग (३) नीषिताशंसामयोग, (४) मरणाशंसामयोग, (५) काममोगा शंसामयोग ॥ ८ ॥

(१) इहलोकाशंसामयोग-संपारा ग्रहण करनेके पश्चात् ‘मरफर में मनुष्य लाकर्म चक्रवर्ती होऊँ, राजा होऊँ, राजमंथी होऊँ’ इत्यादि अभिषापा करना ।

(२) परलोकाशंसामयोग-‘मृत्युक बाद इन्द्र होऊँ, कृषता हाऊँ’ इत्यादि परलोक सम्बन्धी अभिषापा करना ॥९॥

आ मयारान्त पक्ष पात्र अतिचार छे ते अक्षय पक्ष आइरवा नरी १) इहलोकाशसा प्रयोग (२) परलोकाशसा प्रयोग ३) नीषिताशसा प्रयोग (४) मरणाशसा प्रयोग (५) काममोगाशसा प्रयोग

१) मयारो मन्त्र कर्मा (छी) अत्र अभिषापा याव डे दु मरीने आ तपना प्रतापशी मनुष्य लोकमा चक्रवर्ती याउ राज याउ रात्य मनी याउ विगेरे तो आवा प्रकारनी अति साधान अतिचार छे छे

तीओ सम्मानाइलोहा, जीवधारणकंखणं ।
 'कया मरिस्स'—मिच्चाई, अहिलासो चउत्थओ ॥१०॥
 सदरूवाइविसया, -SSसंसा जा वयधारिणो ।
 पंचमो अइयारो सो, णेओ एत्थ जहागमं ॥११॥

तृतीय सम्मानादिलोभाज्जीवधारणकाङ्क्षणम् ।

'कदा मरिष्यामी'—त्याद्यभिलापश्चतुर्थक ॥१०॥

शब्दरूपादिविषयाऽऽशसा या व्रतधारिण ।

पञ्चमोऽतिचार स ज्ञेयोऽत्र यथाऽऽगमम् ॥११॥

(३) जीविताशंसाप्रयोग—'मैं जीता रह जाऊँ, मेरी प्रशंसा होगी' इस प्रकार इच्छा करना ।

(४) मरणाशंसाप्रयोग—ऊर्कण क्षेत्र आदिमें निवाससे होनेवाले कष्ट अथवा भूख आदिकी पीडासे पीडित होकर और सम्मान न होनेसे 'मैं कब मरजाऊँ' इत्यादि मरनेकी इच्छा करना ॥ ११ ॥

(२) उपरोक्त विधिये मृत्युपाद धन्द्र थाउ, देवता थाउ. विगेरे परलोक सम्पधी छिच्छा थाय तेने पीण प्रकारनेो अतियार कहे छे

(३) जे आ उपसर्गभांथी छवतो रहुं तो लोका कहे ठे—
 'उपसर्ग आवे भाई स थारो करी शके छे' आवा प्रकारनी प्रश-
 सानी छिच्छा करवी तेने नीण प्रकारनेो अतियार कहे छे

(૫) કામભોગાર્શસામયોગ-કાચ (શબ્દ ઓર રૂપ) તથા માંગ (ગન્ધ, રસ, સ્પર્શ) મેં અભિલાષા કરના, અર્થાત્ મન ગમતે વિષયોંકી ત્લાલસા રલ્લના ॥ ૧૨ ॥

યહ અપશ્ચિમમારણાન્તિક સંલેલ્લના-જોપણા
ડડરાલ્લના સમાપ્ત હુઈ ॥

(૪) આવા ક્ષેત્રમા પડયો હું તો બૂખ આલિની પીઠા સહન કરવી પડે છે એ આમાંથી મૃત્યુ આવે તો સાર, કારણ કે આ હુ પમાથી મુક્ત થવાય આ અભિલાષાને અતિમાર કહે છે

(૫) મૃત્યુબાહ મને સારા સારા કામ ભોગ મળે, એવી ઈચ્છા કરે તો અતિમાર કહેવાય.

ઉપશેક્ત પશિ પ્રકારની અભિલાષા એ સ યારા કર્શાબાહ સેવે તો અતિમાર લાને

ધતિ સલેખના

उपसंहार

एवमुक्तप्रकारेण गृहस्थधर्मारोपकोऽनन्तसंसारचक्रगत-
जन्मजरामरणादिदुःखानुच्छेद्य—ऐहिकमानुषिक—पारलौकिक—
सौधर्मदेवलोकादिसुखमनुभूय परम्परया समाराधिततपः—
संयमः प्रक्षीणसकलकर्माऽऽत्मा शाश्वतसुखधाम सिद्धस्वरूप-
मुपैति । उक्तं चौपपातिकमूत्रे भगवता—

भाषानुवाद

उपसंहार

इस तरह से गृहस्थ धर्म की आराधना करनेपर आत्मा
संसार चक्र के अनन्त जन्म जरा मरण के दुःखों से मुक्त होता है
और मनुष्य लोक के कई पूर्वों के सुखों को तथा देवलोक
के सागरोपम पत्योपम के सुखों को भोगता है और परम्परासे
तप संयम द्वारा अखिल कर्मोंका क्षय कर के अनन्त केवल ज्ञान
केवल दर्शन से युक्त होकर सादि अनन्त सिद्धगति के शाश्वत

उपसंहार

आ प्रभाषे गृहस्थ धर्मनी आराधना करवाथी आत्मा
संसार चक्र सषधी अनन्त जन्म जरा मरण आदिना दुःखेथी
मुक्त थाय छे, तेमज मनुष्यलोक सषधी डेटलाक पूर्वोना
सुप्पेने अने देवलोकना सागरोपम पत्योपमना सुप्पेने
भोगवे छे वणी परपराथी तपसंयमद्वारा समस्त कर्मोनु क्षय
करी अनन्त देवण ज्ञान देवण दर्शनथी युक्त थछ सादि अनन्त

“अगारधर्मं दुवालसविह आइक्खइ तजहा पच अणुव्वयाइं, तिण्णि गुणव्वयाइ, चत्तारि मिक्खावयाइ । पच अणुव्वयाइं तजहा— अयमा उसो ! अगारसामहए धम्मं पण्णत्ते, एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उव्वट्टिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे आणाए आराहए भवइ”ति ।

छाया

१ अगारधर्मं द्वादशविधमाल्पति तद्यथा—पञ्चाणुव्वतानि त्रीणि गुणव्रतानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि । पञ्चाणुव्वतानि तद्यथा— अथमायुष्मन् अगारसामयिकी धर्मं प्रज्ञातः पतस्य धर्मस्य शिक्षापामुपस्थितं ब्रमणो पासकावा ब्रमणोपासिका वा विहरन् आहारा आराधको भवतीति ।

सुम्हा का प्राप्त कर सिद्धस्वस्व में विराजमान होता है । जैसे औपपातिक (उबाई) मूर्धमे भगवानने फरमाया है कि—

ग्रहस्य धर्म, पांच अणुव्रत तीन गुणव्रत और चार शिक्षाव्रत, इस तरह बारह प्रकार का कहा गया है यह इस

मिद्धमतिना शक्यत सुभेने प्राप्त करी शुद्ध सिद्ध स्वस्वभावा विराजमान थाय छे भगवाने ‘औपपातिक (उबाई) मूर्ध’ भा इरभाव्यु छे छे—

इदस्य धर्म, —पांच अणुव्रत तीन गुणव्रत अने चार शिक्षाव्रत अे रीते चार प्रकारने कथो छे, ते अथ प्रभावे—

प्रकार—....हे आयुष्मन् ! यह गृहस्थों के पालने योग्य धर्म है इस धर्म की शिक्षा को पाया हुआ श्रावक अथवा श्राविका भगवान् की आज्ञा का आराधक होता है ।” इति ।

॥ इतिश्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदश-
भाषाकलितललितकलाकलापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैक-
ग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति
कोल्हापुरराजगुरुतत्प्रदत्त-“जैनशास्त्राचार्य”
-पदभूषित-वालव्रह्मचारि-पण्डित-
रत्नाऽऽशुकवि-पूज्यमुनि-श्री-
वासीलालव्रति-विरचितो
-गृहिधर्मकल्पतरु

समाप्त ॥

हे आयुष्मन् ! आ धर्म गृहस्थाने पाणवा योग्य छे, भाटे आ धर्मनी शिक्षाने पाभेला श्रावक अथवा श्राविका भगवाननी आज्ञाना आराधक अने छे ” ।

॥ इतिश्री गृहिधर्मकल्पतरुनो गुजराती
भाषानुवाद समाप्त ॥

श्रीमहावीर स्तवन

(तत्र-छाटी मोटी सर्कारि)

षोडशमां जिनजीरे, खागो छो आप सुहावना ॥ २२ ॥
दशमां स्वर्गसे तुम चबे जिनजी, हां तुम चबे जिनजी;
तात सिपारधरे, भिसलाके कुंस्वमें आवना ॥ १ ॥
चौसठ इन्द्र मिल चल्कर आये, हां चमकर आये;
हर्ष मरे सवरे, उछव जन्म रघावना ॥ २ ॥
मेरु हिमायो महावीर कहलायो, हां वीर कहलायो;
वधे सुख संपतरे, बर्षमान नाम धरावना ॥ ३ ॥
सजम भियो राम रमणीका त्यागी, हां रमनाको त्यागी;
करी सपस्पार, शिपरमणी आप छुमावना ॥ ४ ॥
मवीजीबोका प्रतिषाधकर हां प्रतिषोपकर,
पावा पुरी पिच र, चौमास छेछे भावना ॥ ५ ॥
फार्तिक मास तीबाली मसु जी, हां दिबाली मसु जी;
करत जयनय रे, शिवपुरमें आप सिधावना ॥ ६ ॥
जिनवर ध्यान मुजे सिद्धि अगावे, हां सिद्धि अगाव;
राम राम मेरे, सब सुख हर्ष मरावना ॥ ७ ॥
उगर्णिस बाणू में "घासीलाख मुनि", हां घासीलाख मुनि
किया करांची चौमास, दिबाली दिनमें गावना ॥ ८ ॥

॥ इति समाप्तम् ॥

॥ श्रीः ॥

“ धन्य भँवाल ”

मारवाड़में—मेडता के पास भँवाल यह एक छोटासा कसबा है, इसमें करीब बीस-पचीस घर अपने साधुमार्गियों के है, प्रायः सभी सज्जनों में प्रेम है, यहां रामकरणजी झामड़ अच्छे जानकर व संत मुनिराजोंकी सेवा करने वाले सज्जन हैं, यहां श्री लोकाशाह जैन विद्यालय नामक पाठशाला खोल रखी है, जिसमें बहुतसे अनाथ गरीब लड़कोंका विद्यादानके साथ साथ पालन होता है, श्रीमंतोंके लड़के भी फीस देकर पढ़ते हैं, उसके संचालक अनेक महानुभाव हैं, पर मुख्यतया श्रीमान् मिश्रीमलजी चांदमलजी झामड़ हैं, आप बड़े उदार महानुभाव हैं, आप साहित्योद्धारमें भी बड़ी मदद की है, आप जिस तरह जाहिरमें उदार है, उसी तरह गुप्तदानी भी हैं, जिससे समाजमें अनेकोंको सहायता मिलती है। अभी थोड़े अरसे पहले अपने कुवरसा० मोतीलालजीकी शादी हुई जिसमें अनेक विद्यालयोंको मदद की, कु० आप योग्य और नम्र भावी सेठ है। तथा श्रीमान् मंगनलजी कोचेटा जिन्होंने अपने जीवन को प्रायः समाज सेवा और देशसेवामें लगाया और लगाते हैं, आपका अपने जीवनकी अपेक्षा परोपकार की तरफ जियादा लक्ष है, आप व्यावर गुरुकुलके मंत्री हैं, हमारी समाजके गांधी कहलाते हैं। ऐसे ऐसे श्रावकोंसे यह गाम भूषित है, अतः “धन्य भँवाल” कहा जाता है। अस्तु।

॥ श्री ॥

“ धन्य वलून्दा ”

वलून्दा—यह एक मारवाड़में ठाकुर साहबका गाम है, प्रसिद्ध गंगारामजी तथा विजयपराजजीकी तरफ ‘ जैनसुधा विद्यालय ’ चल रहा है, जिसमें गरीब अनाथों पालन होता है । तथा विद्या पढ़ाकर वे योग्य बनाये जाते आपके यहाँसे समाजके बड़े २ काम हुए और होते साहित्याद्वारक भी आप बड़े भेमी हैं, आपकी तरफसे कुछ समय सेकड़ों पशुओंके पास आदिका तथा गरीबोंके लिए कुछ आश्रित अच्छा प्रबंध है, सेठ विजयपराजजीने मेधा परापकारके नियम विद्यालय भी स्वीकृत रखा है, यद्यपि गंगाराम सेठ अभी मौजूद नहीं हैं, तो भी आपके सुपुत्र सेठ छगनमल्ल साब वैस ही धर्मभेमी व उदार महानुभाव हैं, सेठ विजयराजजीके पुत्र साब सज्जनराजजी भवनराजजी आदि अनेक सुपुत्र हैं मगर कुंवर सा सज्जनराजजी बड़े उत्साह और धर्मभेमी पूरे हैं, आपकी शादीमें ‘ ब्याबर शुक्ल आदि को सहायता मिली है । किमपिक्म्

मदरीय—

प्रकाशक

